

111

Csaplár Ferenc:

A Szegedi Fiatalok Művészeti
Kollégiuma

Doktori értekezés

Szeged

1964.

Diss. B 78

I. Értelmiségi-ifjúsági mozgalmak az 1920-as évek végén, 30-as évek elején

"nyisd ki hát boldogtalan szemedet,
te szegény,
frissenjött fiatalember,"

/Szabó Lőrinc/

A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma és közvetlen szervezeti őse vagy inkább bölcsője: a szegedi egyetemisták Bethlen Gábor Köréből 1928-29-ben kinövő agrársettlemment mozgalom - hasonlóan a többi korabeli, egyre inkább szervezeti egyesületi forma felé rendeződő, működésüket tekintve a népi írók mozgalmának kezdeteiként számontartott értelmiségi-ifjúsági csoportosulásokhoz - a 20-as évek közepén-végén induló társadalmi forrongásokban születik.

A forrongások mélyebb gyökereit a magyar értelmiség kieggyezés¹ utáni, sok vonatkozásban ellentmondásos fejlődésében kell keresnünk; közvetlen ok az 1928-30-tól datálható gazdasági válság - a bethleni konszolidáció e méltó "bekoronázása" - mely minden dolgozó osztályt érint: megrendíti az értelmiség gazdasági egzisztenciáját is. A diplomainfláció máról holnapra ijesztő méreteket ölt: az állástalan diplomások száma már 1928-ra eléri a 8000-t.² A legalább középiskolai végzettség alapján "szellemi munkásként" nyilvántartottak 26%-a, mintegy 75000-en nem szorosan vett szellemi munkával keresik kenyerüket, ebből több mint 10000 teljesen munka nélkül van.³ "Évente 2500 diplomás hagyja el az egyetemeket és főiskolákat, holott elhelyezkedési lehetőséget ennek a létszámnak fele sem találhat" - vall a "kilátásokról" maga Hóman Béla.⁴ Az állástalan diplomások 31,5%-a jogász, 29,5%-a tanár.⁵ ők remélhetik legkevesbé sorsuk fordulását. A helyzet romlásának szomorú jelképeként 1931-ben megalkul az ADOB:

az állástalan diplomások Országos Bizottsága. 1933-ban már 2500 állástalan tanító kér elhelyezést a vallás és közoktatásügyi minisztertől, 1933. évi - amugy is nyomoruságos - teljes illetményét 6000 tanító nem kapja meg. A köztisztviselők és magánalkalmazottak a konszolidáció alatt is alacsony fizetését öt alkalommal csökkentik, ugyanakkor a tőkés vállalatok igazgatói, vezető tisztviselői óriási fizetéseket, tiszteletdíjakat húznak.

A kormány "intézkedései": a "kataszterfelülvizelések", ankétok miniszterelnöki szinten, a havi 50-60 pengős szellemi inség- és szükségmunkák - egy valamirevaló szoba konyhás lakás havibére 30-35 pengő - az ingyenebéd akciók csak az éhenhalásból és a lezüllesztől való megmenekítés kísérletei. Az 1933-ban nagytőkések részvételével indított "társadalmi akció" is csak a műszaki, közgazdasági diplomával rendelkező állástalanok helyzetén "könnyít": havi 80 pengős álláshoz juttat összesen 800 diplomást. Az akció vezetője, Néman Balint több alkalommal hangoztatja: olyan elintézés, mely szerint minden állástalan az állam jóvoltából jusson elhelyezéshez, merő elképzelhetetlen.⁶

Ilyen lehetőségeket lát maga előtt az egyetemi ifjúság: jórészt a városi-falusi középrétegek, értelmiségiek, tisztviselők, tehetősebb parasztok gyermekei, kik már otthonról is nyugtalansággal töltöttek. A diákjóléti intézmények fejlődése nem tudja követni a létszámgyarapodás gyors ütemét. Az 1929/30-as tanévben a hallgatók 15,5%-a saját keresetre szorul, 12,2%-a pedig saját erejéből él /ebből 8,8% családtagjait is eltartja/. A hallgatóság^{ny}ak mindössze 4,4%-a kap ösztöndíjat.⁷ A Magyar Nemzeti Diákszövetség 1935-ben a vallás és közoktatásügyi miniszterhez intézett, az egyetemi hallgatóság súlyos anyagi helyzetének könnyítését kérő emlékirata megállapítja, hogy 1929/30-tól kezdve fokozatosan csökken az egyetemeken elengedett tandíjak aránya.⁸

Az értelmiségből - a radikálisból és az ellenforradalom élcsa-

patának szerepét vállaló jobboldaliból egyaránt - kulturproletárius lett, a rendben csalódott "lázadó pretóriánus csapat"; a növekvő új nemzedékből: "elátkozott", "halálraítélt" nemzedék.

Az 5 hangjuk: a "fisszenjött fiatalember"ek anarchizmusba hajló lázadása már a 20-as évek közepén felcsendül a magyar irodában: Szabó Lőrinc verseiben - Mérget, revolvert, Operába indul az autó, nincs pénz és enni kell - , József Attila "Tiszta szívvel"-jében, Herczeli Anzelm Károly verseiben, drámáiban, Kodolányi regényében, a "Tavaszi fagy"-ban stb.

Lázadoznak, különböző uton módon, de változást sürgetnek a katolikus és protestáns ifjúsági egyesületek: a a Nemzeti Diák Szövetség, a MEFHOSZ, a Pro Christo Szövetség, a Bethlen Gábor Szövetség s a gonba módra szaporodó "országot menteni akaró" társaságok, klubok, szervezetek.⁹

Nyugtalanító szociális helyzete, a megoldatlan szociális ellentétektől feszülő társadalom remegése, a pusztulást érző bizonytalanság és félelem utkeresésre ösztönzi az értelmiségi ifjúságot. Érzik, hogy egyedül: "nemzeti légüres térben" nem képes hatékonyan cselekedni jövője érdekében. A báziskeresés, a hivatásul jött szociális sorközösség, a vezetésre való elhivatottság érzése a tömegek - nálunk a sajátos történelmi gazdasági helyzet miatt - az értelmiség szemében a munkásosztály a Tanácsköztársaság bukásával eljátszotta történelmi szerepét; a trianoni határrendezés következtében megnőtt az Alföld, a parasztság gazdasági jelentősége, a parasztság elnyomódását eredményező krónikus gazdasági válság idején a földkérdés megoldása, az "itt maradt 19. század" felszámolása lett a legégetőbb feladat¹⁰ - a parasztság felé fordítja figyelmét. Az irodalom, a művészet a faji mozgatókat ébresztgette. Ady, Móricz s különösen a késő társadalompolitikai koncepcióval fellépő Szabó Dezső művei, Bartók és Kodály a nép-

zenekutatásban elért nemzetközileg elismert eredményei, a festészet új utjai, egyszóval az újszerű paraszttábrázolás és a népművészet alkotó felhasználása nyomán kibontakozó kulturális megújulás is segít kialakítani azt a meggyőződést, hogy a parasztság: a "magyar gondolat hordozója", "a magyar faj és jövő letéteményese".¹¹

Európai jelenség az ifjúság lázadása, utkeresése, a tömegek felé fordulás; jobbra is balra is vezet az út: a szociális és hazafias demagógiával fellépő fasizmus, a francia keresztényszocializmus, a marxizmus felé, Balkánon a szaporodó titkos társaságok figyelmeztetnek az új nemzedék elégedetlenségére.¹²

A parasztság felé fordulást magyar viszonylatban az utódállamok magyarajku értelmiségi fiatalsága kezdi meg faji alapon: a Trianon révén megszűnt politikai-állami egységet "alapokon nyugvó faji és lelki egységgel" próbálja pótolni, s ehhez az "idegen uralomhoz" gyorsan asszimilálódó várossal szemben a "romlatlan magyar értékeket rejtő őstelevényből" akar erőt meríteni.¹³

A honi mozgalmak közül először a Bartha Miklós Társaság szerveződik már 1925-ben faji és szociális programot hirdetve, a következő ében alakul meg a Wesselényi Reform Klub,¹⁴ 1927-ben indul többek között a pécsi bölcsészhallgatók Batsányi János Köre,¹⁵ majd 1928-ban a szegedi egyetemisták agrársettlement mozgalma: a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának közvetlen szervezeti őse. Az 1928-as Ady jubileum seregszemlévé szélesülő megünneplése, a Bartha Miklós Társaság még e évben a parasztság problémáiról rendezett vitaelőadás-sorozata - már országos jelentőségű események.¹⁶

Határozatlanság, következetlenség, eszmei zűrzavar jellemzi az indulást. Az értelmiség fiatalság nem látja még, hogy a gazdasági bajok oka maga a társadalmi rendszer, a magyar feudálkapitalizmus. A szervezetek jórészt a Szabó Dezső-i faji szociálreformista koncepció

ció talaján állanak, gyakran szélsőséges, utópisztikus elképzeléseket hirdetve: pl. a magyarság "keleti hivatásáról", az "Orientális Tudományok Egyeteme"-ről, a Keleti Kulturparlamentről és hasonlókról.¹⁷ Nem kevésbé utópisztikus és romantikus a Wesselényi Reform Klub elképzelése sem: a földrefrom szükségességét hangoztatva memorandummal próbálja a harcegprimást és a nagybirtokosokat földjeik kisbérletbe adására rábírní; a hatóság azonban még ezt is veszedelmesnek találja, s a Klubot - mivel "alapszabályai még nem hagyattak jóvá" - feloszlatja.¹⁸

Az "országmentő társaságok" jó részét teoretikus felépítettség, generációs gőg, belső önállóság hiánya, a társadalmi idealizmus jellemzi. Ontudatosodási folyamatuk negatív jellegű: az előttük járt vagy a velük szemben álló felfogásokkal való ~~kezelés~~ számoláshoz térnek minduntalan vissza.

A tulnyomó többség csak az önnevelésig, a falusi munkára való felkészülésig vagy legfeljebb a folklórisztikus, népművészeti színezetű falukutatásig jut el. A legnagyobb közvéleményformáló hatással azok a szervezetek, szervezeti szárnyak működnek, melyek leszámolva Szabó Dezsővel s kilépve a Horthy-rendszer ideológiájának keretei közül a "destruáló" eredményekkel járó szociográfiai kutatásokra vállalkoznak.

A felvidéki sarlósok egy része a romantikus parasztlátástól a falukutatás valóságélményeinek lírai útján 1931-re eljut a szociális és nemzeti program lenini szemlélésig¹⁹ majd a marxizmusig csatlakozva a kommunista mozgalomhoz. Sok vonatkozásban hasonló irányu a ~~Legedi~~ Fiatalok és az Erdélyi Fiatalok egy részének útja is. A Bartha Miklós Társaság részben a Bajcsy-Zsilinszky fele agrárpárt, elenyésző részben a fasizmus, a Wesselényi Reform Klub tábora és a Fiatal Magyarország a Székely-Bethlen

fele reformkonzervativizmus felé orientálódik.²⁰

II. Magyar vidéki város 1920-30-ban

"Az egyetemi város és a sűrű klinikák közvetlen szomszédságában még nagy keletje van a javasasszonynak."

/Féja Géza/

A 20-as évek végét, a 30-as évek elejét jellemző magyar gazdasági és társadalmi helyzet a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tagjai számára a szűkebb pátria: Szeged népének életén keresztül jelentkezik egyedi, közvetlenül megfogható és ható formában. A város kisüzemi iparral, őriási - 1930-ban 141 775 kat. holdnyi - határral rendelkezik, a 120 000 főt meghaladó lakosság több mint fele földművelő, agrárproletár.¹

1919-ben kénytelen kieletlen az ellenforradalom szálláscsinálója lett, a konszolidáció alatt pedig az ellenforradalmi gondolat - "szegedi gondolat" - szimbóluma, Kiebelberg Kuno "patronálja". A gyorsított városszületés nem a népi erők felemelkedése jegyében történik, hanem a nagy néptömegek érdekeinek teljes beemésztésével. Impozáns egyetemi városrész épül a 20-as évek kezdetétől Szeged szívében, klinikai épületsora Tisza-parton - beteg azonban alig van benne, holott a klinikák városában a tüdővesztben elhaltak száma 31%-kal magasabb, mint az országos átlag; dr. Inkovich László professzor 1930-ból származó nyilatkozata szerint "Szegeden a legazegényebb néposztályok összes gyermeke TBC-vel van fertőzve."²

A paraszt és proletár negyedek, a "telepek" a gazdag, fényűző belváros kiáltó ellentétéi: "az utcák - írja Féja a Viharsarokban³ - melyen az országutak mögött maradnak egészség, használhatóság és tisztántartás tekintetében. Nem is olyan régen a belváros szénétjével töltötték fel ezeket az utcákat. Csatornázásról szó sincsen, mely árkok

hódni az utca két oldalán jöfelle állott vízzel és békanyállal, mely
úden zöldell az embertelen nyári hőségben."

Ha a városkép életet, sorsokat szimbólizál.

Szeged - hogy a határ is fejlődjék - még a 20-as évek elején
kiparcellázva bérbeadja földbirtokait a csongrádi földteleneknek
és a Pallavicini uradalom "emberfeleslegének". A saját föld szagát
érző szegényparaszatok, kubikusok emberfeletti erővel látnak munká-
hoz. A "helyi földreform" azonban a város nemtörődomsége miatt rém-
regénybe illő kudarcba fullad: "a kisbérlők ezrei adósodtak le a re-
ménytelenségig. Szeged városa a Pallavicini uradalom jellegzetes
eszközeit is elővette: Csengelén több tanyát is leromboltatott, s így
űzte el a fizetéskeptelen kisbérelőket."

A már 1928-ban érezhető agrárválság, a nagy építkezésvállalko-
zó kedv hirtelen lanygulása, a nyomorától hajtott falusi agrárprole-
táriátus városba tödulása szinte katasztrófális helyzetet teremt:
1929. decemberétől rövid három hónap alatt három és félszeresére
emelkedik a munkanélküliek száma, 1932. végén lesz a legnagyobb: az
1929. évi 800-zal szemben 6000 fő. "Voltunk mi kérem Szibériában is
kényszermunkán, de ami ott volt, az semmi ehhez képest" - "nyilatko-
zik" az egyik inségmunkás. "11 és félórás munkáért 1 pengő napi-
bér"; "200 sokgyermekes anya jutalmazására - 183 pengő"; "2390-en
jelentkeztek inségbedért a népkonyhán" - hirdetik a Délmagyarország
vastagbetűs címei. A népkonyhára szorulóak száma 1931. végére eléri
az 5000-ret, s 10 000 körül állapodik meg 1932-33-ban. 1932. janu-
árjában a város felmond a tulajdonában levő bérházak lakóinak, akik
huzamosabb ideje nem fizettek lakbért. Február elején megkezdik a ki-
lakoltatást.

A helyi szociáldemokrata vezetők - László Dezső, Pál Gyula,
Kéthly Anna - opportunizmusa ellenére - a KKP segédi sejtjeinek e-
redményes munkája nyomán - tüntetések, sztrájkmozgások jelzik a sze-

gedi munkásság öntudatosodását - országos viszonylatban is sok gondot okozva a rendőrségnek. 1930. májusában majd 1932 áprilisában a Horthy-Rendszer ideje alatt a legnagyobb szabású szegedi kommunista szervezkedéseket leplezik le.⁸

A szellemi munkanélküliek száma 1932. novemberében már 800, közülük 110 havi 30 pengő /1/ inségmunkát kap a várostól, 44-en ingyen dolgoznak.⁹ Ugyanez év februárjában szervezetbe tömörülnek az állás nélküli tanárok, mérnökök, jogászok, tanárok, orvosok külsőnek napi egypengős keresetért - az új diplomásokat nevelő egyetem tövében.¹⁰ A Délmagyarország 1932 április 12-i száma szélsőséges, megdöbbentő, szinte hihetetlen esetről ad hírt: "Az állami ítéletvégrehajtói állás elnyerése iránt alázatosan esedezik alulírott állás nélküli volt tisztviselő..."

A város szellemi élete vigasztalan képet nyújt. Az irodalmi élet a helyi szellemet, hagyományokat ápoló, tudományterjesztő Dugonics-Társaságban zajlik - elsősorban Juhász és Móra jövőitéből, kívülük a csekély táborukon kívül alig van valami szellemi mozgás a "Porváros"-ban. 1929. után Juhász visszavonul, gyorsan elfelejtik. "Ki vásárol könyvet Szegeden? Tulajdonképpen senki." - ez a kérdés-felelet a Szegedi Napló egy cikkének címe.¹¹ A könyvnapok rendszerint csufos kudarcra végződnek.¹² "Az új Szeged - írja Péja - a bürokrácia¹³ ba fennsárgított középosztály műve elsősorban."

A 20-as évek elején jelentkeznek újhangú szépirodalmi kezdeményezések a "szegedi fiatal költők" részéről. Folyóirataik - Bohémek Lapja /1919/, Fáklya /1921/, Récs /1921/, Színház és Társaság /1922/, Csönd /1923/, valamint a Juhász Gyula alapította Magyar Jelen /1922/ - "azoknak a hónapos eszmekaravánoknak fehérítő csontjai, amelyek elhullottak a szegedi részvétlenség szaharájában. Mind úgy muzsikás szóval vágott neki a pusztának - írja Móra¹⁴ - aztán az egyik birta benne két hétig, a másik két hónapig, de volt olyan is, amelyik három

esztendeig elvánszorgott, de akkor kiadta nagyon elvékonyodott lelkét.
Az elégedetlenkedő, lázadó, szépjért lelkesülő és odamenekülő fiatalok
1922-ben - a "hivatalos" Bugonics-Társasággal szemben - megalakít-
ják a Tömörkény István Irodalmi Társaságot, "Lirai antológiá"-t ad-
nak ki, 1923. novemberében igen matiné rendeznek, köztük tevékenyke-
dik a fiatal József Attila - Ők adják ki a Szépség Koldusát - vala-
minthárom olyan fiatal is, akik később a művészeti kollégium alapi-
tő tagjai lesznek: Berczeli Anzelm Károly, Mont Ferenc és Széli István.¹⁵

1927. januárjában Széplalca címmel folyóiratot indítanak "a
szegedi írók és egyetemi tanárok". A Zolnai Béla szerkesztette folyó-
irat eszményei: "filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra
és a magyar régiség életrekelítése, modern szellemiség és hagyományke-
resés, tiszta és önmagáért való művészet." Az irodalom egységének¹⁶
jegyében írást közölnek; Szabolcskától Radnótiig, Mont Ferencről Klé-
beisberg Kunóig, Szerb Antaltól Teleki Pál grófig mindenkitől.

Az 1928. áprilisában induló várospolitikai lap, a Szegedi szem-
le "súlyosabb áruk szállítására van szánva... kőszekőveket akar vinni
a jövő álmvárosa, Nagyszeged felé, célja Szeged szépítése, fejlesztése,
gazdagítása, testi és lelki színvonalának emelése... sohasem poltízál-
va."¹⁷ Jóindulata figyelemmel kíséri a Szegedi fiatalok tevékenységét,
közli írásaikat, verseiket. 1932-től Városkultúra címmel a magyar
Videki Városok Kulturális Szövetségének hivatalos lapja lesz.

A napilapok közül a Pásztor József szerkesztette ellenzéki han-
gu Délmagyarországot illeti az első hely, munkatársai a legkiválóbb
szegedi írók és újságírók: Móra Ferenc, Juhász Gyula, Vér György, Magyar
László, Szabó László, gyakorta közli a Szegedi fiatalok írásait is. A
másik nagypéldányszámú napilap a Szegedi Napló kormánypárti, előbb Laka
tes László, később Sz. Szigeti Vilmos, 1927-től Tölgyes Gyula szerkesz-
ti. A szélső jobboldal uszító, "fajvédő" lapja a Szegedi Új Nemzedék
Dobay Gyula szerkesztésében. A nagy példányszámú Szegedi Priss Újság

érdeklődésnek középpontjában a tanyavilág élete áll, szerkesztője Nanner Sándor.

A nagymitu városi színház helyzetét a csökkenő nézőtábor, az ^tinondások évenkénti jövése-menése, az új törekvésekkel szembeni merev ellenállás, konzervatív műsorpolitika, csődel fenyegető pénzügyi helyzet, a mindennaposá váló elkecsereedett hangú sajtópolémiaik jelzik.

Az egyetem is megérzi a diplomainflációt; állandó harcot kell vívnia a tanszékek számának csökkentése ellen. Mégis 1932-ben 11 tanszék megszüntetését rendeli el a minisztérium. ¹⁸ A Bölcsészkaron professor az Ady-rajongó, fiatalokat patronáló Tolnai Béla, az 1928-as budapesti Ady-jubileum ünnepségeinek egyik védnöke, Készöly Gedeon, József Attila megértő patrónusa, Imre Sándor, a kiváló pedagógiai professzor, a Károlyi kormány államtitkára, Bartók György és ~~Marót Károly~~, aki csak fesszor, ~~am ugyanitt tanít Horger Antal is és a később fasisztává lett 45 után kapott katedrát,~~ Kogutovics Károly földrajzprofesszor, a Szegedi fiatalok édes ellen-sége. ~~xxx~~ Az egyetem szelleme a protestántizmus ~~xxx~~ eszméitől fogant polgári liberális, némi józan konzervativizmussal, kerülve mindenféle politizálást az egyetemi autonómia eszméjét óvva.

Hóman Bálint úgy látta, hogy ez az oktatói kar "megerősítés-re" szorul, ezért a Bölcsészkaron azok mellett a tanszékek mellett, amelyeket nem katolikus professzorok töltöttek be, paralell tanszékeket létesítenek, hogy: "garantálni lehessen az egyetemre járó apácák vallásekölcsi szellemben folytatandó oktatását, s hogy a tartományi főnököknek vallási aggályaik ne legyenek." ¹⁹ 1929. decemberében Sik Sándort a II. Magyar Irodalomtörténeti, ugyanakkor Várkonyi Hil-debrándot a Pedagógiai-Lélektani, ~~Keser Jánost~~ a II. Filozófiai Tanszék nyilvános rendes tanárává nevezik ki. /A tanszékalapítások - mint később látni fogjuk - eredeti céljukat tekintve mondhatni visszafelé sülnek el: az új professzorok által képviselt "katolikus valláserkölc" sok esetben haladóbb, modernebb, életközelibb tartalmakkal

telítődött, mint protestáns kollegáik világszemlélete./

Újabb folyamatot jelez az első magyar ethnográfiai tanszék létrehozása Szegeden Solymossy Sándor vezetésével 1929-ben: speciálódási tendenciát a tudományágak "a magyar nemzettel, állammal, társadalommal, a magyar földdel, a magyarságot közelebbről érdeklő problémákkal szorosan kapcsolatos területeinek" vagy ahogy Zolnai Béla be-²¹jelentésében nevezte "a "hungarológiának" művelésére. Már 1927-ben az egyetem érdekelt oktatóiból, az egyetemen kívül álló szakemberek és a tanulmányozandó területen elhelyezkedő törvényhatóságok vezető embereinek bevonásával megalakul a Szegedi Alföldkutató Bizottság. Védnökséül választja Kiebelczberg Kunet, elnökséül a szegedi polgármestert, Somogyi Szilvesztert. ²²1929-ben indul a Bizottság folyóirata Bibó István szerkesztésében, a Népünk és Helyünk, melynek legközvetlenebb feladata: "az Alföld népe, egész lelkiségének pontos és részletező ²³leírása, az erre vonatkozó adatok gyűjtése és közlése", s mely szívesen ad helyet a Kollégium tagjai írásainak is.

Az egyetem néhány kiváló professzora - elsősorban Keszöly Gedeon, Marót Károly, Schmidt Henrik - tudományágán belül, vagy azon túlmenően is erősen érdeklődik az ethnográfia iránt, ethnográfiai vonatkozásokkal fűszerezett előadásai²⁴val, az évi pályatételek megfelelő kiválasztásával arra törekszik, hogy a hallgatóság érdeklődését a "hungarológiai tudományok" felé terelje. ²⁵S ez nem túlságosan nehéz feladat: az 1929/30-as tanévben a szegedi egyetem 1585 hallgatója közül 764 vidékről jött, 384 pedig szegedi, s ezek egy része akár életmódját, környezetét, akár származását tekintve érzelmileg sem közömbös a parasztság élete iránt.

Az egyetemi város és a sűrű klinikák közvetlen közelségében fekszik. Tőle, az ósíségbe rekedt legrégibb magyar falu, ahol "még nagy keletje van a javasasszonynak", s mely még ezidőtájt is "a kesék és

hiedelmek, babonák és legendák, ősi házépítésmód és népviselet világa." ²⁶

Miha a város is telítődik ezzel a hangulattal: minden évben augusztus 5-én Haviboldogasszony napján a nyomor szorításából a x vallásos~~x~~ meggyugvásba menekülő alföldi nép az alsóvárosi templom "csodatevő" Fekete Mária-jához ²⁷zarándokol.

A helyi hatások sorában - a közvetlen szociális élmények, a hungarológia felé orientálódó egyetem érdeklődéstirányító szerepe, a szociográfiai és ethnológiai szempontból egyaránt jellegzetes tanyavilág izgalmas közelsége utas - szegedi irodalmi hagyományai is jelentősen inspirálhattak egy parasztság felé forduló művészeti szervezkedést.

Dugonics András népiessége még nélkülözi a szociális vonásokat, inkább nyelvi, művészi eszközzeit gazdagítja. ²⁸ A népköltészet, a népi mondák üdeségét, erejét árasztó paraszti nyelv alkotó felhasználása és a szociális látásmód Tömörkény írásművészetében szintetizálódik, a századvégi agrárszocialista mozgalmak hatására. A kapitalizálódás következtében átalakuló, tragédiákkal terhes paraszti élet reális, mély írói humanizmust sugárzó képeit adja a - a hamis, idilli ábrázolásra hajlamos népművészeti iskola uralmának idején - naturalisztikus aprólékossággal, gyakran a néprajzi elem ²⁹telenségével. A honi paraszti-népi realizmus Tömörkény által megkezdett útján halad a másik szegedi prózaíró Móra Ferenc is a két világháború között, szinte egyidőben a Szegedi Fiatalokkal, meghatározó erejű szociális érzékenységgel. A Szegedre visszahullt Juhász Gyula vidéki, falusi költőnek vallja magát. Sorsán sorsa vezet el testvéreinek: a szegedi munkásokhoz és a magyar "ésfaluba", Tápéra, vagy Haviboldogasszony bucsus népe közé - szinte előrejár-

va a Szegedi Fiatalok útjait. Faluképe a 20-as években teljesedik be. A parasztsággal való azonosulásának útja közös a 19 utáni fiatal nemzedékével: "odabujás, menekülés a faluhoz, a romlatlannak és megbonthatatatlannak hitt ³⁰magyarság szigetére". A sötét, resénytelen hangú tápai versek - különösen a "Tápai lakói" és a "Falusi lakodalom" - az ellenforradalom³⁰utáni magyar parasztsors jelképeivé válnak. Ott sejlik bennük már a Szegedi Fiatalok, a falukutató népiesek legmeggrázóbb élménye: a ³¹yalu, a parasztság pusztulása.

Nem az irodalmi hagyományokhoz sorolandó a nagy szegedi néprajztudós és gyűjtő, Kálmány Lajos életműve. Elete nagy célja: Szeged és a szegedkörnyéki parasztság folklórisztikai vizsgálata. Kutatási módszerei, munkássága uttörő jellegűek, szinte egész élete a parasztság körében telik el, néprajztudós-pap, "akia ³¹kisemmizett agrárproletáriátusért fölöttes hat³¹ságaival is szembezáll, aki szemébe vágja az uralkodó osztálynak, hogy a magyar parasztság pusztulásának a nagy³¹urtek az okozói, nyíltan kimondja, hogy a sztrájkoló parasztságnak és szocialista agitátorainak van igazuk, nem pedig a csendőrszuroonyokra támaszkodó erőszaknak."

III. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma

1. Szervezeti előzmények: a Bethlen Gábor Kör és az agrársettlement mozgalom

"mert erősen hittünk a meggyőzés társadalomformáló erejében."

/ Buday György /

1928. elején a szegedi protestáns egyetemi hallgatók Bethlen Gábor Körének legradikálisabb tagjai szervezkedni kezdenek.

X

Számos egyesület, szervezet működik az egyetem falai között. legrégibb közöttük a radikális szellemű Bethlen Gábor Kör: az egyetem Szegedre helyezése előtt, 1902-ben Kolozsvárt indul. Létszámukat tekintve a legnagyobbak: a Werbőczy, Csaba, Árpád, Rákóczi Bajtársi Egyesületeket összefogó, szélsőségesen jobboldali Turul Szövetség, mely a numerus claususszal elégedetlenkedő egyetemi hallgatók egyre élénkebben és sűrűbben jelezkező "fajvédő", antiszemita megmozdulásait, bojkottjait irányítja; a legnagyobb taglétszámnak örvendő, szintén jobboldali Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetségének /MEFHOSE/ helyi szervezete; a katolikus csoportokat egyesítő Eszricana. 1928. szeptemberben újabb "bajtársi szövetség" alakul: az Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szent István Bajtársi Egyesülete.¹ 1929. márciusában a Magyar Izraelita Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Egyesületének /MIEFHOE/², 1929. júniusában a Felvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületek szegedi csoportja kezdi meg működését.³ 1929/30-ban Szegeden az egyetemi hallgatósnak 54,4%-a diákszervezeti tag /Budapesten csak 41,5%-a, Pécsen 47,6%-a, Debrecenben 51,6%-a/⁴

X

1928. március 20-án, egy viharos lefolyású vitaesttel indul a Bethlen Gábor Kör radikális fiataljainak munkája: Gesztelyi Nagy László, a Duna-Tisza Közi mezőgazdasági Kamara igazgatója, a magyar szocializmus egyik szociológusa⁵ tart előadást "A jövő magyar intelligencia és a tanyakérdés" címmel, megdöbbentő adatokkal ecsetelve a magyar Alföld, különösen a Szeged környéki tanyavilág "szaharai állapotait", majd cselekvésre szólítja fel a munkára leginkább elhivatottakat, az egyetemi ifjúságot.⁶ A hivatalos szervek megjelent képviselői felajánlják, hogy hetente néhány hallgatót autóján kiviszenek a tanyavilág népe közé.⁷

Májusban népes küldöttség utazik Budapestre a Bethlen Gábor Kör képviseletében az Ady-jubileum ünnepségeire, a nagyszabású szegregyzésre. Megismerkednek, kapcsolatba lépnek a pécsi egyetemisták⁸ Matsányi János körével és a felvidéki sarlósokkal.

Hazatérve Buday Györgynek, a Kör elnökének vezetésével bizottság alakul a tanyakérdés tanulmányozására s megfelelő munkamódszerek kidolgozására.⁹

Ideológiájuk, az "új magyar ideológia" annak belátása, hogy "a magyar faj sorsa, s ezzel a magyar nemzet és haza sorsa is szorosan egybeesik, sőt azonos a magyar falu és tanya parasztságának sorsával, mert fajtanak hazánkban való fokozottabb szerephez jutása és végre valóban öncélú nemzeti állammá való kiépülése csakis a mai intelligenciának a színnagyar parasztság lelkétől és véré-¹⁰től való regenerálódása útján képzelhető el". Ezért legfontosabb feladatuknak azt tartják, hogy "kiegyenlítsék" a városi és falusi ember közt tátongó nagy szellemi és fizikai távolságot, idegenkedést, sőt ellentétet, melyet mindenirányú fejlődési és haladási kísérlet "gátló nehezékének" tartanak.

"A parasztság és értelmiség kölcsönös közeledését és szin-

11

tezist - hirdetik - csak kisebb mértékben gátolják komolyabb gyökerű, nehezen kiegyenlíthető gazdasági és elvi akadályok: legtöbbször csak felületességből, bürokráciából elkövetett hibák elmérgesedése, fokozott érzékenykedések és hiúságok, egyéni visszaélések és főként egymás nem ismerése az, ami lehetetlenné teszi a társadalmi szintézist. "Az egymás megismeréséből, egymás értékeinek megszeretéséből és megbácsolásából, egymás hibái megbocsátásából fakadó osztálybéke, vagy ahogy ők nevezték: "osztályszolidaritás", "magyar szolidaritás" megvalósítására egyedül az új generáció nem lehet képes, "mely nem bűnös és részes azokban a vétkekben, melyeket a társadalmi és politikai életben az utóbbi tíz év alatt elkövettek".

12

Az osztályok közötti harmonia megteremtésére új politika szükségességét hirdetik. A legfontosabb parasztkérdés megnyugtató megoldása, ám óva intenek minden felelőtlen, nem a valóság ismeretén alapuló lépéstől: "nem szabad vértelen teóriák és az íróasztal és a kávéházi asztal mellől ismét erősen kísértő fantazmagóriák szerint kísérteni meg az országépítés e szinte döntő feladatcsomójának megoldását, hanem becsületes jóhiszeműséggel likvidálva az eddig történeteket közvetlen vizsgálat tárgyává kell tenni azt a helyzetet, mely változtatásra szorul."

13

Részletekbe menő tudományos igényű tanyakutatás, tanulmányozás, feltárás szükségességét hirdetik, hogy ezáltal "ajánlatok és indítékokat" adjanak a közhatósági beavatkozáshoz.

Ideológiájukban szinte mozzanatról mozzanatra felismerhető Szabó Dező osztályszemléletén felülemelkedő, fajvédő szociális koncepciójának hatása - a terminológiahasználat is közös: az "új magyar ideológia" Szabó Dező "Az új magyar ideológia felé" c. nagyhatású cikksorozatra utal.

14

Társadalomszemléletük idealista: a gazdasági élet a társa-

dalom fejlődését meghatározó törvényeit nem ismerik fel, a "fajok harcát" hirdetik, tagadják az osztályszempontot, az osztályok közötti antagonisztikus ellentmondások létét, az osztályharcot, nem lépve túl az ellenforradalmi ideológia és a kapitalizmus keretein: a parasztság és középosztály erősen mitologizált egyesülése érdekében - ezt az egyesülést tartják a "magyar faj" összefoglaló feltételének - szeretnék megoldani a szociális progresszió legégetőbb kérdéseit. Nem nehéz felismernünk a kilátástalan szociális helyzet szorításában vergődő, és a forradalomtól tartó, magyarázatot és kiutat kereső értelmiség báziskeresését. Tudományos világnézet és gyakorlati tapasztalatok híján a faji szempont és az osztályszempont összeegyeztetésével próbálkoznak egy osztálytársadalom keretein belül, holott már évekkel korábban, Szabó Dezső tragikus magyarázatára meggyőztette, hogy ez a fából vaskarika, utópizmus.

A faji koncepció hatásán nincs mit csodálkoznunk, Szabó Dezső "fajvédelme" parasztvédelem is volt egyúttal: szorosan összefonódott bizonyos polgári radikális követelésekkel, többek között a földreform követelésével.¹⁵ Ez sokakat meggyőzött vagy legalább is vonzott - még József Attilát sem hagyta érintetlenül.¹⁶

A fajútkutatás megindulásával az ideológia találkozik a valósággal. Az első vidéki utak, az 1928-ban rendezett gyomai, békéscsabai stb. inkább ünnepélyes jellegűek, többnyire templomi ünnepélyvel kapcsolatosak, a "jósándéku fiatalurak" műsorában az erkölcsi tendencia dominál, a parasztsággal való érintkezés csak felületi.¹⁷ Az első csalódás munkamódszerükkel kapcsolatban éri őket, már az első megdöbbentő élmények után belátják, hogy a pusztakutatás, helyzetmegismerés számukra önmagában teljesen lehetetlen: "nem tudták a fényképezőgép hideg objektivitásával csak szemlélteni és regisztrálni a paraszti élet ezernyi apró és óriási tragédiá-

ját, hanem akarva akaratlanul közbe kellett lépniük, és erőnk szerint segíteni.”¹⁸

Lankadatlanul keresik a megfelelő módszereket a rendszeres állandó falumunka végzésére. Buday György 1928. tavaszán Angliába utazik, s Londonban ismeretséget köt az angol settlement-mozgalom vezetőivel.¹⁹

A settlement mozgalmat az ottani egyetemisták indítják el a múlt század végén. Politikai céljuk a munkásság és értelmiség közötti osztálybéká megteremtése. Egy-egy külvárosi nyomornegyedben huzamosabb ideig letelepednek, könyvtárral, egészségügyi be-
rendezésekkel ellátott szociális központokat, settlementeket hoznak létre, s minden elképzelhető módon – főleg gyakorlati munkával –
igyekeznek segíteni, tanítani, enyhíteni a nyomort, tudatlanságot.²⁰

1929. május 1-én Hilscher Rezső, az angol mintára 1912-ben alakult, majd 1924-ben újjáalakult újpesti Főiskolai Szociális Telep adjunktusa Buday György meghívására előadást tart a Bethlen Gábor Körben a settlement munka módszereiről.²¹

Buday György, a szegedi egyetemisták "ideológusa" ifj. Kródi Harrach Bélának, az újpestiek vezetőjének segítségével a városi viszonyokhoz közt kialakult settlement munka módszereit a speciális tanyai viszonyokhoz akarja formálni. Szinte leküzdhetetlen akadályokba ütköznek: a rossz utak, az összeköttetés hiánya miatt szinte minden tanyának, tanyacsoportnak settlementekre lenne szüksége. Tudják: ez lehetetlen. Az akadályokat úgy gondolják áthidalhatónak, hogy valamely centrális fekvésű tanyacsoportban vagy épületben az irányító központot állandósítanák, ahonnan a settlement tulajdonképpeni munkája kiszállászerűen maguknál a kisebb-nagyobb tanyacsoportoknál végzendő, ahová rendszeres időközönként kell visszatérni.²²

Az elképzelés ebben a formában már eleve megvalósíthatatlannak ígérkezik: elvonná az egyetemi fiatalokat tanulási helyüktől, ahhoz, hogy a hatáskörként megjelölt 5,5 millió kat. holdnyi területen eredményes munkát lehessen végezni, számtalan központi épület építésére lenne szükség, s a mozgalom a "legilletékesebbtől", Klébelsberg Kunó kultuszminisztertől mindössze 600 pengő "támogatást" kap.²³

Módosul, realisabbá, a lehetőségekhez alkalmazottabbá válik a terv: Szeged lesz a kiszállások központja, s 1929. szeptemberében megindul a szegedi egyetemisták agrársetlement-mozgalma: néhány, saját deklarációjával és az embertelen paraszti sors azonosságának tudatától, lelkiismeretétől, a nyomor rettentő képeitől űzött, szinte minden támogatást nélkülöző fiatalember heroikus, eleve nem sok eredménnyel kecsegtető, kudarcra ítélt, utópisztikus küzdelme 5,5 millió kat. holdnyi szükség, tudatlanság, sötétség, közhány vagy egyenesen ellenszenv ellen.

A később alakuló művészeti Kollégium tagjai közül maday György, Balla Sándor, Tomori Viola, Arvai Erzsébet és Pont Ferenc mellett 1929. őszétől Erdei Ferenc, Gáspár Zoltán, Ortutay Gyula, Tolnai Gábor, Reitser Béla is részt vesz a falumunkában. A többiek: Baróti Dezső, Perczeli Anzelm Károly, Radnóti Miklós és Széll István 1930. őszén csatlakoznak a mozgalomhoz.²⁵

Szívesen, érzelmeiktől fűtött hangon ecseteli maday György az első kiszállások élményeit²⁶ YA kiszállások indulása - különösen azokon a tanyákon, ahol addig ismeretlenek voltunk - rendkívül nehéz ment. Fiatal életünk leggazdagabb emlékei fűződnek a sok neddő próbálkozáshoz és ezek árán végül mégis elért boldog eredményekhez. Teljes bizalmatlanság fogadott bennünket akkor is, ha - mint legelejen tettük - a helybéli intelligencia segítsége is

volunk volt, s akkor is, ha ellenünk vagy idegen volt. Iselésünk és taktikai érzékünk is tiltotta, hogy azsal állítsunk be valahová, hogy ismerkedni és segíteni szeretnénk, amiben tudunk. Így ravasz módszerhez nyultunk. Magam például mint rajzoló ember egy-egy jellegzetes tanyaház díszítése előtt letelepedve munkatársaim közepette rajzolni kezdtem. Nem beszélve arról, hogy igen értékes vázlatkolllekciókat gyűjtöttem össze ilyen módon a szegedkörnyéki sajátos "napsugárdíszes" házfejekről, a makói sárkányos kapukról, az alföldi kopjafákról, stb. Hamarosan elértük azt, hogy vagy a szomszédból vagy magából a szobánforgó házból elébátorkodott nagy bizalmatlanul valaki: hogy ő meg a kutra vagy máshová. Vagy ő vagy mi megszólítottuk egymást, s a beszélgetés során, miközben megtudakoltuk a házra vonatkozó adatokat és érdekességeket, s felhívtuk figyelmét erre vagy másra, amit ő - bárha születésétől folyton lakja - még nem vett észre. Így kiderült rólunk, hogy nem vagyunk hivatalos emberek, s hamarosan vagy megszaporo dtak a ház előtt, vagy magunk kerülhattunk beljebb az udvarba, majd a házba. Hamarosan kiérzett belőlünk a szándék, „mellgel jöttünk, s ezzel sokszor anynyira gazdálkodtunk, hogy csak második kiszállásukor vált nyilvánvalóvá, hogy rajzon kívüli egyéb: a szolidaritásnak nagy vágya is húzott. Mások fényképezéssel, népi dal és balladagyűjtéssel, növénytanival, földrajzi, régészeti, állattani stb. tanulmányok segítségével küzdötték le azt, az ellenséges bizalmatlanságot, mely az előttünk járó osztályunkbéliiek öröksége számunkra. Egy-egy sikeres kiszállás után, a legközelebbi alkalommal már a környék is tudott rólunk, és ekkor már ősmertük egymást, nyugodtan végezhattuk társadalomrajzi, néprajzi anyaggyűjtésünket és a gyakorlati szociális munkát."

Óriási munkát végeztek: 1930-ban 211, 1931-ben 189 intézményes és számtalan egyéni kiszállást szerveztek.

A parasztság erőikhez képest történő gyakorlati támogatásán kívül másik céljuk egészséges nemzeti közvélemény, "humánus nemzeti együttérzés" felébresztése és ápolása volt. Hittek a szóval való meggyőzés társadalomformáló erejében. Előadásokat, vitaesteket rendeznek a Bethlen Gábor Körben: 1929. április 20-án Szombatfalvy György "Az alföldi szociográfia feladatai"-ról²⁸, november 29-én Joó Tibor "Európa szerepe"-ről²⁹, 1930. november 12-én Dánay Árpád "Magyarország gazdasági helyzetéről"-ről³⁰ tart előadást. Az előadások és a viták anyaga nyomtatásban is napvilágot lát a Bethlen Gábor Kör Kiadványai sorozatban. Buday György és társai tucatnyi kongresszuson, tanácskozáson propagálják a mozgalom céljait.

1929. februárjában a Délmagyarországi Rádió Klub országos kiállítását rendez Szegeden, s ez alkalommal ideiglenes leadóállomás is működik xxgxxnxx a városban. A rendezőség Buday Györgyöt is felkéri előadás tartására. Buday február 15-én tart előadást "Ifjúságunk népnegelési feladatai és az alföldi rádióleadó" címmel a tanyavilág népének elesettségét, elmaradottságát felszámolni kívánó felvilágosító, ismeretterjesztő munka támogatására önálló szegedi rádió leadóállomást követelve,³² decemberben pedig küldöttséget vezet³³ ezügyben a kultuszminiszterhez. Azonban sikert nem érnek el: ez a vállalkozásuk is utópizmuson, idealista társadalomsemleleten nyugszik.

1930. tavaszán kezdik meg a szociográfiai gyűjtőmunka megdöntő adatait közölni a sajtóban: április 27-én Adám László "A tanya 1930-ban", május 11-én Tömöry Lajos "Hogy ruházkodik a tanya?", május 25 és 29-én Szomjas /Schiffert/ György "Látogatás Pürtöm Jánoséknál", július 13-án Balla Gábor "A tanyai nép lelke", július 20-án Schiffert György "Mit eszik a tanya népe?" c. cikke lát napvilágot a Délmagyarország hasábjain. A tárgyilagos hang,

az életüket, tragédiákat jelző rideg számok mögül - igaz csak egy-egy kérdés vagy mondat erejéig - félreérthetetlenül kitetszik a cikkirók állásfoglalása. "Hol van itt a nyolcórás munkaidő? Hol ennek a nagy munkának megfelelő haszon?" - kérdezi Adám László. Schiffert György így ír: "A magyar paraszt rosszabbul táplálkozik, mint munkájával megérdemelné. A magyar földműves nép étkezése igazán minimális, ételei a legszerűesebbek. Igényei vissza vannak fojtva, s ha helyzete nem javul, igen alkalmas "anyag" lesz egy új Dózsa György számára." ³⁴

Ezek az írások természetesen nem maradnak visszhang nélkül. Szekfü Gyula Magyar Szemléje, mely már kezdetektől fogva élénken reagál - bírálva, tanácsokat adva, a gyakorlati tevékenység mielőbbi megkezdését sürgetve - a szegediek munkájára, némi kételkedéssel, ám a kezdeti eredmények láttán örömmel üdvözlí a settlement mozgalmat, ³⁵ hisz a Magyar Szemle reformkonzervativizmusa és a szegedi falukutató egyetemisták társadalmi nézetei között sok a rokon vonás. A szegediek azonban már kevésbé bíznak az állam "közbelépésében", annál inkább saját erejükben. Ennyire tülepnék a Magyar Szemle ideológiáján.

A sarlósok testvérmozgalmukukat látnak a szervezkedésben ³⁶, az Erdélyi Píatalek munkájának alakulása szinte nyomon követi a példaképül választott szegediekét. 1930. júniusában Fábián Dániel és József Attila a Bartha Miklós Társaság hódmezővásárhelyi csoportjának megalakulása után Szegedre utazik, hogy megbeszéljék egy esetleges együttműködés terveit. ³⁷

A reagálások zenének hangja ellenséges. Az objektivitásra, tárgyilagosságra törő vitaelőadásokkal, cikkekkal szemben gyorsan felbukkan a vád. Az egyetem oktatói kara - néhány kivételtől eltekintve - óvatos rosszallással, a bajtársi egyesületek pedig leple-

zetlen ellenségeskedéssel kísérik munkájukat. Jobbról is, balról is támadás éri őket. Akadnak, akik azt rebesgetik, hogy tárgyalgosságukbán tendencia rejtezik. Mások a valógnézeti állásfoglalást hiányolják. Felfedezik munkájukban a forradalmi utópizmust éppugy, mint "az ellenforradalmi fasizmus reakciós férjét".³⁸

A valóság megmutatja az ideológia helytelenségét: lehetetlen az osztályszemléleten való felülemelkedés. Munkájuk során saját bőrükön tanulják meg: "Vannak dolgok, melyeken egy nyelvet beszél az erdélyi hegyek pásztora, a székely eszmester, az alföldi béreslegény és kisparaszt, a tiszaháti földmunkás és a londoni külváros nyomortanyáinak, a slum-nak lakója. És vannak dolgok, melyekre egy hangon válaszol a világ összes vezérigazgatója."³⁹ Ők, akik az osztályszemléleten felülemelkedő "humánus és nemzeti együtterzés" megteremtését hirdették, fokozatosan veszítik el bizalmukat a középosztályban, s egyre kizárólagosabban "a magyar tömegek hívó katonáivá" válnak, kilépve ezzel a "középosztálytudat" és az uralkodó ellenforradalmi rendszer ideológiájának keretei közül, leszámolva Szabó Dezsővel.

1928-30-ban szinte azonos pályát fut be a három mozgalom: a sarlósoké, a szegedieké és az Erdélyi Fiataloké. Történetileg - igaz, mindössze pár lépéssel - a szegedieknek példaképként szolgáló sarlósok haladnak az élen: az 1928. augusztusi gombaszögi táborozás az 1926. óta folyó regőhajráások után tervszerű - egyenlőre ethnográfiai színezetű - kutató-gyűjtő munka kezdetét jelzi, 1929. márciusában a pozsonyi programadó est már a szociális tartalmú tömegek - munkáscsapat és parasztság - felé fordulás jegyében zajlik le, 1930. elején leszámolnak a Szabó Dezső-i koncepcióval, s 1930. nyarán már az osztályszemlélet jegyében indul a falukutatás. Az szegediek 1928. márciusában történő indulását tartós stagnálás,

utkeésés követi 1929. szeptemberéig, az agrársettement gyakorlati munkájának megkezdéséig, 1930. tavaszán jelennek meg az első szociográfiai jellegű írások, a Szabó Dezső-i eszmákkal való lezámolás 1930. végére, 1931. elejére tehető. A szegediek mögött haladnak az ő példájuk nyomán az Erdélyi Diákok. 1930-ban indul folyóiratuk, 1930. nyarán rendezik az első szervezett kutatási akciót, november elején az első előadássorozatot a falu népének.⁴¹

Az 1930-as esztendő a fordulat éve az értelmiségi ifjúsági mozgalmak történetében: az 1930. március 15-i országos vihart felkavaró budapesti koszoru-botrány s a Bartha Miklós Társaságban bekövetkező belső válság már azt mutatja, hogy az utak, törekvések, melyek 1928-ban látszólag még egy irányba mutattak, egyre inkább elválnak egymástól. Polarizáció kezdődik. Fervesszerű gyakorlati és kutató munkát a hazai mozgalmak közül 1931-ig, de még jóval utána is a Bartha Miklós Társaságon kívül csak a szegediek végeznek.

2. A Művészeti Kollégium megalakulása

"körbe harcoltunk

összetémasztva hátunkat

társainkkal;

kusztunk és bugtunk s ha kellett

mesei süvegekkel repültünk láthatatlan

/ Radnóti Miklós/

"Az agrársettlemment gyakorlati és gyűjtőjellegű munkássága, a kiállítások és előadások, szociográfiai és etnográfiai gyűjtés közben adódott tanulságos élmények szinte kényszerítő erővel kívánták a Művészeti Kollégium létrejöttét, hogy pontosan megformálhassuk ennek a munkának, a gyűjtött anyagnak és szerzett élményeknek szellemi, művészeti és tudományos értelmét" - írja tanulmányában Ortutay ¹ Gyula. A 15 tagú Kollégium lesz az élcsapat, a feldolgozó és tegyük hozzá pénzszerző szerv. ² 1930. őszén alakul meg, alapítótagjait titkos szavazás útján választják meg az agrársettlemment tagjai közül. ³ Első nyilvános fellépése az 1931. februárjában kezdődő művészeti előadássorozat. ⁴ Ugyanekkor - 1931. februárjában - kezdi meg működését az Erdélyi Fiatalok irodalmi szemináriuma nem kis részben a szegediek hatására szintén előadássorozattal, s egy szűkebb körű önképzőköri műhelymunka megindításával. ⁵

X

Több külső körülmény szerencsés konstellációja serkentően hat a Kollégium megalakulásánál.

1930. őszén Radnóti Miklós és Baróti Dezső Szegedre kerülésével megerősödik az agrársettlemment tudós-művész csoportja.

Az egyetemen létrehozott "világnézeti tanszékek" ¹¹ professzorai az 1929/30-as tanév második felében kezdik működésüket,

segítve - néha befolyásolva is - a Kollégiumban folyó műhelymunkák megindulását.

Versel, Adyról írott könyve, tanulmányai alapján már ismeri az egyetemi hallgatóság a nagy műveltségű, a maga világnézeti keretein belül - sokszor azon túlmenően is - modern, bátor gondolkodású Sik Gándort. Sik kiváló pedagógus is, azonnal felfigyeli a Művészeti Kollégium bölcsészkarra járó csoportjára: Baróti Benes-re, Ortutay Gyulára, Radnóti Miklósról, Tolnai Gáborra. Sajátos viszony alakul ki a professzor és tanítványok között: állandó harc, "párbeszéd" a világnézet terén és a mély, őszinte barátság alapján álló "békés egymás mellett élés" az emberi kapcsolatokban - mint ahogy erről Ortutay ír.⁶

Mitelennek elfogadható kortársi vallomás, Erdős Klára szerint: "József Attila is feltűnik környezetében, és egy pillanatra szinte úgy látszik, hogy a szegedi egyetem Sik Gándor személyében fogja jóvátenni azt, amit Horger Antalban vétett ellene: megbeszélik, hogy doktorálni fog nála, már ki is jelöli a disszerációtárgyat, egy ritmikai témát. József Attila állapotának rosszabbodása miatt erre már nem kerülhetett sor."⁷

A professzor lebilincselő egyénisége, nagy esztétikai, irodalomtörténeti műveltsége, érzékenysége "a költemények legbensőbb értelme, a versek szépsége, benső gazdagsága" iránt, Radnótitól a Lajos Négyessy-szemináriumokhoz hasonlított teászó "privátszemináriumainak" tudományos vitái a legmodernebb irodalomtörténeti irányzatok német, francia, angol műveiről az "elv igaza" alapján, tekintélyérvek nélkül: "jó iskola" a tanítványok számára: az összefüggéseket kereső, elmélyült tudományos gondolkodásra, elemzőkézségre tanítja őket, szélesíti esztétikai műveltségüket, elhívja figyelmüket az irodalmi alkotások formai értékeire.

Hadnóti Miklóst - akit mindnyájk⁹ közül talán a legjobban szeret - az "Ujvári pásztorok éneke"-nek sajtópörén, 1931-ben "bátor szóval" támogatja, s megvédi a József Attilához meglepően hasonló Horger-támadás ellen; a többiek¹⁰et bel- és külföldi ösztöndíjakra juttatja, támogatta¹⁰ keresüket.

Am a tanítványok is hatnak a professzorra. Sik több alkalommal személyesen részt vesz a Kollégium tanyai kiszállásain. Költészetében a 30-as évek elejétől nyomon kísérhető a katolicizmus¹¹tól színezett speciális érzékenység erősödése, drámái közül pedig az 1933-ban a művészeti Kollégium által kiadott "Advent" c. szavalókórusra írt műveben.

A tanítványok világnézeti fejlődése természetesen más utakra fut: az elvi meggyőződésbeli különbségek szaporodnak, mélyülnek, az életen át tartó "párbeszéd" egymástól egyre távolodó világnézeti alapok védelmében zajlik - ám mindig a teázó "privátszemináriumok" vitáinak szellemében, mint ahogy erről Hadnóti "Köszöntő"-je és Ortutay megemlékező¹² írásai vallanak.

A kiváló néprajztudós¹³ professzor, Solymossy Sándor erényei hasonlóak Sik Sándoréhoz: vonzó egyénisége, előadásmódja, elmélyült, sokoldalú tudása "nehé szomjúságot" ébreszt tanítványaiban tudományága iránt. A modern néprajztudós - jó ideig az Ethnográfia szerkesztője - a rokon tudományágak együttműködésének hirdetője és megvalósítója előadásaiiban, tanulmányaiiban: tanulmányai néha egészen elvezetik más területekre is a fiatal kutatókat. Nemcsak tudományos eredményei hatnak, hanem módszerei is: a művészeti Kollégium néhány olyan tagjának az érdeklődését is segít a néprajz felé fordítani, akinek szaktudománya csak éppen határos az ethnográfiával. Az ő biztatására és támogatásával indul Ortutay első nagyobb gyűjtőtúrája, Szabolcsba; a néprajzi szemináriumok se voltak kisebb értékű-

ek és jelentőségük a sik szemináriumoknál, szinte szimbólikus értelműek szegedi professzorságának határdátumai: 1929. és 1934.: ötéves oktatómunka után maga kéri nyugdíjaztatását, s 1934-ben a Művészeti Kollégium tagjainak jó részével együtt búcsúzik az egyetemtől.¹³

A 2. másik "világnézeti tanszék" professzora, Várkonyi Hil-debránd a két világháború közötti modern magyar polgári pszichológia-neveléstudomány egyik legkiemelkedőbb alakja a Művészeti Kollégium parasztságlélektani kutatásait kíséri figyelemmel. A gyűjtőmunka eredményeinek tudományos feldolgozásában, a parasztság lélektanáról alkotott felfogásukban felismerhető Várkonyi a legmodernebb nyugat-európai eredményeken nyugvó nézeteinek hatása is.

X

A "honnai" és a "hovai" viszonyának illusztrálására érdemes - ha csak néhány szó, adat erejéig is - egyenként jellemeznünk a Művészeti Kollégium 15 tagját.

1. Árvay Erzsébet /← 1910-/ református tanárcsaládban születik, 1928-33-ban matematika-fizika szakos hallgató.¹⁴ *Kovács*

2. Balla Sándor/Gyula, 1908-/ református géplakatos fia, 1927-31-ben joghallgató, ezután újságíró, ADOR-os, levéltári tisztviselő, az agrársettlemment mozgalom titkára.

3. Bárti Dezső /Torda, 1911-/ polgári iskolai igazgató fia, katolikus vallású, 1930-35-ben Madánival együtt a bölcsészettudományi kar magyar-francia szakos hallgatója.

4. Berczeli Anzelm Károly /Szeged, 1904-/ hegedűkészítő fia, katolikus vallású, Szegeden, Temesvároton és Kispesten végzi középiskolai tanulmányait kényszerűségből gyakran változtatva iskoláit: mire eljut az érettségig, kétszer is kicsapják: az ötödik gimnáziumban károlyi Mihályhoz írott odája miatt, a hetedikben irodalmi

társaság szervezése, "tiltott gyűlések" miatt. A nápolyi egyetemre iratkozik be, 1925-29-ben a szegedi egyetem bölcsészettudományi karán folytatja tanulmányait, majd a belmagyarországi munkatársak iass. verseket, drámákat már kora ifjúságától kezdve ír, a 20-as évek végén tagja a lázadó szegedi fiatal költők csoportjának, az "En" központú, individualista, szabályos versformáknál maradó szárnyhoz csatlakozva. Az 1926-ban megjelent "miso" c. kötetét betiltják, elkebezzák szemérem elleni vétség, majd másodfokon "társadalomellenes felforgatás" miatt címén vádat emelve ellene. Többéves huzavona után - a szakértőként meghívott Zolnay Béla tiszta jóindulattól nem beszámíthatónak degradálja - felfüggesztik.¹⁵

5. Buday György /Kolozsvár, 1907-/ erdélyi református szülők gyermeke, apja Buday Árpád a kolozsvári majd a szegedi egyetem klasszika-filológia professzora. Buday György művészi pályája korán indul, 1924-ben 17 éves fejjel már kiállítást rendez szülővárosában műveiből; máris hetnapra vagy félhetet erdélyi és magyarországi lap, folyóirat rendszeresen foglalkoztatott illusztrátora lesz. 1926-30-ban szegeden jogot hallgat, hamar az egyetemi ifjúság szegedi mozgalmainak egyik vezetője lesz, elnöke a Bethlen Gábor Körnek, elindítója és irányítója az agrársettlement mozgalomnak.¹⁶

6. Erdei Ferenc /Makó, 1910-/ szülei makói nagymaternesztő, református vallású kisköltők. Gyermekeként részt vesz a Tanácsköztársaság néhány makói tömeggyűlésében, szülővárosa parasztmozgalmaiban, 1929-33-ban jogot hallgat.

7. ~~Károlyi~~ Gáspár Zoltán /Nyíregyháza, 1901-1944/ nyugalmasított postafőosztályviselő fia, református vallású, 1929-33-ban jogot hallgat.

8. Ront Ferenc /Szeged, 1907-/ az izraelita vallású gazdag szegedi ruhagyároskereskedő Holtzer Daniel fia. Csodagyerekeknek tart-

ják, már ötéves korában verset ír. Iskolai tanulmányait hamar abba hagyja, a hatodik osztályból marad ki. Németországban magabeszéd mindent "Reinhardtól a legmodernebbekig", s örökre eljegyzí magát a színpaddal, tizenkilencéves korától Homályos Ferenc néven részt vesz jóformán minden folyóiratalapításban, irodalmi mozgalomban, csoportosulásban, a szegedi fiatal költők aktivista balszárnyához csatlakozik, szinte motorja, szervezője a mozgalomnak. A 20-as évek közepén a világhírű francia rendező, Gémier tanítványa, tevékenyen közreműködve a nagy rendező több vállalkozásában, tudósításokban számolva be a Délmagyarország hasábjain 1927-ben párizsi élményeiről. 1928-tól a városi színház rendezője, első kézművesezője a szegedi szabadtéri játékok megvalósításának. Fiatalon bekapcsolódik a munkásmozgalomba, s a Művészeti Kollégium egyetlen olyan tagja, aki alapos, sokoldalú marxista műveltséggel rendelkezik.¹⁷

9 Kárász Judit / ? / gyermeke, középiskolái befejeztével Berlinben fotóművészetet tanul kapcsolatba kerül a baloldali német munkásmozgalommal, hazatérése után 1932-ben csatlakozik a Művészeti Kollégiumhoz.¹⁸

10 Ortutay Gyula /Szeged, 1910-/ katolikus családban születik. Az apa, Ortutay István a századforduló után ismert nevű, tehetséges szegedi újságíró, a Szegedi Napló munkatársa, barátja Földmunkásnének és sórának.¹⁹ Halála után felesége nosással, varrással neveli a négy gyermeket. Ortutay Gyula a szegedi piarista atyáknál érettségizik, Montferenc, Széll István, Keitzer Béla iskolatársa. 1929-34-ben a bölcsészettudományi karon magyar-latin-néprajz szakos hallgató.

11 ABC rendben tizenegyedik Hadnagy Miklós /1909-1944/ láta mögött kezdeti munkásmozgalmi élményekkel és a "Fogány közönlő"-vel.

12 Keitzer Béla /Szeged, 1911-1944/ a legfiatalabb a Kollégium

közösségében, izraelita könyvelő fia, 1929-33-ban jogot hallgat.

szegedi 13. Széll István /Szeged, 1905-/ magas társadalmi körből származik: apja felsőházi tag, az ügyvédi kamara elnöke, az egykori Széll Kálmán miniszterelnök rokona, református presbiter, többszörös bérháztulajdonos, az ő javaslatára történt^{nek} 1930-ban a szegedi "lakásfelszabadítások" majd a kilakoltatások. Széll István - Horváth²⁰ /Mont/Ferenccei közösen Szabadjai István írói álnévet használva verseskötetet ad ki 1922-ben "Indulunk" címmel: erotikus, lázas verseket ír, Mont hatására ő is a lázadó szegedi fiatal költők balszárnyához huz. Orvostanhallgató, majd jogot tanul.²¹

14. Tolnai Gábor /Kunszentmiklós, 1910-/ magántisztviselő fia, református, 1929-34-ben magyar-német szakos hallgató.

15. ²² Morri Viola /Kolozevár, 1911-/ MÁV kishivatalnok gyermeke, református, 1929-33-ban matematika szakos hallgató, az 1933/34-es tanév első felében az Ohio State University /USA, Columbus Ohio/ hallgatója.

Az adatok összegezése fényt derít a Kollégium^h néhány vonásának részbeni eredetére. A 15 tag közül 7 értelmiségi-tiszviselő - a gazdasági válság miatt deklasszációdtól, elproletárizálódástól fenyegetett - családban születik, 2 kisiparos, munkás, 1 földműves családban, nem kevésbé ³szűkítették gazdasági helyzetüket tekintve^e, négyen módosabb családból, "felsőbb körökből" származnak, ám hamar szembefordulnak az otthon szellemével, még jóval a Kollégium közösségéhez való csatlakozásuk előtt. A 15 tag közül 8 református, 4 római katolikus, 3 izraelita vallásu: ez a tarka kép már eleve kizárja, hogy a Kollégium vallási - ^Vvagy éppen faji - előítéletek jegyében működjen. Négyen erdélyi származásuak, köztük az agilis Buday György, természetesen érdeklődők az erdélyi szellemi mozgalmak, irodalom, művészet iránt.

A Kollégium elnökének Ruday Györgyöt választják, művészeti titkárnak Tolnai Gábert, adminisztrációs titkárnak Reitzer Bélát, a kiadványok felelős szerkesztője Halla Sándor. A művészeti Kollégiummal párhuzamosan működő gazdaságpolitikai és erdélyi Kollégiumban számos - a tömegbázist biztosító - rokonszenvező, "patronáló" tag tevékenykedik, akik valamely oknál fogva nem léptek be, vagy akiket nem vettek be a Művészeti Kollégiumba: Bélint Sándor, a kiváló fiatal néprajztudós, Józó Tibor, a settlement mozgalom egyik ideológusa, filozófus, közgazdász, Schiffert /Sámja/ György, népzene kutató, Adám László, ifj. Bibó István stb.

Önkéntelenül felvetődik a kérdés: mi az oka annak, hogy a Művészeti Kollégium - melynek csak a főbb kérdésekben alakultak ki egységes esztétikai-művészeti-világnevezeti elvei, s mindössze 1933-ra - sorsa sok más szervezetétől eltérően nem az elhallgatás, széthullás lesz. A választásokkor Ortutay Gyulát kell idéznünk: "A vidéki egyetem - esetében a szegedi - a város adottságainál fogva nem nyújthat olyan változatos, egészen eltérő lehetőségekkel kecsegtető művészeti, irodalmi életet, mint a főváros, ahol az állandóan hullámzó át- meg átcsoportosuló szervezkedésekben szinte a legellentétesebb csoportok között is megtalálható az átmenet bárki számára. A Művészeti Kollégium 15 tagjának számolnia kellett az egyetlen lehetséges egyesülés alapfeltételével, ha csak nem akarta munkásságát a különböző bajtársi egyesületek más célkitűzésű körleteiben szétoldani." Voltak időszakok, amikor a Kollégium nyomorúságos pénzügyi helyzete, vagy egy-egy tag emberi, világnevezeti válsága terhekké sőt egyenesen gyűlöletessé tette a közösségben maradási, ám az egymásrataláltság külső kényszere, az ebből fogant szolidaritás érzése erősen összepántolta a közösséget.

A Kollégium tagjai nem akartak valami merev, sok tisztséggel, címmel ellátott egyesületet szervezni - alapszabályzatuk nem is

volt - és a céltudatos, programszerű, sokoldalú gyakorlati munka jóval nagyobb szervezettséget követelt, mint a korabeli, főleg elméleti területeken mozgó szervezetek esetében. Ez évek múlva éles személyi viszályok szülője lett.

2. 1930-1933.

"Ó, fiatal korok elvtársai! Hősi kor ez!"

/Radnóti Miklós/

A Kollégium tevékenységi formái

A Kollégium munkaprogramjának megvalósítása, az eredmények propagálása három területen történik: vitaelőadásokat, kiállításokat rendeznek, kiadványokat jelentetnek meg.

Folyóirat vagy napilap alakjában megjelenő szemle kiadása, mint megnyilatkozási lehetőség náluk is felmerül már közvetlenül az agrársettlement mozgalom megindulása után, s szenvedélyes viták szülője, ám a vitákban egyre inkább kidomborodott, hogy szükségképpen efemer jelentőségű lapalapítás nem lehet komoly eszköz a kezdeti stádiumban egységes elvek, kiforrott szervezeti forma s nem utolsósorban biztos anyagi alap hiányában. Jelentős mértékben hat a kérészeletű, kudarcba fulladt eszegeti és egyéb lap- és folyóiratalapítások elrettentő példája.¹

A vitaelőadásokat a Dugonics-terei központi egyetemi épület helyiségeiben rendezik mindig gondos propaganda, előkészítés után, a hallgatóság: egyetemisták, értelmiségiek, munkások.

Az első - iparművészeti tematikájú - előadásorozatot 1931. elején rendezik: február 24-én Szokolay Béla, az Országos Magyar Iparművészeti Társulat titkára a "Répművészettől az iparművészetig" címmel, március 1-én Buday György "A modern magyar könyv és reklámművészet"-ről, március 6-án Perczeli Anselm Károly "Az új drámai törekvések"-ről tart előadást.² E ciklus folytatásaként még ez év december 8-án színházi ankétot rendeznek a modern színház és a drámaírás problémáiról, előadásorozatot terveznek e tárgykörből neves előadók: Karinthy Frigyes, Sémeth Andor, Fűnkösti Andor, Bárdos Artúr és mások közreműködésével, a terv azonban ismeretlen okok mi-

att nem valósul meg.³

1932-33-ban újabb előadássorozatot szajlik le, az első ciklus 1932. novemberében-decemberében: november 13-án Tolnai Gábor "Az erdélyi irodalom fordulója", november 27-én Gáspár Zoltán "Háború és béke", december 11-én Baróti Dezső "A földi ember, alföldi irodalom"⁴; a második ciklus 1933-ban, januártól májusig: január 29-én Ortutay Gyula "A magyar lélek alapvonásai népi kultúránkban", február 5-én Ront Ferenc "Korunk színháza", 12-én Erdősi Ferenc "A paraszthalvessetről", 19-én Radnóti Miklós "A magyar költészet és irodalmi problémák", április 2-án Bálint Sándor "Szeged a magyar kultúrtörténetben", 22-én Bercei A. Károly "A népi szünetelő dráma", május 21-én Széll István "Társadalom és szerelem" címmel tart előadást.⁵ Valamilyen oknál fogva elmarad Bálint György a "Tiszta irodalom?" címmel április 10-re hirdetett előadása.⁶

A Kollégium szervezeti keretein kívül is tartanak előadásokat a kollégiumi tagok, elsősorban a Bethlen Gábor Kör könyvismertető estjein: Ortutay Gyula /1933. máj. 10. Berde Mária: Földindulás/, Tolnai Gábor /nov. 3. Horvát irodalom magyar személyné/, nov. 26. Nyirő József: Kopjafák, 1934. febr. 17. Aprily Lajos költészete/⁷ a városismertető előadások során Ortutay Szeged néprajzárról /1934. febr. 14./⁸, Somori Viola pedig a Dolgozó Nők Klubjában "Az amerikai nő szociális helyzete és munkája" címmel /1934. febr. 14./⁹ stb. Különösen figyelemre méltó a két együttes fellépés a Dugonics-Társaságban: 1933. december 18-án - az első alkalommal - Sik Sándor mutatja be őket, Baróti Dugonicsról, Tolnai Aranyról, Ortutay Tömörkényről ad elő, Radnóti Miklós "hét értékes gondolatokban gazdag" költeményét olvassa fel.¹⁰ 1935. február 24-én Buday a fanetszészéről, Ortutay a székely népballadákról, Baróti Csokonai költészetéről tart előadást.¹¹

Több kiállításon vesznek részt, de rendeznek önállókat is. 1932.

decemberében a "Szeged története" c. a museum által rendezett kiállítás művelődéstörténeti ^hágában megtalálhatók "Szeged alkotó fiataiságának izig-vérig a mai élethez kapcsolódó munkái": fényképfelvételek az agrársettlement mozgalom kiállításairól, Kárász Judit szociófotói, Hont, Tolnai tanulmányai, Herczeli nagy könyve, Ortutay nemrég megjelent népballada gyűjteménye, Buday több mint száz grafikája, díszlettervei, Hont megvalósult és megvalósítandó színházi és szabadtéri rendezéseinek dokum^eentumai. ¹² 1933. nyarán a Szegedi Hét alkalmából önálló kiállítást rendeznek Kárász-utcai helyiségükben: Buday metszeteiből, Kárász szociófotóiból, a Kollégium kiadványaiból ¹³, a Kollégium kiadványai szerepelnek az 1934. októberében rendezett szegedi országos "Ex-libris" kiállításon, melyet ¹⁴ jóformán a Kollégium közössége hoz össze s rendez.

A Kollégium művészeti, tudományos elveit leghatásosabban kiadványai propagálják. Már 1929-től kezdődően a Bethlen Gábor Kör agrársettlement mozgalomával közösen - 1933. kivételével - évente kiadják a népszerű Szegedi kis Kalendáriumot - egészen 1938-ig, melyben többek között beszámolnak az agrársettlement mozgalom és a Művészeti Kollégium munkájáról, céljait igyekezve népszerűsíteni. 16 könyvük lát napvilágot - nem számítva az 1935-ben induló Szinpad Könyvtár kiadványait - :

Buday két fametszetkönyve: Boldogasszony búcsúja / 1931/

Book of ballads /1933/

Bárdóti két verseskötete: Lábadozó szél /1933/

Uj hold /1935/

Egy dráma : Herczeli: Utitársak /1932/

6 irodalomtörténeti tanulmány:

Tolnai Gábor: A szabadvers és a lírai formák válsága /1931/

Bárdóti Dezső: Juhász Gyula /1933/

Tolnai Gábor: Erdély magyar irodalmi élete /1933/

Ortutay Gyula: Többször István /1933/

Baróti Dezső: Dugonics András /1934/

Karáczi Miklós: Kaffka Margit művészi fejlődése / 1934/

egy színháztörténeti tanulmány: Bont Ferenc: A színház /1932/

egy pedagógiai tanulmány: Reitzer Béla: A proletárnevelés kérdéséhez
/1935/

két néprajzi gyűjteménykötet: Ortutay Gyula: Mondotta... /1933/

Nyíri és rétközi parasztnesék /1935/

egy parasztságlélektani tanulmány:

Tomori Viola: A parasztság szemléletének alakulása

/1935/

Több tervbe vett kiadványuk megjelenése különböző - elsősorban anyagi-okok miatt nem valósulhat meg: Kárász Judit: 15 kilométer /Fotókönyv/, Erdély Ferenc: Makó szociográfiája, Gáspár Zoltán: Bevezetés a szociográfiába.

A szükséges anyagi fedezetet - állandó nehézségek közepette - előfizetések gyűjtésével, a kelendő kiadványok - elsősorban a Kis Kalendárium - jövedelméből s nem csekély részen egyéni áldozatvállalásból teremtik elő. Jelentéktelen magánadakozásokon kívül a Szegedi Egyetem Barátainak Egyesülete segít jelentős mértékben két kiadványuk sorsán. A kiadványok nagy részét a Délmagyarország nyomdája és a Prometheus nyomda - mely annak idején az "Igen" csoport könyveit, köztük a "Szépség koldusa"-t, folyóiratait nyomta - állítja elő. 1933-ban személyes kapcsolatba kerülnek Kner Lászlóval, a világhírű gyomai Kner nyomda tulajdonosával. Kner már kezdettől fogva rokonszenvel - igaz a várható eredményeket tekintve némi pesszimizmussal - figyeli a Kollégium tevékenységét, életre szóló barátságot köt Buday Györggyel, szinte önköltségi ár alatt elvállalja két kiadvány előállítását /Ortutay: Mondotta..., Buday: Book of ballads/¹⁵ Ez a híres nyomdában készült két könyv a könyvművészet

reméke.

A példányszám az első kiadványoknál nagyon alacsony - a "Boldogasszony bucsuja"-é mindössze 100 - inkább tiszteletpéldányok a könyvek: a szegedi "Irodalompartoló" polgárok néha ugyan macénáskodnak, ám könyvre nem vesztegetik a pénzt; Madnóti köteteiből Szegeden kei el a legkevesebb. ¹⁶ néhány könyv mindezek ellenére újabb kiadást, utáynomást ér meg - a "Boldogasszony bucsuja" négy magyar, 1934-ben olasznyelvűt ¹⁶ . A kiadványokat szinte minden jelentősebb újsághoz, folyósiathoz, irodalmi, művészeti társasághoz eljuttatják, nem kis részben ennek köszönhető a jelentős és széleskörű sajtó-visszhang. Az eredményes propaganda céljait szolgálja az is, hogy a kiadványok utolsó néhány lapján szemelvényeket közölnek az előző könyvek sajtóvisszhangjából, közlik a következő nagyobb időszak kiadói ¹⁶ tervét gyakran előfizetési felhívást és lapot mellékelve.

Mindjárt az első ¹⁶ könyv nagy sikert hoz: a "Boldogasszony bucsuja"-t - dacára az igénytelen technikai kivitelezésnek - 1931-ben az év három legszebb könyve közé sorolja és díjazza a magyar Bibliofil Társaság. ¹⁷

A 15 kollégiumi tag továbbra is részt vesz az agrársettlemment munkájában, kettős céllal: élményt, anyagot gyűjtenek készülő alkotásaikhoz: egyenlőre tervszerű, cél tudatos elképzelések nélkül, alkalmasszerűen, másképp a kultúra, a tudomány terjesztésével felvilágosító munkával akarják szolgálni az agrársettlemment mozgalom céljait: a parasztság felemelését s a parasztsággal való teljes érzelmi és szociális azonosulás megvalósítását.

Mutató jellegű kiszállásokat egész év folyamán, ¹⁷ tanyai előadásokat főleg ősszel, télen rendeznek.

X

18

"A mező munkás élete - írja Kőrök Mihály - sivar egy-

hangsúlyban telik el...Ősztől tavaszig többnyire reménytelen semmittevéseben tölti az időt, csak Szilveszter elmúltával, amint a napok hosszabbodni kezdenek, ébred fel benne ismét a kiolthatatlan bizakodás a jobb napok után. Könyvet évszámra sem vesz kézbe, újságot is inkább csak ott olvas, ahol munkáskör működik, angliyet a munkátlanság hónapjaiban felekeres esténként melegedés és beszélgetés végett. Egyébként legeszik már délután 4-5 órakor, hogy legalább a hosszú éjszakán át ne érezze a mindennap megújuló életküzdelem gondjait."

X

1930. novemberében a békési tanyavilágban rendeznek "társadalomrajzi, tanulmányi és népnevelési kiszállásokat" nyilvános tanyai előadásokkal összekapcsolva: 29-én délután Rosszédön, másnap, 30-én délelőtt a peceli ~~tanyákra~~, délután a borosgyáni tanyákon. 1931. február 8-án, 15-én és 22-én Dorozsmán tartanak előadássorozat keretében 10 tudományos és 4 szórakoztató előadást. Ezév májusában ismét a békésmegyei peceli tanyákra látogatnak el immár meghívásra. Október közepén Tápién rendeznek előadássorozatot.

A tanyai előadások műsorán a hasznos és a szórakoztató nevelő szának váltakoznak - valamennyi a lehetőségekhez mérten egységes elgondolás szerint. Az első előadás egy szigorúan a jelen helyzettel összefüggő gazdasági előadás többnyire Buday György közreműködésével: a ~~búza~~ világhelyzetéről, a tervszerű gazdálkodásról, a háború után gazdasági elzárkózás következményeiről, a kanadai mezőgazdaságról stb. Minden alkalommal - hasak sikerül kölcsönkapniuk valahonnan vetítőgépet és diapozitívet - egy vetített képes előadás is lezajlik a régi magyarok, az egyiptomi fáraók életéről és haláláról, békésen a szegedi, ~~dobozsai~~ vásárhelyi tanyai életéről és viszont, az óskori és a mai falu párhuzamáról. Itt Balint Sándor, Balla Sándor és Erdei Ferenc az előadók, kik

nem mulasztják el, hogy a filmen látottak alapján bátorhangu következtetéseket ne vonjanak le a jelen helyzetet illetően. Ezután rendszerint Balla Sándor vidám és szomorú epizódokat mond el az agrársettlemes életéből. Minden műsorban az előadások egyike irodalmi tárgyú, vagy régibb magyar - népi eredetű - irodalmi alkotás ismertetése bő szemelvényekkel: például a Ludas Matyit Ortutay Gyula mutatja be - vagy valamelyik modern magyar író reprezentáns elbeszélésének felolvasása. ²³ "Különösen Móricz és Tanási novellái, Ady, Juhász Gyula, Illyés Gyula, Erdélyi József, József Attila és Simon Andor egy-egy verse miatt az intelligencia teljes távolmaradását értük el - írja Buday ²⁴ - ami sokkal kevésbé fájt természetesen nekünk, mintha azt kellett volna tapasztalnunk, hogy maga a paraszti hallgatóság áll értetlenül ezekkel az alkotásokkal szemben. Legnagyobb örömünkre azonban nem így történt. Az egyes előadások között gondosan válogatva és ismertetve szavaink bemutatták - természetesen nem egyszeri alkalommal - a magyar költészet fejlődését Balassától Aprily, Bartalis, Szentimrei, Bercei, Radnóti valamint a Kent emlegettekig, a novellákat pedig valósággal Heltai Gáspár módján a végén megteszteltük. /Kisérletképpen azután később dilettáns munkát is csuszattunk a műsorba, s örömmel tapasztaltuk, hogy többen kifogásolták is az előadott verset. /Minden alkalommal igyeztünk orvosi, közegészségügyi és természettudományi tárgyú előadást is műsorba állítani a helyhez és időhöz szabott aktualitással. Ebben egyetemünk tanársági kara volt mindig segítségünkre."

Szinte minden oldalról figyelemmel kísérik a fiatalok falumunkáját. Egyik helyen az előadások után a polgárbíró ad diszbedet tiszteletükre /mint például Dorozsmán/, más alkalommal a csendőrség beavatkozása veszélyezteteti egy-egy kiszállás sikerét. A szegedi lapok tudósításokban számolnak be egy-egy előadásor-

xxx

zattal egybekötött kiszállásról.²⁵ 1932. áprilisában a Társadalmi Szemlében Gereblyés László a békési kiszállásokról szólva - melyeken személyesen vett részt - hosszasan elemzi jóindulatu, vállveregő bizalommal, és meglehetősen proletkultus szemlélettel a tanyákon végzett kulturmunkát, kifogásolva, hogy: "még ma is az urakodó osztályok kulturáját akarják kivinni a "nép" közé, ahelyett, hogy a valóban új szellemű proletárkultúra megreformálását segítenék elő."²⁶

1932. ősze után nincs adatunk a felmunkáról. a tevékenység a tapasztalatok feldolgozása s az eredmények propagálása felé tolódik. Egyre világosabban felismerik, hogy a döntő eredményeket, változásokat nem hozó settlement munka utópia, déliátkergetés, nem megoldás, csak csepp a paraszti nyomoruság és elesettség tengerében.

X

A Művészeti Kollégium szemléletelméjének alakulása lépést tart az agrársettlement mozgalom fejlődésével. A Szegedi Hatalok²⁷ "Széchenyi Ismeretre, kritikára sügető szavát hallják" - nem kis mértékben Székfü Gyula "Három nemzedék"-ének hatására. Az "állandó, érzelmeiktől mentes objektivitásra törek" szertefoszlátja a Szabó Dezső-i hamis, idillikus parasztszemléletet, valóságglátás jóleső mámorát. A számtalan kiszálláson szerzett élmények nevelő ereje - vall²⁸ erről Ortutay - két irányba hat: "Éppen a halódó - s^u tudjuk, ilyen formában új életre már nem is ébredő - népi kultúra tette kötelességünké, hogy magyar történetünk életében oly jelentős laikus kultúránk értékeit a tudományos kutatás anyagot, adatot mentő módszereivel, s a művészet örök eszközeivel megentsük az egyetemes magyar művelődés számára..." ; "...a magyar népi kultúrának ilyen megbecsülése mellett alakult és fejlődött szociális felfogásunk is."

A népi kultúra gyűjtése és alkotó felhasználása

A népi kultúra kincseinek gyűjtésében elsősorban Kodály és Bartók s nem kis mértékben Kálmány Lajos a példakép. A Szegedi Kis Kalendárium az első - történetileg időben a legtovább tartó - akció a Szegedi Fiatalok részéről. minden évben egy-egy nagyobb - folklórisztikailag jellegzetes, többnyire feltáratlan - tájegységen gyűjtött népdalokból közölnek néhányat kottával, szövegekkel: 1929-ben 12 régi székely "vadrózsát" Krizza gyűjteményéből, 1930-ban 13 régi szegedi népdalt /Bálint Sándor gyűjtése/, 1930-ban ismét 17 szegedit /Bálint Sándor/, 1932-ben 9 kiskunhalasit /Salló György/, 1934-ben 12 hódmezővásárhelyit /Péczely Attila/, 1935-ben 16 bukovinai-csángót /Salla Péter/, 1936-ban 15 gyomai /Kner Imre/, 1937-ben 12 kalotaszegit /Dolly Szabó Géza/, 1938-ban 14 dudarit /Veress Sándor/. Az évente csaknem 1000 példányban készülő Kalendárium nemcsak menti, hanem terjeszti is a népi kultúrát, a szerzés szinte mindenhol eljuttatja: beszerezhető Romániában is, az Erdélyi Fiatalok megbízottainál, ám a felvidéki sarlósoknál is. 1931. július 30-án délután a rádióban Hont Ersei operatőrnő, Hont Ferenc felesége hangverseny keretében népdalokat énekel az 1931. évi Kis Kalendáriumból. 1931. május 13-án a Szegedi Barátság hangversenyén 3 népdal hangzik el ugyancsak innen Antos Kálmán feldolgozásában., sőt ugyanebben az évben a Fiatalok által irányított munkás szavalókórus harcoshangu műsorában megálálható az 1930-as Kalendárium nem kevésbé "izgató szövegű" népdala is Radnóti által szavalókórusra átdolgozva.

1932. nyarán Ortutay Gyula - nem utolsósorban professzora, Solymossy Sándor biztatására és útmutatásával - gyűjtőutra indul az etnográfiai még szinte teljesen feltáratlan Szabolcsba. Gyűjtéséből már rövid idő múlva szemelvényeket közöl a szakfolyóiratokban, többek között a Népünk és Nyelvünkben, sőt - évek múltán - egy erősen "szociális tendenciájú" népmesét a Gondolat 1936. májusi száma.

⁵
ban. 1933-ban illetve 1935-ben lát napvilágot a két gyűjteményes kötet: a népballadákat tartalmazó "Mondotta..." és a "Nyíri és rétközi parasztnesék" számos értékes darabbal gazdagítva a magyar népköltészeti gyűjtést.

Különös érdeklődéssel gyűjtik a parasztság szokásaival, szellemi életével kapcsolatos adatokat, anyagot. Ortutay "A szerelem Ajak-
on a házaseletig" ⁶című ir nagy feltűnést keltő tanulmányt. Tervbeveszik és hozzákezdnek a parasztság színjátékszerű szokásainak összegyűjtéséhez.
⁷

Bodály és Bartók példája, művészete az is megmutatja, hogyan lehet a népi kultúra értékeit alkotó módon felhasználni újjáteremtve, gazdagítva, életesebbé téve a művészetet, irodalmat: új utakat törve ezzel fejlődésük, megújulásuk számára. A népi kultúra hatása a Kollégium író, művész tagjai közül talán Buday művészetére a legmeghatározóbb. Buday céltudatosan gyűjti a népi kultúra képzőművészeti motívumait; ezek, valamint a paraszti világ művészeti élménye kristályosodott formaelemek alkotási felhasználása egyéni varázst ad műveinek, sajátosan magyar alkot, akár nagy példaképei a zene területén, vagy az irodalomban: Móricz és a népi írók. Nem mindennapi tehetsége, a szociális látásmódból fakadó líraiság az aranyszimbólika mesteri alkalmazása mellett ennek az újszerű - még a későbbi, insár évtizedekké nyúló külföldi tartózkodása alatt is uralkodónak, legjellemzőbbnek maradt - művészi alkotó módszernek köszönhetően nagy hazai és külföldi: angolai, norvégiai, svéd-, olasz-, németországi stb. sikereiket: a "Boldogasszony bucsuja" nemcsak idehaza, hanem Pirenzében is díjat nyer, a "Book of ballads"-ot nagy és elismerő visszhang fogadja mindenütt külföldön, 1937-ben a párizsi világkiállításon nagydíjat nyernek a Buday metszetek. Talán a Szegedi Kis Kalendáriumok illusztrációs anyagából sugárzik legerősebben a képzőművészeti népiesség.

A népi kultúra hadnótira hat a legsokoldalubbán: műfajelemei.

költői képek, a szónincs anyagának számos darabja vall erről. A hatás a 30-as évek elején - feltehetően 1931-ben vagy 1932-ben ~~írta~~ - írott, több mint három évtizedig ismeretlenül maradt meséjében a legerősebb és legszenbetűnőbb.⁹

"Mese a szomorú fűzfáról

él Tápé felé, a Tisza-paron egy szomorú fűzfa.

Ha nagyon csillagos az ég éjjel, és világítanak is a csillagok, akkor ráér a hold, fölül a fűzfa tetejére, kinyújtja a nyelvét és hintázza pihen. És néha kéri ilyenkor a fűzfát:

- Meséld el nekem öreg, hogy mért vagy haragos és mért vagy szomorú.

A fűzfa már sokszor elmesélte az arany holdnak, hogy mért szomorú, mert sokszor csillagos nagyon az ég, és sokszor ér rá hintázni a hold. De a mese végen mindig kinevette a fűzfát, megnyomorította az ágait, és otthagya. Haragudott is rá a fűzfa nagyon.

Az utolsó években már nem is mesélt, hanem a vízbe nézett és vissza haragosan nyelvelt:

- Nem mesélek semmit. Ha nem mégyle letem, ledobnak a vízbe. Az arany hold nevetett és még jobban megülte a fűzfát. A fűzfa összeszedte minden erejét, hogy csak úgy ropogott, de a hold erősebb volt mindég. Nem esett le a vízbe.

De évről évre *gy* jóan kell megülnie a fűzfát, mert az folyton mérgesebb és erősebb lesz.

Ezavaly egy éjjel, mikor nagyon világítottak ~~hala~~ a csillagok, már kapaszkodnia is kellett, hogy le ne essék.

De egyszer le fogja dobni majd, és az arany hold a vízbe fog esni.

Nekem elmesélte egyszer a tápai fűzfa, hogy mért szomorú ő és a többi fűzfák, és én nem avattem ki, mint a hold.

Elmondom, jó?

Régen történt nagyon, hogy egy fűzfa volt még csak egész Magyarországon. És ez a fűzfa sem volt még olyan, mint a többi fűzfák. Nem borultak le úgy az ágai, szép egyenes fa volt, és az ég felé nézett, nem a földre. A Duna partján élt, de mondok, sohasem nézett a vízbe. És ez a fűzfa beleszeretett egy cseresnyefalányba, akinek szép derekát fehérre meszelték, nehogy megmászák a férgek, és egy gazda kertjében élt, aki nagyon megszerette az arany holdat. Búszka^e volt a cseresnyefalány derekára és arra, hogy kerítés mögött élt, s a gazda szedte le rossz leveleit. És arra, hogy minden évben új fehér szoknyát kapott derekára. Ksxzxka, hogy bá sen hadarított a fűzre, aki szerelmes csókjait küldte neki a széllel. Pea^l, nagyon szerelmes volt a fűzfa, és nyugta sen volt már sem éjjel, sem nappal a szereléstől. Folyton mozgatta az ágait, és nem bírt megmaradni a helyén. Egyszer egy éjjel kilépett gyökereivel a földből és elindult a cseresnyefalányhoz. Kicsit poros lett, ahogy gyalogolt az országúton, de azért fölsszegett fejével állított be a gazda^d kertjébe.

A cseresnyefalány aludt. Fölébresztette.

- Hogy tudtal ideo bejönni? - suttogott rá haraggal a cseresnyefalány.

- A kertajtón, arra való az ajtó! - felelte a fűzfa, és szerelmesen beleengedte gyökereit a földbe.

- Arra való az ajtó, de nem neked, hanem a gazdának! Mars! - húzta ki meszelt derekát a búszke cseresnyefalány.

De a fűzfa megrázta fejét.

- Azért jöttem, hogy elvigyelek. Nem akarsz a feleségem lenni?

- Nem!

- Miért nem?

- Mert szegény vagy. Nincs ilyen szép fehér derekad, mint nekem, de nincs gyümölcsöd sem, és rossz szagú vagy - mondta búszkén a cseresnyefalány - és nem is lesz sohasem! Nem lesz lehetó gyümölcsöd! Mert

Vagy ilyen szegény?

- Mi is olyanok vagyunk, és vannak olyanok sokan még, akik szegénynek születünk. Mi nem tehetünk erről - felelte csendesen a fűzfa - de azért szeretek, ugye? - és kitérte felé a karját.

- Nem szeretlek - lókte meg a cserecsnyefalány - mondó, mindig ilyen szegények lesztek? A jóistenke megsegít, ugye?

- Nem hiszem, lehet - hajította le fejét a fűzfa - lehet, hogy segít. De egy testvérünk ^{már} megpróbálta egyszer. Összegyűjtött minket, és megindult velünk. Szép, erős fűzfa volt, csak úgy szeggett, ha átfújt rajta a szél.

- És mi történt vele? - kérdezte izgatottan a cserecsnyefalány. A fűzfa még jobban lehajította a fejét.

- Megégették. Megégették máglyán a kerti fák. Jóxx nedves húsá pattozott a lángok között és elfeketedett. Az emberek között is volt egy ilyen, Dózza Györgynek hívták.

- A kerti fák égették meg? - kérdezte remegő hangon a cserecsnyefalány.

- Igen, a kerti fák - mondta a fűzfa, de szemében nem volt harag, csak szerelen.

- Biztos jól tették akkor! Takarodj, vagy felébredsztem a gazdát, és téged is megégeti! - kiáltotta a cserecsnyefalány.

- Várj - kérlelte a fűzfa - várj egy kicsit!

Összeszedte minden erejét, felnyúlt kezével az égre, és leszedte onnan az aranylő holdat.

- Látod, neked adom - nyújtotta mosolyogva a cserecsnyefalány felé, és az arany hold röggé változott ujjai között.

A cserecsnyefalány nevetett, és a fűzfa fáradtan dobta le a rögöt a földre.

Es az, hogy földetért, arany holddó lett újra, és az égre repült elérhetetlen magasra, s kinyújtotta a nyelvét.

A fűzfa sáboruan húzta ki gyökereit a földből, és lecsúngó fej-

jel indult el vissza a Duna felé.

Közben megcsapta a füveket a harmat, és csatakosan, sárosan ért el régi helyére. Várakozva hajtotta fejét a víz fölé, a haja előre hullott, kicsit bele is lógott a vízbe, de nem törődött vele, csak keservesen sirt. Így mesélte el nekem egyszer a fűzfa.

Ha azóta nagyon sok-sok év elmúlt. És minden fűzfák ezért sírnak, és ezért szomorúak.

A csereasznyefalány és a megégetett testvér miatt. Inkább jobban a csereasznyefalány miatt.

De mostanában, ha azt hiszik, senki sem látja őket, megszáritják a könnyeiket, kinyújtják a derekukat, fölemelik a fejüket.

Meglestep.

És ha meglovagolja őket a hold, már nem mozdulnak, és nem beszélgetnek vele.

Gyűjtik az erőt, és le fogják dobni ^{az arany} holdat.

És össze gyűlkeznek majd, és nem fognak sírni. Azt mondják egyszer:

- A mi életünk is gyűmölcselel áldott.

És akkor, ha a víz fölé hajolnak, látni fogják, hogy az ő életük is gyűmölcselel áldott."

A műfaj - szimbólikus növényese - a magyar népmesekincs hatása mellett a Radnótitól kedvvel olvasott és fordított La Fontaine hatására mutat. Am a szimbólumok megválasztása már Radnóti költészetére vall: a szomorufűz az 1927-28-ban írt "Szerelemi ciklus" egyik versének "szomorufűz"-ére emlékeztet, a "gyászos, furcsalombu fá"-ra, mely: "oly szomorúan könnyezett ki a fekete és lázas udvarból", s mely a válás fájdalmának szimbóluma; a szomorú fűzön zsarnokoskodó arany hold az 1930. szeptemberében írott "Szombat éji groteszk" holdképére: "Fán ül a telihold az égon 3 / vörösen himbálja magát." Fűz áll

a Tisza-parton a "Büntek éji groteszk" és a "Pontos vers az alko-
nyatról", megálálhatók a hold "A bolond és a hold", a "Tájképek", a
"Tépe, öreg éte" stb. képeiben.

Népmesei motivum az arany hold és a szomorufűz viszonya,
Berze Nagy János 302. magyar népmesetípusának elemeivel találkozunk:
a mesehős valamely nagyerejű gonosz hatalmába jut, de végül hosszú
küzdelem után sikerül megtörnie a gonosz erejét. Az 550. népmese-
típus egyik eleme - az égi¹⁰esteknek a hősei való együtt¹¹terzése - is-
merhető fel a következő részletben: "Tavaly egy éjjel, mikor nagyon
világítottak a csillagok, már kapaszkodnia is kellett /a holdnak 6s.f./
hogy le ne essék..." A gazdag leány, szegény legény ellentét, a jelleg-
zetes csodás elemek - az arany hold "változásai" - a mesekezdés, a rö-
vid, gyorsan pegő mondatokból álló dialógusok mind népmesei vonások
is.

Az "Ének a ngererről, aki a városba ment" c. madróti vers aláb-
bi részlete a tragédiát előre sejtető "balladai homály", a mondat szer-
kezet és szö¹⁰ismétlések, a természet "együtt¹¹terzése" nyomán népballa-
dai hangulatu:

Indult a legény és kiáltott
utána a lány: vigyázz!
uton harangos a borzadó szakáll!
ugorj a gépek elől! marnak
és mesélik a tigris szelleme rajtuk!

Sirt a lány és ment a legény;
ruhája kitértott, a sarka kit¹¹atott
s erejét fehérek fene falujában
csak a tőke szakajtott.

Jó nagyot szakajtott,
meg is szakadt bele:

teste s a lelke is
elszáradt bele!

Őszult a fa otthon és őszult
a fán a lány;

Néhány, környezetükből kiragadott kép is a népköltészet hatására mutat: "fekete tóban kis kácsa fürdik" /Kis kácsa fürdik/; "balladák himzett szoknyáit / fujja feketén éjjei a szél" /szél se fuj itt már/.

A táj és a természet képei már Szegede kerülése előtt írt verseiben is megtalálhatók, ezek között és a szegedi tájversek között azonban lényeges különbség tűnik fel: "Míg azelőtt - állapítja meg Tolnai Gábor¹² - a tájak és a természet képeit elvontak, a szegediek fokról fokra szívnak magukba valóságjelenségeket..." A versek hangulata konkrétabb: "az ember és a táj egysége az elvont ember és az elvont táj egységéből a konkrét ember és a konkrét táj egységévé"¹³ szélesedik.

Az élmények közössége - nemcsak a népi kultúra, hanem a táj ihletését is vizsgáljuk - sok esetben rokonságot eredményez Radnóti képei, motívumai és Buday fametszeteinek egyes elemei között; nem lebecsülendő a költő és a fametszművész kölcsönös egymásrahatása sem.

Néhány Szegeden írott Radnóti versben fellelhető a templom,¹⁴ torony motívum - mint erre Tolnai utal - a szegedi városkép ihletése nyomán: "napsütött / nyári toronyok alatt most sárban jár / cifra lábakkal, legény a lány után;" /Októberi vázlat/; "a templomok toronyaiért / árnyékuk misézett a napban" /Telre leső dal/; "Torony költi még hitét fehérén" /Dél~~től~~ estig/. Buday számos fametszetén - elsősorban a Szegedi Kis Kalendáriumokban - fontos elemként szerepel a templom, jól felismerhetően a gótikus hajóju, barokk

*Vz a holomán! - aminek mintájára
rajzolt a rajz!*

tornyú szegedi alsóvárosi - még a székely népballadákat illusztráló metszeteken is.

A Buday Györgynek ajánlott "Fametszet"ben, az Estefelében: "az égen két szerető / szive röpült, / két késői / nyugdélcelő galamb." Egyéb veseinek költői képeit is gyakorta élénkíti madár, elsősorban galamb /Mont Ferenc; Táj; változással /. Az 1931-es Szegedi Kis Kalendariumban nem is egy, a népművészettől ihletett "szíves-galambos" Buday-illusztráció található, a Kollégium levélpapírján a Szegedről készült rajz felett jól megteremtett galamb üldöge - Buday György munkája - Tolnai Gábor első könyvének címlapját fametszetű szív díszíti.

Gyakori a halas víz, tó, folyó, patak: "csodás gyermekei / tovább fürödtek a Tisza felé / hajoló, halas patakokban!" /Télre leső dal/ ; "simul halasodva a harci víz" /Pérfiaapló/ ; "Parkával csöndesen mozog / tóban a hal aludni kész," /Vénasszonyok nyara/ ; "Ezüst halakat virégszik a tó" /Hajnal/ stb. Buday fametszeteinek, rajzainak - ismét elsősorban az 1934. és 1936. évi Szegedi Kis Kalendariumban - gyakori eleme a "halas víz" /halastó/ vagy pusztán a stilizált halalak. A rózsza, a kócos fa szintén közös eleme művészetüknek. Az "Október" és a "Kedvetlen férfiak verse"-nek egy-egy képe Buday glóriás - nem kis mértékben az alsóvárosi házak tűzfalainak napsugaras, glóriás díszítésétől ihletett - fametszeteire emlékeztet. "De azért hazafelé jönnek szekéren / és papírral árpolt glóriákkal sötétben / a gazdák" /Tépe, öreg este/ ; "s üdvöket kapunk és glóriát / kucma helyett rejünk tetejére:" /Kedvetlen férfiak verse/.

A monumentalitást eredményező arányszimbólika - mely Budaynak is korszaka egyik legjellemzőbb művészi eszköze - alakítja Radnóti következő képeit: "Napjaim tetején ülök, onnan / lóg le a labom, hajamon / hofelém kélapoz." /Pérfiaapló/ ; "a város fölött

szőke fény, szeretőd kontya világol." /1932. október 6./ Radnóti is gyakran - akár füst pilán ~~la~~ - fekete-fehér, fény-árnyék művész, különösen az "Csöversek"-ben.

A népi-paraszi nyelv hatására szűrődik be Radnóti szókincsébe néhány népies vagy tájnyelvi szóalak: "hallod-é?", "de hijj!", "orrlík", "ákác", "kácsák", "sutyábfütyülés", "ri", "kamogva", "tekenő", "sunnyó" stb. *Vö. R. W. : Regen' ravak é ezes ?!*

Igaz áttetszően, de érvényesül a Kollégium irodalomtörténeti szemléletében és kutatómódszereiben is a paraszi-népi kultúra hatása: a tanulmányírók a parasztkultúra felé fordulás, a népiesség védelmére, pozitív szerepének, létjogosultságának igazolására törekednek. Ortutay a paraszi-népi realizmus első magyarországi képviselőjét, a 30-as évek~~hez~~ már teljesen elfelejtett, agyonhallgatott Tömörkényt szinte újra fölfedező monográfiájában Tömörkény írói tulajdonságai közül a humanum, a speciális látásmód mellett a paraszi kultúra pusztulása láttán erősödő néprajzi "gyűjtő" és "rögzítő" szenvedélyt emeli ki¹⁵ - szinte vallomást is tette ezzel a Kollégium munkaprogramjának egyik leglényegesebb összetevőjéről. Tömörkény írásművészetének legszenbetűnőbb vonását a néprajziasságban látja, mely - mint írja¹⁶ - pozitívan hatott Tömörkény írói fejlődésében, lehetővé tette parasztszemléletének konkrétságát, a szembe fordulást a kor álnépiességgel, álmagyaroságával. Ortutay különösen Tömörkény stílusát elemzi hosszasan és elragadtatással - néhol a kellettnél mérsékeltebb kritikai szándékkal - mint a paraszi kultúra hatásának legszenbetűnőbb bizonyítékát.¹⁷

A népies, vagy Horváth János szavával élve "népszerű" Dugonics írásművészetének jogos bírálata sok esetben közvetetten a népiesek és általában a paraszi kultúra felé fordulás ellen is irányul. Baróti Dezső Dugonics-tanulmányában a népiesség és a paraszi kultúra fel^ufordulás védelmére kel: azoknak a hatásoknak a vizsgálá-

latánál, melyek a szegedi regényíró életművének száz év távlatából egyre szembetűnőbb fogyatékosságait okozták, a népiesség - mely igaz nacionalizmusból, a félreértett hagyományépolásból születve Dugonicsnál torz, végletes formában jelentkezik - szerepét csökkenteni igyekszik indokolatlanul első helyre állítva a barokkot csaknem kizárólagos jelleggel. ¹⁸ Az *Estelka* és a többi mű barokk vonásait kiemelve hangsúlyozza: Dugonics stílusának szinte mindenki által elítélt "durvasága", "islétsziensége", közmondásokkal, példabeszédekkel, sélásokkal terheltsége nem szükségképpen a népi érdeklődéssel, hanem kizárólag a legszélsőségezebb naturalizmust is elbíró, a közmondásos fordulatokat kedvelő barokk stílusideál követésével magyarázható, Dugonics népies elemektől átszőtt nyelve a barokk stílusideált akarja megvalósítani.

A népi kultúra hatására mutat: az ethnográfia területére történő gyakori bekalandozás Tolnai Gábor "A szabadvers és a lírai ~~xxx~~formák válsága" és sokkal inkább Mont Ferenc "A színjáték" c. könyvében, s - mint később látni fogjuk - a Kollégiumus színházelméleté, mely a modern drámát létrehozó szintézisben a munkásszínjátékozás tartalma és új formái, a polgári színjátékozás haladó, előrelépő hagyományai mellett kiemelkedő szerepet szán a parasztság színjátékszerű szokásainak, a modern ~~x~~ szabadtéri színjáték megszületését pedig a népi misztériumjátékok reneszánsza útján képzei el.

b. A szociális élmények

A Kollégium politikai, világnézeti s közvet~~xxx~~etten művészeti és tudományos elveinek ~~alakulását~~ a kiszállások, a munkásság, de főleg a parasztság életével, sorsával történő közvetlen személyes találkozások: a "legfelejtethetlenebb" a "legkétségbeejtőbb" szociális élmények irányítják.

1

Nagy Sándor 1928-ból származó adatai szerint : a kisparaszti birtokon 1

katasztrális holdra eső közteher - beleszámítva az összes egyenes adókat - 23,54 pengő, az 50%-os pótdóval összesen 35,31 pengő. 1 katasztrális hold a közterhek levonásával 744,35 pengőt hoz az üzemi, amortációs és egyéb költségeket nem számítva. Ha ezeket levonnánk a fenti összegből, látnánk: 5 katasztrális hold tiszta jövedelme tulajdonképpen semmi. Nem térül meg semmi más, mint a kisparaszt saját munkadíja: a gazdaság melléktermékei tartják el az 5-10 holdon gazdálkodó családot. Így is a nyomor, ruháján takarékoskodik emberfeletti módon, hogy kis gazdaságát tönkre ne menjen. A mezőgazdasági munkások és cselédek helyzete: a napszám télen 1-2 pengő, tavasszal 3, később 3-5, aratás körül 4, ősszel ismét 2-3 pengő. A béres konvenció rendszerén évi: 12q gabona, 2q árpa, 24 kg hús, napi 1 l tej, 1 katasztrális hold a kapások alá, 1 kecske, 6 süldőtartás, kb. 60 pengő készpénz. Ha átszámítjuk az értékeket pengőre, :800-850 pengő bevétel az eredmény, körülbelül annyi, mint az 5 holdas kisparszt évi jövedelme; a létminimum a legprimitívebb család részére is 1220 pengő.

Ez a helyzet azonban csak a teljes nyomorba, koldússorba hullást előidéző gazdasági hanyatlás kezdeti állapota. 1933-ban a férfiak napszámára a legnagyobb dologidőben 1,5 pengő, de általában 0,9-1,2 pengő, késő ősszel és kora tavasszal 50-70 fillér - ^{adataira} ² Kérlek Mihályra hivatkozva. Már 300 pengőt sem tesz ki az az összeg, amely egy parasztcsalád összes életszükségletének fedezésére, gyermekeik iskoláztatására, kis birtokának műveléséhez szükséges kiadásokra jut. - az "adósságkamat", az "alkatrálék" és az "egyéb tartozások és kötelezettségek" levonása után - úgy azonban, hogy az utóbbinak csak 15%-át egyenlítettette ki. Ha valamennyi esedékes követelésnek eleget tesz, egy évre csak 120 pengő áll rendelkezésére:

fejenként napi 14 fillér." 354 élő gyermekkel szemben 174 hal meg különféle betegségekben, melyek közül leggyakoribb a vörheny, diftéria, tüdővész, szamárhurut, tifusz, de különösen a bélhurut; tulnyomórészt olyan betegség, mely a helytelen vagy fogyatékos táplálkozástól elerőtlenedett illetve rosszul fejlődött szervezete-³ket szokta megtámadni." "Az extremitások száma - írja ugyancsak Kerek Mihály⁴ - erősen megduzzad, azoké, akik télvi idején heteken keresztül nem főznek, egész nap csak kukoricakenyeret esznek, már délután 5-kor lefeksznek, és reggel 9-ig alszanak, hogy ne érez-⁴nek úgy az éhséget, azoké, akik káposzta- és répaföldekre járnak torzsát gyűjteni, mert nincs egyéb ennivalójuk, azoké, akik nyáron sem tudnak jóllakni, mert nem jutnak munkához."

A puszták számok helyett szépirodalmi igényvel megírt, megdöbbentő, torkot szorító, lázító részleteket is idézhetnénk - szinte vég nélkül - Illyés, Kodolányi, Szabó Zoltán, Réja ezidőtájt írt műveiből: az egykéső tiszántúli, baranyai falvak "nema forradalma"-ról, a családok nyomorúságáról, embert megalázó kegyetlenségéről.

A Kollégium fiataljait az általuk bejárt vidéken csapja meg a nyomor, a pusztulás hulláma: a Duna-Tisza közén egymagában 200 000 hold vadvíz, 7-800 000 hold a szikesföld, a növényzet vegetál, nem él meg rajta, csak a kutyatej. Az utak^{olyan} rosszak, hogy például ha a halasi tanyákból a paraszt 50 busát akar bevinni halasra, négy 8-kör és két nap kell hozzá. Halas 112 000 hold területén nincsen szülésző, a halasi anyakönyv szerint 185 gyermek közül csak 80 látja meg szülésző segítségével a napvilágot.⁵ "Az anya - írja az egyik kollégiumi tag, Balla Sándor élményeiről szólva⁶ - legtöbb helyen szülés előtt, ha van rajta ing, leveti, hogy ne piszkolódjék. Az ágynál természetesen szalma helyettesíti, lepedő - ez is természetes - nincs. Hiszen ha lett volna, már régen ingecskét varrt volna belőle

a gyerekeknek. Így tehát a pusztai szalmán, minden fehérnemű stb. nélkül ad életet az új jövevénynek. Ilyen körülmények között aztán érthető, hogy a csecsemők halálozási százaléka 35%. A nagyritkán kihívott orvos pedig önfeláldozó munkája elvégzése után nem tud kapni semmilyen jutalmat, de még egy tiszta rongyot sem. Ezen a vidéken természetes halálinem a tüdővész. A néhány napos gyermek tüdőgyulladásban hal meg, a fiatalok tüdővészben." A csongrádi tanyákon tíz családban hatban a gyermekek vagy hülyék vagy angolkórosak, vakok, békák, nyomorékok. Kiskunmajsán az anyáknak 22 km-t kell gyalogolniuk gyermekükkel a karjukon, hogy a himlőellenes védőoltást megkapják. A tapéi réten a 850 lakos 50%-a analfabéta, az iskola megközelíthetetlen, hat osztályt egyetlen tanteremben tanítanak. Megdöbbentő csecsemőgyilkosságokról adnak hírt hétről-hétre a szegedi lapok: Délmagyarország, 1930. okt. 11.: "Egy 17 éves cseléd-lány újszülött gyermekének levágta a fejét és a holttestet elásta a fűszarvában"; okt. 17.: "Megölte és a csatornába dobta újszülött gyermekét egy kiszombori asszony"; nov. 11.: "Gyermekegyilkosság a tanyán"; 1930. jan. 13.: "Félévre ítélték a cseléd lányt, aki megfojtotta gyermekét" stb. Vallási szekták születnek, terjednek egyre nagyobb számban: nasarénusok, koplalósok, didergősök, ördögűzők.

Ezeket az élményeket: "a serdülő kornak ezeket a késő öregkorig megmaradó rémképeit" nem lehet kikerülni: találkozik velük a gyűjtőútra indult folklórista, a költő, a színházi rendező és természetesen mindenek előtt a szociológus. Erről vallanak Ruday György írásai, naprajzi tanulmányaiban nagy megjele-¹⁰nítő erővel és megrendülten Ortutay és később a Kollégiumról¹¹ szólva Kont Ferenc 1937-ben a Független Szinpadban: "Amíg élek, nem felejttem el, amit akkor együtt láttunk, ami belénk égett: a hagymaszedők felrepedt sarkát, a vézna gyerekeket, a fülledt parasztszobákat. A képeket, a közös megrendítő élményt őrzöm tartósabban, mint

a fényképezőgép. Csak veri elsötétülő vonásait, Judit az-élfényű szemének elborulását kell felidéznen, hogy kölförresedjen lázadó indulaton, és megkeményedjen bennem a soravállalás fe¹²előssége a magyar föld nincstelenségeiért."

Az élmények - melyek vidéken és városban érik őket - a parasztsággal s később¹³a munkássággal való kapcsolatukat is "elhatározó szolidaritássá, azonossággá" mélyítik, ugyanakkor szembeállítják őket a northy-rendszerrel. Ez a kifeje egységes szembenállás azonban belülről nézve: mint az egyénenkénti politikai-világnézeti állásfoglalások eredménye, összesége heterogen elemeket tartalmaz: reformokat követelő polgári radikalizmust, irracionalista, anarchista lázadást, új szociális igazságosság, "kollektivizmus" jegyében megvalósítandó társadalom követelését, az osztályharc szükségességét felismerő marxizmust.

A Kollegium művészeti tevékenysége az expresszionizmus jegyében indul; legényegesebb vonása az öncélú művészettel szembeforduló harcoss, politikus művészet elvének hirdetése és megvalósítása, erős antinaturalizmus. Párhuzamos ezzel, azonos alapon áll, azonos gyökerű a tudományos tevékenység: erősen embercentrumú, szociológiával átszőtt, összefüggéseket kereső gyakorlati, politikus tudomány megteremtésén fáradoznak, leszánnak a pozitivizmussal - mely a művészetben a naturalizmusnak felel meg - a tudományok pozitivizmus okozta atomizáltságával, a határtudományok együttműködését, később egybeforrását hirdetve.

fotóművészet

A szociális élmények - jellegénél fogva - a fotóművészetben tükröződnek a legközvetlenebbül: Kárász Judit szociofotóiban.

boru után két irányzatra szakad. A materialisták azt az osztályt keresik, ahol az egyéni élet embersége semmiféle palástolásra nem szorul. Így jutnak el a munkásosztályig és a parasztságig. Hamarosan szembekerülnek saját osztályukkal s az idealista fotóművészettel. A Dessau-i Bauhaus művészei az "új tárgyiasság" szemléletében megtalálják a forradalmasított fotográfia képzőművészeti egzisztenciáját. Az idealista portréfotográfia kölcsönhatásaként formálódik ki a munkásfotó, majd a szociófotó, illetve fotóport. Az utóbbi legfejlettebb formája a fotómontázs: a közlendő valóság legközvetlenebb -
szavakat nem igénylő - ábrázolási módja. ¹⁴ A montázstechnika nemcsak a filmművészetnek lesz - a szovjet filmművészetben először - fontos eleme, bevonul az irodalomba is: a versszerkesztésnek egyik gyakori módjává válva, például József Attiláé is. ¹⁵

X

Körül az Judit szociófotói - egy részüket a korábban felsorolt kiállításokon mutatják be, mások csak jóval később, Gerebulyés László "Igy volt" c. kötetében látnak napvilágot 1957-ben - a montázs módszerrel a gazdag belváros és a vergődő falu nyomorúságos élete közötti különbségeket mutatja be szó nélkül szólva a kiáltó szociális igazságtalanságokról. Hasonlóképp készül 1932-ben a szegedi munkásoktól gyűjtött képek a Szegedi Piatalok által írt illegális Népi Újságjának illusztrációs anyagaként is: az egymás mellé állítandó, montázsokat alkotó fotókat a sajtóból kivágott képek helyettesítik.

Líra, képzőművészet

A szociális élmények döntő fordulatot eredményeznek Radnóti költészetében 1930-31-ben. Már korábban is jelentkezik költészetében a fennálló renddel, az uralkodó világgal való szembenállás, ez azonban - a dolgozó tömegek, a parasztság, a munkásság sorsával, erejével

vel való közvetlen és tartós kapcsolatok hiánya miatt - még elvont,
az idillien keresztül közvetetten megnyilvánuló, jobbra csak szá-
dék még - állapítja meg szinte egyöntetűen a Radnóti-irodalom.¹⁶

A Szegedi fiatalok "növelő" közösségében, a kiszállások élményei
nyomán tudatosan radnótiban a parasztság minden szociális gondja,
közvetlenül, élményszerűen jelentkezik már 1930. Szeptén, 1931. elején
írott verseiben, először a "Tápé, öreg este"-ben:

De azért hazafelé jönnek szekéren
és papírral ápolít glóriákkal sötétben
a gazdák s eldőlnek a asszonyuk kilép
meleg szoknyájukból előttük és szolgálva
hozzájuk bontja a testét melegen!

Kinn kutya nappali megét játsza
a láncsal, benn a gyerek figyei még, ő
szemekkel s a macska! és szerető szájban
álmodnak együtt már, köcsög tejekről
boldogan, nyáluk csorgatva a vackon!

Paraszti sors ez, melyet sivárrá, szolgálattá fáradt emberi kap-
csolatok, "köcsög tejekről" ¹⁷ védő boldog álmok jeleznek, ám még ko-
rántsem oly tragikus és pusztulástól terhes, mint Juhász: anyula
tápéi verseiben. Az alig két hónappal később írt - az ügyesség
által szeméremértéssel védett - "Keseredő" már megdöbbentő kép:
az egykérő, szinte felidézve az általunk említett csecsemőgyilkosá-
gokat - a legtöbb csecsemőgyilkos cseléd lány azzal védekezik,
hogy gyermeke halva született: szülés közben fulladt meg - a sok ez
százezer holdnyi szikes, vadvízes, semmit nem termő tájat: az első
két sornyi idill után:

Tegnap módos legény szemetől histak
vasárnapi lányok a templom előtt még;
holdas gond pírál ma házaik lukán

és várostjárt, nagyhasú lányok lesik
lassan kifelé kerekedő kölykeiket,
hogy tele combjuk közt liláraszorítsák,
mert mire is kell ma, kicsi melles lány
és legényke, gatyába fűtyülő: hogy
álíjanak majd éhesre ijedten, amikor ri
a rét s a föld a magot is undorral kihányja!

"csillagok nélkül / nem nő nagyra ilyenkor kicsi legény" /Tápié,
Üreg ^{éte} /1930.dec.6.//; "a lányok / az utakon holdugyerkekek /
születő kedvét dédélgetik" /Kedvetlen férfiak verse /1931.jan.5.//;
"s mire kell ma... legényke, gatyába fűtyülő!" /Keszredő /1931.jan.
30.// - ez a motívumváltozás is jelzi az élmények egyre erősödő
hatását. Sokkal szembetűnőbb a "Csavargó" motívum változása: 1930.
június 25-én a csavargó "Hangokat fogott a levegőből... vidám volt",
cifrán káromkodó, az élet örömeiből tulosan merítő /Elégia egy Csavargó halálára/, 1931. január 13-án "munkanélküli, néha vándorolt és
néha / pihenve számolta öklén puhuló bűtykeit / s nedveset ásitott
tenyerébe.", míg egy éjjel a gróf autója félszeművé, félarcúvá nyomorítja, s most "vacak iratokkal jár éhesen", már kezdettől fogva
egyedül, Elégia, vagy szentkép, szövegetlen/.

¹⁸
Június szólnunk kell Buday fametszeteiről: elsősorban a "Bol-
dogasszony bucsuja"-ról és az Arany balladák illusztrációiról. A
több ezeres paraszttömeg zarándokjárása, menekülése a földi élet nyomorúságos valóságából a szegedi alsóvárosi templom fekete Mária-jához, sokszor 20-30 km-ről, gyalogosan, mezítláb, etlen-szenjén, fekete esernyőkkel védekezve a tűző augusztusi nap ellen - a Kolégium közösségének egyik legmegrendítőbb, legtöbbet emlegetett, legmaradandóbb élménye, Tápié után immár a második közös Juhász Gyuláéval.

A fametszet sorozat ajánlása egy "szegedkornyei Üreg népi

ének" megrendítő könyörgésű sorokkal:

Jöttek mi his seregünkkel árvák, özvegyek,
Kiknek bánatvirággal van telve kezek.

Mézd, mint folynak szegényeknek hulló könnyei,
Feléd szállnak az özvegyek, árvák jajjai,"

A metszetekben minden tragikus vagy groteszk - az utóbbiban ismét
közösek Radnóti néhány versével. Nap és hold alatt vonul a törpe
sereg a néptelen, fekete utcákon a kereszt nyomában: a gyertyával
jámberkódó gyermek, az élettől meggyomorított, csontogarcu, hajlett-
hátú, megbabonázott tekintetű asszonyok, emberek, egy jobb, tulvilá-
gi életre készülődve. Kemosak egyetemes emberi sors, a törvénysze-
rű elmulás érződik, hanem: a parasztság halálraitelttségének és ha-
lálraváltságának tragédiája: akár Radnóti "Keseredő"-jében. A tize-
dik metszet gyertyáttartó, görnyedt alakja mögött - szinte a leve-
gőt elvéve - megtalálható az "államzáró" is: a rideg fényképész,
a nevető színész, a szenzációra éhes újságíró és a "rendre" vigyázó
csendőr.

Buday átértékeli Zichy Arany illusztrációit: az Arany balla-
dák látomásai az akkori sor^{ok} jelképeivé hevítődnek. A nyírségi és
székely balladák 19 illusztrációi a magyar parasztság lekötött
energiáiról, szabadság utáni vágyáról, szebb, boldogabb életért való
viaskodásáról kiáltoznak.

A "Kesvetlen férfiak verse"-ben - a valóságos élményalapra
Tolnai Gábor mutat rá²⁰ - megjelenik a kifosztott, a nyomor útján váz-
szorgó-csoszorgó halálaitelt menzedék. Buday "Fiatalok" c. metszetén
kívül - mely lehajtott fejjű, sovány, az árnyékban a semmi felé oldalgó
alakot ábrázol²¹ - Perczel drámáit kell megemlítenünk - Utitársak.
A Szegedi Fiatalok Művészeti Kolégiuma 1932., Fiatalok. Szeged, Pro

metheus 1933., Tigrisek. 1933., Fegyencek. 1933., A lángész. 1933.,
Margit és Márton. 1933. - melyek egy témának - a fiatal nemzedék
lázadásának - variációs változatai, szemléletüket tekintve rokonok
a fiatal József Attila és Szabó Lőrinc a 20-as évek közepén-vé-
gén írt "lázaó" verseivel.

Radnóti 1931. nyarán Párizsba utazik: megtekinti a Gyarmat-
ügyi Kiállítást; élményei elmélyítik, továbbfejlesztik az itthon
látottak, megélték hatását, szociális látásmódját, rajongását a népi
kultúra iránt, mint ahogy erről a Délmagyarországon megjelent írá-
sa tanuskodik ²² "a szelíd városi citoyen megbökdösi a dolgozó
néger orrát, meghuzigálja a haját és kivigyorogja... súlyos dolgok
lapulnak a kiállítás árnyékán"; "Az, hogy oly nagy szízelmatlansággal
szívják ma már a fehér kulturáthitelt, hogy nem tesszük tőkre őket
a gyarmatosítás, és hatalmas, friss szellemiség az, amit magukkal
hoznak... Itt az Expositionen az ankhoni templomot utánzó épület-
ben állít ki az ottani festő és szobrásziskola. Másod és harmadéves
nővendékek úgy dolgoznak, olyan látással, színekkel és technikai
felkészültséggel, olyan művészettel, hogy egész modern képzőművésze-
tünk egy-két tényleg nagy piktör és szobrász kivételével tanul-
hat tőlük. A sorbonnet járó dakok kitűnő szellemi képességeit pedig
professzorok igazolják."

23

Kapcsolatba kerül - írja Tolnai Gábor - "magyar emigrán-
sokkal és a francia kommunista mozgalommal." Tanuja a négerrek ön-
tudatosodásának, a nővekvő számu szabotázsakcióknak is, idéz a balol-
dali sajtóból is: az állati sorban élő szines elvtársaink között
sikerkült tegnap röpcsedulákat szétosztogatnunk... ²⁴

A párizsi élmények ihletik az "Ének a négeréről, aki a vá-
rosba ment" c. balladisztikus költeményét és a két "himnusz" x-
Tűzhimnusz, Nyári vasárnap - 1933-ból. Irdeklődése a népköltészet

a népművészet iránt szociális tartalommal töltökezik - erről tanus-
kodik az "Ének"-en kívül a már korábban elemzett meséje is - nem
ragad meg a formai elemekre korlátozódó folklórisztikus színezet-
nél, nem ezt tartja elsősorban lényegesnek, hanem teljes szellemi
azonosulásra vágyik. A népi, primitív kultúrák felé fordulás - mely
az expresszionizmusnak is egyik jellemzője - tendencia a 30-as é-
vek elején: elegendő József Attilára vagy Bartókra hivatkoznunk.

A párizsi élményeknél közvetlenebbeket, tettekkel össze-
kapcsoltabbakat hoz idehaza Szegeden - a Kollégium közössége szá-
mára - 1931. őszén: bekapcsolódást a szegedi baloldali munkásmozga-
lomba majd tevékeny részvételt.

A mu. akásmozgásban

Köztudomású: az 1929-33-as gazdasági válság - mint szerte az egész
világon - forradalmasította a munkásság, az agrárproletáriátus és
az értelmiség tömegeit feliindítja a magyar munkásmozgalmat is:
sztrájkok, tüntetések emelkedő száma, a résztvevő tömegek növekvő
ereje bizonyítja ezt. ²⁵ A szociáldemokrácia megalkuvó, opportunistá
vezetőit meglepi mindez: nem a válság által felvetett problémák
megoldására mozgósítják a munkáosztályt, hanem arra törekednek,
hogy leszerejlék a munkások ellenállását, levezessék az ellentéte-
ket, szeszavadják a munkáosztály sorait. "Egyedül a KMP harcol kö-
vetkezetesen azért, hogy a dolgozó tömegek megtalálják a kivezető
utat a válságból. Az 1930. február 15-től március 15-ig ülésező
II. Kongresszus résztvevői úgy gondolják, hogy Magyarországon is-
mét közeleg a forradalom, s az "csak mint proletár szocialista
forradalom győzhet, amelynek azonban széles butasá demokratikus
feladatokat is kell teljesítenie. A forradalom közvetlen célja a
proletárdiktatura... A proletárdiktatura véglegesebb elsőpri a
mezőgazdaságnak a parasztság alapvető tömegeit fogtató felife-

udális maradványait, a nagybirtokot, a mezőgazdasági munkások és szegényparaszatok kezére juttatja és közöttük feleosztja.²⁶

A határozat tükrözi a KMP-ben - főleg a vezetők körében - uralkodó optimista, a realitásoktól elszakadó "hurrá-hangulatot": a proletárforradalom közvetlen és közeli megvalósítását tűzik ki célul - nem kis mértékben a Komintern 1929-es kongresszusa téziseinek hatására: túlbecsülve a gazdasági válságot, annak hatását a tömegekre, a valóságosnál mélyebbnek gondolják forradalmasodásukat.

A helyzet értékelésének megfelelően a kongresszus az eddiginél fokozottabb mértékben tartja szükségesnek utcai tüntetések és politikai sztrájkok szervezését. Számos helyes határozat a párt tömegbázisának kiszélesítését szolgálja: a hadseregben, a leventemozgalmában, az ifjómunkások és a nők között végzendő munka szükségessége, a középparaszti érdekeket is figyelembe vevő paraszti követelések.

Az 1930. szeptember 1-én lezajló budapesti tüntetésen a 100 000 felvonuló már túlnyomórészt a kommunisták jelszavait vallja magának. 1931-ben Gallai és Fürst részvételével új KB alakul realisabb, a mindennapi harcokhoz közelebb álló célokat kitűzve eredményesebbé válik, nagyobb visszhangra talál a KMP munkája: az 1929-es visszavonulás után 1931-től kezdődően az OIP-ben, a munkás kultur és sportmozgalmában is fellendülőben van a KMP és a KISZ tevékenysége, ugyanebben az évben legális folyóiratként megindul a Társadalmi Szemle, a betiltott 100% utóda.

Szegeden is igényesebbé válnak a munkásság megismertetésai, pedig a helyi jobboldali szociáldemokrata vezetők ugyanazt és ugyanazzal a módszerrel végik,²⁷ mint amit és amint vezetők országos viszonylatban. ²⁸ "Ami Payer a parlamentben, ugyanaz Lajner helyi szociáldemokrata párttitkár, a payeri vezetés egyik helyi exponense Szegeden." ²⁸ (A város szociáldemokrata képviselője

Feidi Gyula, a Tanácsköztársaság romjain megalakult szakszervezeti kormány egykori elnöke, 1931. után pedig Kéthly Anna. Így a szegedi szociáldemokrata vezetésben a szociáldemokraták pártja országos politikájának keresztülvitele érvényesül. Ennek köszönhető, hogy az 1931. évi országgyűlési választásokon egyedül Szegeden csökken a SZDP-ra leadott szavazatok száma. Mindezek ellenére a pártnak jelentős tömege és befolyása van a városban, nemcsak a munkásság, körében: "xxxxxxxxxxxxxxxxx egyedül legális munkáspárt lévén a munkások jórésze tőle várja érdekei képviselőjét, a munkások a SZDP keretein belül, annak szemináriumain ismerkednek a marxizmus elemeivel, a párt és a szakszervezet keretét nyújtanak a munkások politikai, szervezeti életéhez.... a Kétvezér utcai munkásotthonban, az építőmunkások és a nyomdászok székházában szorgalmas munka folyik, szemináriumok, gyűlések, megannyi vitalehetőség, a munkanélküliek itt gyülekeznek, a tüntetések innen indulnak utjukra." 29

Állandóan érezteti hatását a kommunisták tevékenysége is. "Még ha nem volnának illegális szervezetek a KMP-nek a városban és környékén, Szeged bizonyos értelemben akkor is valóságos kommunista központ volna. A hírhedt szegedi Csillagbörtönben ugyanis nagyszámu kommunista raboskodik... Igyekeznek kapcsolatot teremteni a párttal, ugyanakkor kinti pártvezetés is állandóan gondot fordít az összeköttetés fenntartására." 30 1930. májusában a rendőrség nyomára jut egy ilyen összekötő rendszernek, ám a megszokott kapcsolat helyett rövidesen másik épül.

1930. május 18-án a rendőrségnek sikerül felfednie a szegedi kommunisták gazdasági válság ideje alatti legnagyobb szabású szervezkedését: a szervezkedés résztvevői főleg a szakszervezetekben, az ifjúság körében és a munkanélküli szervezetlen tömegekben tevékenykedtek: 1930. tavaszán egymást követő, harcoss hangulatú tüntetések zajlanak le, a lebukás előtt eredményesen

folyt az illegális pártszervezet és a sejtek kiépítése is.

Az ügy főtárgyalása 1931. január 4-21-én zajlik le: "az isgalom ekkor is fellángol a városban, az egyik legnagyobb szabású tüntetés a tárgyalás idején zajlik le." ³¹ Január 13-án mintegy 2000 ember vonul fel hangos tüntetéssel Szeged utcáin a szabadmaradt kommunisták vezetésével. A zárt tárgyaláson 13 vadlót-
tat ítélnék el.

Szeptember 1-én 6000 ember tüntet, s a hangosodó tömeget csak a szociáldemokrata vezetők és a rendőrség közös erőfeszítése képes szétoszlatni.

Az üldözések, a nehezülő körülmények ellenére tovább folyik a szegedi kommunisták szervezkedése. ³² 1931. augusztusában Korom Mihály a szegedi sejt egyik lebukástól megmenekült tagja megismerkedik a Belgiusból 1931. februárjában hazatért Gombkötő Péterrel, a 23 éves világot járt lakatossegéddel, a Belga KP tagjával, majd később összehozza az 1930. májusában leleplezett szervezkedés egyik vezetőjével, a fogházból nemrég szabadult Csera Sándorral: megállapodnak, hogy új kommunista sejtet szerveznek. A munkába rövidesen bekapcsolódik Gladics József és Komócsin Antal, akiket annakidején Cserával együtt szintén letartóztatottak, elítéltek. Már az első megbeszélés után Gladics levelet ír Budapestre Tamás A. adórcímre a KKP KB-nak utasításait kérve. Budapestről kilószámra érkeznek a röpcsik a fedőcímekre, többek között a jezsuita zárdába is, melyek éjszakánként hol itt, hol ott szórakoznak szét: főleg Hókuszon, Felsővárosban, a peremváros telepein. Eredményesen folyik a Budapestről kapott sajtótermékek - Ifjú Proletár, Új Március - terjesztése is.

Szervezőmunkát kezdenek az ifjúság körében ³³, a legális munkásszervezetekben: a sport és kulturegyesületekben. Ezt köz-

vetlenül bombkötő végzi, akit Szegeden még nem ismer a rendőrség. A baloldali szociáldemokraták is jelentős segítséget nyújtanak, különösen az ifjúsunkások között igen népszerű dr. Szepesi Imre³⁴ fogorvos. Agitációs lehetőség biztosítása céljából szervezik meg a Természetbarátok Turista Egyesületének helyi csoportját.

A TTE már a 20-as évek közepén-végén fontos helyet foglal el a munkás kultur- és sportmozgalom között a KMP agitációs, nevelőmunkája szempontjából. A hegyek és az erdők közé a legkevésbé érhetett el a városban annyira veszélyes rendőrség keze, politikai munkára, konspirációs célokra nagyszerűen fel lehetett használni a turákat.³⁵ "Különösen jellemző a szegedi eset - írja Serfőző³⁶ - Szeged és környéke nem bővelkedik turisztikai lehetőségekben, a rendőrség sem engedélyezi a megalakulást, ám a 40-50 tagú csoport mégis működik." Tagjai ifjúsunkások, ifjúsunkások, 17-23 évesek, az algyői Tisza-part fűzéseibe kirándulnak vasárnaponként, ahol vezetőjük, "Szepesi doktor" tart előadásokat a marxizmus alapelveiről - az egyik visszaemlékező szerint "A tőke"-t ismerteti egy német nyelvű kiadás alapján³⁷ - időszerű kérdéseket, a pártajtóban megjelent írásokat vitatnak meg az osztálytudatra, szolidaritásra, osztályharcra nevelés jegyében. Nem maradnak meg a belső nevelő munkánál, kifelé, nagyobb tömegek közt is propagandát akarnak folytatni a művészet eszközeivel, emellett a télidőben érthető módon szünetelő természetjárást is a szervezeti keretbe is valamivel pótolni: 1930. őszén a TTE helyi csoportjának tagjaiból szavalókórus alakul.

X

A szavalókórus a szociáldemokratáktól független, baloldali, kommunista kultur- és nevelőmunka legfontosabb formája, szervezeti lehetősége már 1925-től kezdődően - a KMP-nek a legális és

és az illegális munka összekötésének szükségességének elvét meg-
hirdető I. Kongresszusa után. Teljesen új művészeti ág, kül-
földön és idehaza alig akad egy-két előzménye; munkájában még nem
érvényesült a hagyományos szociáldemokrata vezetés alatt álló
kulturszervezetek kötöttsége, viszonylag szabadon folyhat a tag-
toborzás az új iránt fogékony főleg fiatal munkások között. A mű-
vészet politika, tömegek felé fordulásának és fordításának nyo-
mán születik: a szocialista művészet jelentős vívmánya, befogadja
az avantgard színpadok és a modern mozgástorekvések munkájának e-
redményeit az új ideológia alapján továbbfejlesztve ezeket: az
osztályharc céljait szolgáló agitációs eszköz.

A kórusvezetők a próbákön rendszerint ismertetik mind-
zokat a kulturális-társadalmi problémákat, melyek az előadandó
mű megszületésénél közrejátszottak rámutatva azokra az össze-
függésekre is, melyek a "való élet" és az előadásra kerülő művek kö-
zött vannak."

1925-ben indul - elsőként - a 100% szavalókórus, tagjai:
a SZDP-ből kizárt elemek, végig emberek és kifejezetten kom-
munisták" - rendőri jelentés szavaival. ⁴⁰ (1926-ban mutatkoznak
be a Zeneakadémián két majakovszkij verset adva elő hatalmas sik-
kerrel. Az 1927-ben induló folyóirat, a 100% népszerűsítő munkás-
ságának hatására "a tömegek igényeinek nyomán rohamosan terjed
a kórusmozgalom: egy-ésután alakulnak meg az új szavalókórusok a
munkásszervezetek kereteiben, először a kulturegyesületek balol-
dali elemei alakítják meg kórusaikat" - írja szerző. ⁴¹ Vidéken
is - Győrött, Szarvason, Szolnokon, Pelsőgallán - megalakulnak
az első.

A körösök munkáját - azonosítva, kiképzésük, irányításuk csaknem kizárólagosan a kommunisták irányítják: elsősortan a 100%

révén. A szerkesztőség a tárgykörbe tartozó cikkeken kívül a 100% Könyvtár első kötetét is a szavalókórus ügyének szenteli, tanácsokat adva és útmutatást a gyakorlati munkához, a műsor összeállításához.

A nagy hatással szereplő kórusok rohamosan meghódítják a munkásközönséget: "ebben - írja szerző⁴² - kétségtelenül közrejátszanak a formai elemek is: a kórusok újszerűsége, a hangerő, egyenruhás, ökölbesszorított kezű tömeg a színpadon stb. A hatás döntő tényezője azonban a versek politikai mondanivalója volt. Különös jelentőségük a szavalókórusoknak, hogy sokkal nyíltabban szólhatnak, mint a politikai szónoklatok." A munkások ugyyszólván egyetlen kulturális megmozdulása sem zajlik le közreműködésük nélkül: a leggyérteleműbb és legvilágosabban szóló műsorcszának a szavalókórusok számai.

(A rendőrség már szinte indulásuk után felfigyel rájuk. A RM rendőrségi jelentésre támaszkodva 1929. április 4-én utasítást küld szét a törvényhatóságokhoz és a kerületi rendőrkapitányságokhoz hangsúlyozva: "ezek a szavalókórusok bizonyos mértékben kommunista jellegű tevékenységet fejtenek ki, és tulajdonképpen titkos céljuk az ifjúsunkának és ifjúsunkásnők valasint a leventeköteles korban levő iparostanoncok és segédek lelket az internacionalista eszméknek megnyerni", utasítja a hatóságokat a szavalókórusok "fokozott figyelemmel" tartására.⁴³

(1930. július 29-én letiltóztatják tanács Aladárt és munkatársait; ezzel megszűnik a 100% lap és kórus is. A rendőrségi beavatkozások, no meg a jobboldali szociáldemokrata vezetők 1929-ben végrehajtott "tisztogatási műveltséi" ellenére is alakulnak új kórusok; 1930. márciusában a győri vasasoké - ezt már év végén betiltják, 1930. májusában a szatmari építőmunkásoké. 1933-ban, köz-

vetlenül az általános betiltás~~xxxxxxxxxxxx~~ előtt már 21 kórus működik 800 taggal.

x

Hont Ferenc már 1928-29-ben szavalókórust vezet Budapesten. A Nélmagyarország 1929. július 14-i számában "szavalókórus" c. írásában beszámol tapasztalatairól, közvetve szinte buzdít a példák követésére. Budapesti utjaik alkalmával megismerkednek a szavalókórusok munkájával, résztvesznek rendezvényeiken a TTE szegedi csoportjának fiataljai közül is néhányan; Szepesi Imre bemutatja nekik Hontot: 1930. Őszen megalakítják mintegy 20-30 főből álló szavalókórusukat. A tagság: asztalos-, lakatos, kereskedő-, kötszövő-, szobafestő-, másolósegédek, kereskedő-, fogtechnikusok, noncok, ifjúságiak stb.

x

A szegedi munkáskulturesszervezetek már a szavalókórus megalakulása előtt gazdag kultúra⁴⁴ tkinthetnek vissza: 1907-ben színjátszócsoporthoz, 1908-ban a szegedi Általános Munkás Pályaegylet, 1909-10-ban a Szegedi Antikommunisták Munkások Egyesülete kezdi meg működését.⁴⁵ 1919-ben Juhász Gyula szellemi vezetésére és vezetésével megalakul a munkásszínpad és az Esperantó egyesület, a felsővárosi munkások otthonában Juhász Gyula, Esperantó János és a szegedi egyetem haladó szellemű professzorai ismeretterjesztő, művészeti előadásokat tartanak, gyakorta a munkások otthonába látogat a 20-as évek elején mint Juhász Gyula védője: József Attila életreszóló, életutmeghatározó élményeket szerezve, mint ahogy erre a József Attila irodalom hangsúlyozottan rámutat.⁴⁶ A kulturesszervezetek azonban már 1920. után hiánytalanul indulnak nem a közönség számát, érdeklődését, hanem a műsorpolitikát illetően; a munkásság világnézetétől teljesen idegen szemléletű polgári drámák is

sziare kerülnek és ijesztő számban népszínművek.

X

A szavalókórus tul akar lépni ezen, függetlenül a szegedi szociáldemokrata vezetők opportunizmusától, bátran és nyíltan szólni az előadott verseken keresztül a közönség nevében is.

A Hétvezér utcai munkásotthonban rendezett március 15-i ünnepségen, 1931-ben lépnek fel először⁴⁷, majd ezt követően április 12-én a nők napja munkásotthoni kulturdélutánján⁴⁸. Április 21-én a Munkások Gyerekekbarát Egyesületének matinóján a Szabadsg moziban "megrázó erővel elémazított meg egy Kassák verset a munkások szavalókórusa,"⁴⁹ az ünnepi beszédet Kassák Lajos mondja. Fellépnek a munkásotthon havonkénti kulturdélutánjain, néha a szociáldemokrata gyűléseken is, utoljára az 1932. március 15-i ünnepségen.⁵⁰

1931. Őszen Kent révén a Szegedi fiatalok szinte teljes létszámmal, személyenként változó aktivitással bekapcsolódnak a szavalókórus munkájába.

1930-31-ben egyáltalán nem egyedül álló jelenség az értelmiségiek csatlakozás a forradalmi munkásmozgalomhoz: a KMF-nek József Attilán kívül számos művészt, író-t sikerül megnyernie, a szarlósok egy része 1931. Őszen nyíltan a kommunistákhoz csatlakozik.

A Szegedi fiatalok művészeti, irodalmi ismeretterjesztő előadásokat tartanak, Széll István Kонтának segédkezik a betanításnál, Bercezi és Madóti kórusverseket ír. A repertoárt Szepesi és Kent állítja össze, mely a betanulás sorrendjében a következő:⁵¹

Szakasits Árpád: Flakát

Ady Endre: Csák Máté földjén

Föl szállott a páva

Várnai Zseni: Kórus szopránba

Kassák Lajos: Mesteremberek

Munka és harc emberei vagyunk

Ady Endre: A Hortobágy üzenete

Várnai Zseni: A kuli pár szem risszen él

Lantos Béla: A futószalag nyomorultjai

Petőfi Sándor: Föltámadott a tenger

Népdal a Szegedi Kis Kalendáriumból

Petőfi Sándor: Kutya dala

Parkasok dala

József Attila: A tömeg

Berczeli A. Károly: Ember vére

Tieger Lukács: Bányász dal

Erdélyi József: Fel

Li-Tai-Fe: Az elátkozott háború

József Attila: Egyszerű ez...

Radnóti Miklós: Téli kórus

Lukács László: Háború

Majakovszkij: Balra mars!

Ez az összeállítás több részletében - Ady, Petőfi, Várnai Zseni, Lantos Béla versei - azonos a 100% szavalókönyv műsortervezetével, a két József Attila vers, különösen a szavalókórus által még elő nem adott "Egyszerű ez..." műsorratütése - az utolsó versszak elhagyásával - Hont izlésére vall, Lukács László verse egy röp-
52
lapon juthatott el hozzájuk, a "Bányász dal" Tiszay Viktor vitatható állítása szerint Kurt Tucholsky verse, hármat a kollégium közössége ad: Radnóti és Berczeli versét és a Kalendáriumból va-
53
ló népdalt, melyet Radnóti dramatizál.

1931. decemberében Sebes László, a KMP tagja a SZDP korei között működő OIB titkáranak, Berliner Mártonnak a megbízóle-

velével Szegedre érkezik, hogy a budapesti, debreceni, miskolci, győri után Szegeden is OIB csoportot alakítsen - nyilvánvalóan a KMP utasítására.⁵⁴

Az OIB-t a szociáldemokrata pártvezetőség hozza létre 1929-ben az elégedetlenkedő ifjúságok szervezeti úton való feken- és szemmel tartására. Ez a szervezet azonban egyre inkább kommunista befolyás alá kerül, különösen a 30-as évek végére már szinte teljesen, együttműködik a KIMSZ-szel, tagja ekkorra többek között Ságvári Endre is.⁵⁵

A szegedi szociáldemokrata pártszervezet végrehajtó bizottsága Sobes László megbízólevelének ellenőrzése után megadja az engedélyt, 1932. januárjában Mont Ferenc, Gombkötő Péter és elsősorban Szepesi Imre vezetésével megalakul a szegedi OIB csoport - egy "növelő" közösség a ~~KIMSZ~~ Szegedi Fiatalok számára. Tagjai: Rozóki Lajos 23 éves asztalossegéd, Bata Szilveszter /21/ géplakatossegéd, Rító Mihály /26/ lakatossegéd, Börösök Ignác /17/ baltiszolga, Gelata Pál /17/ szobafestősegéd, Gombkötő Dezső /25/ mázolősegéd, Kőröscsényi Etel /25/ gyári munkásnő, Kristó László /24/ kárpitosmester, Lieb Richárd /17/ kereskedőtanonc, Sasánszky József /17/ fogtechnikustanonc, Rosenberg Béla /30/ órás, Silbermann Ferenc /20/ asztalossegéd, S. Gyula /25/ kereskedősegéd, Strauss Sándor /19/ orvostanhallgató, Szamek György /20/ bölcsészettanhallgató, Szepesi Sándor, Szél József /26/ lakatossegéd, Sz. Nagy József /31/ bádogossegéd, Török Dezső /25/ cipésmester, Zeisler György /27/ kötszövősegéd, szinte valamennyien a TTE-nek és a szavalókórusnak is tagjai s néhányan a Szegedi Fiatalok közül: Árvay Erzsébet, Buday György, Erdei Ferenc, Ortutay Gyula, Radnóti Miklós, Reitzer Béla, Tolnai Gábor, Tomori Viola és Baróti Dezső.⁵⁶ Herczeli A. Károly és Balla Sándor a SZDP-ba lép be álnéven.⁵⁷

Az OIB csoport szombat esténként tartja összejöveteleit a munkásetthon tanácstermében vagy a nyomdászok Josika utcai otthonában: egy-egy alkalommal többek között Gombkötő Péter az imperialista Japánról, Sebes László a munkásmozgalomról és kultúrszerveiről, Szepesi Imre az utópisztikus szocializmusról, Marx életéről⁵⁸, Ruday György a farszázévről, Kont a színpadművészetről, Radnóti József Attiláról, Reitzer Béla időszzerű külpolitikai kérdésekről,⁵⁹ elsősorban a távolkeleti helyzetről tart előadást. A Vörös Segély bélyegeit vásárolják, illegális kiadványokat, sajtótermékeket tanulmányoznak, terjesztenek, melyek a Gera-Gombkötő sejt révén jutnak el hozzájuk: az "Új Március", az "Ifjú Proletár", a "Világosság", és a "Proletár" c. lapokat, a "Magyarország dolgozó népéhez", a "Le a statáriumnal!", a "Munkások! Dolgozók! Elvtársak!", a "Kommunista Ifjúsági Szövetsége", a "Harci program" stb c. röpcédulákat, és készülnek május 1. harcos megünneplésre.

Szepesi Imre és Kont vezetésével kollégiumi tagozat alakul az OIB csoporton belül: félillegális összejöveteleket, marxista szemináriumokat tartanak Szepesi lakásán. Ismerkedés ez még csak a marxizmussal, a forradalmak beszerzése szinte lehetetlen, néhánynak jutnak birtokába csupán. Reitzer Béla az Egyetemi Könyvtárban anyaggyűjtés közben Lenin "Állam és forradalom" c. művének német nyelvű kiadására bukkan, sikerük kikölcsönöznie, s a Kollégium tagjai mohó érdeklődéssel vetik magukat a könyvre: "majdnem úgy kiöltöttam fel, mint a görög tudós, "Heureka!" - írja Erdei⁶⁰ - mert akkor éreztem először, hogy végre feltárával valaki azoknak a kérdéseknek a lényegét, amelyek engem is gyötörték." "A kapitalizmus fejlődése Oroszországban" c. Lenin műve a naiv, romantikus parasztlét szétfeszítését szívteti megmutatva a parasztság differenciálódásának, széthullásának folyamatát.

A marxizmusmal való találkozás élménye természetesen nem járhat azonnal teljes tudat és szemléletváltozással, vonzódásukban túlteng az az érzelmi elem a szociális élmények hatása eredményképp, emiatt reméltó marxista műveltséggel Monton kívül csak Mad⁶ati rendelkezik - ám is kevesebbel, mint József Attila; a társadalom fejlődésének néhány törvénye, a marxista tudományos szemléletmód pár alapvető eleme a szociális élmények után a semináriumok hatására tudatosul: "Tudományos vizsgálódásaink során is úgy találtuk - írja Ortutay⁶¹ - hogy a társadalom fejlődésével való összefüggések kimutatása ugyancolyan szükségyszerű, organikus része munkánknak, mint akárminő egyéb tudományos szempont." Az a találkozás mindegyikük életében, fejlődésében döntő jelentőségű - ennek művekeni tükröződését később kívánjuk részletezni. Hangsúlyozottan ki kell emelnünk Mont szerepét, aki - akár annakidején az Igen csoportban - most is erjesztője, motorja a kis csoportnak a világnézeti fejlődést, a marxizmus eszméihez való közeledést illetően.

Már az első szemináriumok után elhatározzák, hogy a budapesti mintára Hazi Újságot szerkesztenek. Néhány nap múlva Szepesi Imre, Mont Ferenc, Csabkötő Péter, Sebes László és még néhányan a Kollégiumból a nyomdászotthonban megbeszélést tartanak, megbeszélik a gyakorlati teendőket. Az írások, tanulmányok jó részét a Kollégium tagjai készítik; a Hazi Újság az OIB lebukása után a mai napig sem került elő, az ügyességi vádiratnak a Hazi Újságra vonatkozó részletei alapján a névtelenül megjelent írások szerzőire a címek után csak következtetni lehet.

Feltűnően jellemzi az írások összességét az élethangú pacifizmus, a távolkeleti helyzet nagy előszeretettel való történő boncolgatásával minden bizonnyal az analóg hazai helyzetet elemzi és bírálja: a "Távolkeleti probléma", "A pacifista békeszegés",

"Tokiói diákok háboru elleni tüntetése", "Kínai nők harcolnak a csapatok élén a japán tömeggyilkosok ellen", "Az első világháború tartott", "Mussolini teljes mozgósítása" címűek szerzői minden bizonnyal Szepesi Imre, Strausz Mándor, Gombkötő Péter és Weitzer Béla, a "Kapitalista hazafiság" című Mont, a Walt Rithmannról szóló Tolnai Gábor, a negyvenoldalas Hazi Újság többi ismeretlen című - a hazai helyzettel foglalkozó, a Szovjetunió elleni régalmazásokat leleplező, cáfoló - írásának jó részét is Mont, Tolnai, Weitzer, Radnóti "számlájára" írhatjuk.

Az illusztrációs anyagot részben Kárász Judit szoci. ófotói adják, valamint képesújságokból összeállított montázsok, egymás mellé helyezve a fényűzést és nyomort, a gazdagságot és az elesettséget. Az újságot Mont, Sebes és Szepesi állítja össze az utóbbi lakásán 1932. márciusában: a tanulmányokat egy példányban logópolik, az illusztrációs anyagot kemény lapokra ragasztják, az egészet bekötteszik, Bozóki Lajos őrizetére bízzák, ő a munkásotthonban a falmunkások szekrényének egyik fiókjába rejti, olvasásra kölcsönzi az érdeklődőknek: a TTE, az OIE, a szavalókórus és a munkásotthonban működő szakszervezeti csoportok tagjainak.

A munkásmozgalomban való tevékeny részvétel élményei és hatása a kollégium tagjai közül Radnóti művében tárul legsokoldalúbban elénk: jelentős fordulat következik nemcsak a szemlélete, hanem a formát illetően is, mindig a "növekvő közösség" belső polémiaival szoros összefüggésben és kölcsönhatásban.

Az 1931. áprilisától kezdődő nyolchónapos szünet költészetében - Radnóti az "Újmódi pásztorok éneke" elkészítésétől a "főtárgyalásig" nem ír verset - nemcsak egy átmeneti válság, hanem az érlelődés ideje is - mutat rá Tolnai Gábor - 1931. december 8-tól - kötetének sorsa is a fordulatot előidéző hatások jelentős

egyike - sorra születnek a férfianpló a tényleges harc vállalását, a munkásokszállal való azonosulást, annak ereje láttán fakadó optimizmus^Ysugárzó versei - ezekre még visszatérünk - és a formában is újat hozó kórusversek.

Radnóti már a 20-as évek vége óta ír szabadverset: a formabontás, a zárt formák elleni lázadás^Y, a fennálló rendet tagadó tartalom hordozója. Bóldaképe nem Kassák parttalanul áradó, teljesen kötetlen szimultaneista szabadverse - a 20-as évek végének, a 30-as évek elejének harcot feladó Kassákját "jótudóju epikus"-nak tartja, aki⁶⁵ "mindent otthagya a helyén" - hanem Rüst Milán - akinek konstruktív, egyúttal új világot is teremtő rombolása sem marad minden hatás nélkül rá - szabadversformája, melyben egy-egy versláb domináns jellege, vagy soronkinti azonos helyzetben való visszatérése, a mondat szerkesztésméltódések sajátos kötöttséget hoznak létre.

A Kollégium közösségén belül szinte megismétlődik az Igen csoportban annakiejen lezajlott polémia: a szabadvers és a kötött forma hívei között. Tolnai lényegében Radnótihoz csatlakozik, Bercei - akár az Igen idejében - az utóbbi tábor reprezentánsa - egyedül.

Tolnai "A szabadvers és a lírai formák válsága" c. tanulmányában a szabadversnek mint a válságba jutott kötött versformát felváltó új formának kizárólagos létjogosultságát igyekezik bizonyítani. A líra történetét két korszakra osztja. Az "akusztikus" korszakban, a könyvnyomtatás feltalálása előtt mindenhol akusztikus úton jutott el a közönséghez az epikus költemény éppúgy, mint a lírai dal. "A régi világban így együtt jelent meg a költészet és a zene, sőt a fejlődés útján visszamenve ott vannak mellettük a tánc is." ⁶⁶ A könyvnyomtatás feltalálása, az alkotó és közönség közt létrejövő új kontaktus nagy átalakulást idéz elő: "amit ma a vers rit-

musának nevezünk, az a könyvnyomtatás előtt teljes értelemben zene volt, ami a líra érzelmi erejét fokozta. Ha most már e verset kezdik némán olvasni, a lírai versz legfőbb érzelmerkifejező eszköze a zene, ez az akusztikus jelenség majdnem teljes értelemben háttérbe szorul.⁶⁷ A zene elválnak a verstől, a vers elveszti akusztikus jellegét: "az akusztikus megjelenési mód lehetőségeire kialakult verses formák... az új viszonyok között vizuális alakot öltenek... Ha már a szavak szólnak a költemények, s ha így az akusztikus ritmikai háttér a legtöbb olvasó számára elvész, akkor a rímtelen, ritmustalan szabadversnek /prózaversnek/ megnyílik az útja. A vizuális megjelenési viszonyok hatására jön így létre a vizuális líra, a szabadvers, mely az olvasást, tehát a modern kor követelményeit tartja szem előtt... A zene, tehát a költészet egykori formai viszonyaiból fennmaradt érzelmerkeltő eszköz helyett új hangulatkelző érzelmi velejáróról kell gondoskodni... a látható nyelv azonban távolról sem érhet el olyan érzelmi hatást, mint a hallható nyelv, vagy méginkább a zene. A tifográfiai hatások leábbis a mai viszonyok mellett még nem tudnak az akusztikus eszközökkel ekvivalens hangulatot adni... abszolút értelemben vett vizuális líra el nem képzelhető, mert a szavaknak a gondolatok liraisága csak akusztikailag juthat igazi valójában kifejezésre." "A ritmustalan próza-vers is nagyobb hatást ér el hangosan, mint némán olvasva... sőt ugyanaz a szabadvers, melynek önmagában ritmikája nincs, megteremtett egy nagy jövőt ígérő művészeti lehetőséget, a szavalókórust és az a poézis, mely látszólag vizuális prózalírévá lett, hogy igazán erős lehessen, hogy valóban kifejezésre juttathassa a költő intencióit, a szavalókórus akusztikájától kölcsönöz~~z~~ érzelmi kifejező ritmust."⁶⁸ A tanulmány gondolatmenetéből, vizsgálati módszeréből érződik, hogy a szerző egy általa felállított teória - a jövő lírai formája a szavalókórus által közvetített szabadvers - mindenáron

való igazolására törekszik. Tolnai vizsgálati módszerének kiválasztásánál már eleve helytelen - a tartalom és forma egységének, a tartalom meghatározó fontosságát tagadó - felfogásból indul ki: "minden irodalmi válsagnak primér értelemben szintén formai válság az előidézője" ⁶⁹; a szabadvers és szavalókórus eredetének kutatása egyoldalúan csak formátörténeti síkon mozog, létrejöttek - a tanulmány fejtegetései szerint - kizárólag formai-technikai okokkal magyarázható: a szabadversé a könyvnyomtatás feltalálásával, a szavalókórusé a vizuális eszközök elégtelenségével.

Bercseli vizsgálati módszere is a formai problémák többé-kevésbé elszakított szemléletéből indul ki: "Senki sem vitatja, hogy a művészet válságát nem tartalmi szövegek, állásfoglalások eredményezik, hanem mindenek fölött a formák problémája..." ⁷⁰ Bercseli szerint a szabadvers az individuum felszabadulási törekvéseinek megnyilvánulása: "S ahogy előretört az individuum, úgy tagadta meg lassankint a versszerűséget, mert a tömegektől való elszakadás önmaga kevésbé rendszabályozható rapszódikus kifejezésre kényszerítette... a szabadvers az individualizmus utolsó csökkenése... Az új tárgyiasság egyszerűsége kötelez. A legtisztább egyszerűség az anyagszerűség. A dráma öslelete a mítosz, a versé a ritmus szabályszerűsége. A kollektív költőtípus senkit se akar kétségben hagyni a világ összefüggéseit illetően... s ha költő, verssel szolgálja a közös ügyet. Azt akarja, hogy a tömeg meghallgassa őt, együtt és nem külön-külön, újfajta színpadot teremt a kollektívum számára, s mint valami ősi szertartást feltámasztja a szavalókórust." ⁷¹

Bercseli önkényesen értelmezve a tartalom és forma viszonyát a szabadverset kizárólagos értelemben az individualizmushoz, a dékadenciához kapcsolja, a kötött verset pedig a kollektivizmushoz, pedig a szabadvers formabontásában megnyilvánuló lé-

adás még nem szükségszerűen individualizmus, dekadencia. Bercei eszménye a maximalisan kötött ritmusu, szavaiókórusra írt vers az "Ember vére" c. kórusversében valósul meg: mondat-, mondat szerkezet-ismétlésekkel, szóbelseji rímek, allitációk, keresztrímei sokaságával:

Ember vére, ember vére,
ember vére, verejtéke,
verejtéke, csurgó könnye,
mire kellessz, mire kellessz?
Palotára, pagodára,
irgalmatlan kalodára,
házra kellek, házra kellek,
szörnyű gyilkos házra kellek,
gépre kellek, képre kellek,
sűrű mérges pépre kellek,
harcra, sarcra, márvány-arcra,
égi jóra, kristály-tóra,
olcsó szóra, megváltóra,
mindig másra, mindig másra,
soha a föltámadásra,
Ember vére, ember vére,
ember vére, verejtéke,
verejtéke, csurgó könnye,
mire^e kellessz, mire kellessz?
Lobogóra, dobogóra,
rémületre, szédületre,
égbeszakó épületre,
borra, torra, szikrás porra,
szűzre, tüzre, fojtó bűzre,

ritka érre, uri térre,
bujtogató hitványbérre,
rongy papírra, ^qfilm ^qirra,
vigasztalan ^qkonk sirra,
mindig másra, mindig másra,
dözsölésre, áldozásra,
vérbefojtott lázadásra,
angyalokra, ördögökre,
prófétákra, püspökökre,
mindörökre, mindörökre!
ember vére, ember vére,
vérpatakja, vértengere,
egyre buzgó ócsánja,
csapjon föl ^qszívek lángja,
s marja, zossa, amit lehet,
börtönöket, ezredeket,
országokat, seregeket,
a mélyből ^qzugó és hulláma
dobjon fel egy új szigetet,
ember vére! Megteheted...

Ez a szembe fordulás, ez a lázadás nem a munkásozstály, tehát nem egy osztály nevében történik, hanem egy elvont "ember"-^q ^qhivatkozó mechanizmus jegyében. Ez az expresszionista ^qelvontság ^qjellemző mint később látni fogjuk - drámáit is. ^qMercedeslinéi a szavalókórus-sal a költő szól a tömeghez, tehát a szavalókórus legfontosabb vonása, hogy a tömegekhez szólás eszköze, pont az osztállyal való azonosulást, a nevükben szólást tartja elsődleges meghatározónak, a közös sorsból, közös ideológiából származó egységeesség hirdetését: "Láthatatlan ^qszívek kapcsolják össze a kórus tagjait. Egységes szívek hatja át lelküket, de nemcsak a fölcsinét, hanem a legmélyebb

rétegeket is. Már gyermekkorukban hasonlóan érethettek, közös ideológiában nőttek fel, közös sors alatt görnyedtek a gyárakban és műhelyekben. A kórusban még jobban egymáshoz nőttek, s amikor lázas lelkiüket beleöntik az áradó verssorokba, érzik, hogy mások helyett is beszélnek, ezrek és ezrek nevében panaszkodnak, ujjonganak és követelődznek... Óriás ez, aki felkészül sziklákat hajigál, ő mennydörögi indulatát fülembé, miközben menetelő lába alatt összelapulnak a tornyok."

72

Hogy a szabadvers nem kizárólag az "individualizmus és dekadencia csökevénye", azt Radnóti 1931-32-ben írott szabadversei bizonyítják. A munkásozttaljal való azonosulás - "költő is vagyok / meg proletár" - a lázadásban túllépve a harc vállalása, vállalása - "boldog vagyok, mert harcolok, hogy jobb legyen minden" - optimizmus - "a harc lombját egyszer majd megsüti a napfény / ebben hiszek" jellemezi az idézett "Ismétlő vers"-et és a "Most felfujom" kezdetű, de a férfilapra verseit is. Az expresszionizmus egyik jellemző vonása: a kollektivizmus ismerhető fel különösen a "Most felfujom"-ban: a költő egyéniségét óriásira növesztve szólal meg a kollektívum nevében - elsősorban Kassák hatásáról kell itt említést tennünk. A proletáriátussal való azonosulás legmélyen Radnóti esetében a polgársággal, a polgári művészettel való szakítás, a tőle való elszakadás és egy nagy erőhöz való odabujás, új utak keresése rejtezik. Nemcsak a formát, hanem a tartalmat illetően is elválík a kötött versformát hirdető, a lázadástól megrekedő, osztáljalal azonosulni nem tudó Herczeli és a szabadversben lébdo, a munkásozttaljal azonosuló, annak erejében optimista hittel bizó, a harcot vállaló Radnóti útja. Ez az optimista vallás és vállalás - ismét hangsúlyozzuk - a szegedi munkásmozgalmi élmények fordulatot hozó hatásának eredménye, erről elnyilvánvalóan az "Ismétlő vers" szól.

Radnóti szabadversformában írt kórusversei a most által ve-

zetett szavalókórus repertoárjának hatásáról árulkod^{nak}.

Azonnal szembeütő a hasonlóság a költői képek és versszerkezet tekintetében Petőfi "A farkasok dala" és Radnóti "Téli kórus" - ^a mely tulajdonképpen szintén a "farkasok dala" - között, az alábbi részletekben a legkézzelfoghatóbb módon:

Petőfi: Itt kívül a hideg,
Az éhség ott belül,
S kettős üldözönk
Kínos kegyetlenül;

S amott a harmadik;
A töltött fegyverek.
A fehér hóra le
Piros vérünk csepeg.

Radnóti: Üvöltő farkasok vagyunk
S husok meleg szaga alatt
Száras gyomorral futkosunk
Es kopogunk szemeinkkel!

Hangunkra bebuzza farkát a falu
Es puskásokat küld nyakunkra
Mikor a havon hasalunk!

Az Acélkórus megírásánál József Attila 1931-ben írott kórusversei lehettek a példaképek, elsősorban a szavalókórus által is betanult "Tömeg", ezenkívül a "Szocialisták", valamint a "Farkasok". Erre utal néhány képi rokonság:

József Attila: Vers, eredj, légy osztályharcos! A tömeggel
együtt]

majd felszállsz!

Te délre négy, te nyugatra, én pedig északra, Bivtárs!

/szocialisták/

Radnóti: északon

északon

délen

nyugaton, ~~nyugaton~~

nyugaton

és keleten

áll a kórus és mondja a verset!

József Attila : Fergelődnek a tőkés birodalmak,

csattog világot szaggató foguk.

Légy Ázsiát, borzolt Afrikát fainak,

s mint fészket ütik le a kis falut.

/ munkások /

Radnóti: Repogós gyarmatot zabál az anyaország!

Elefántesontpartokat, vagy Indiát,

vagy ha akarod Madagaszkárt!

Li-Tai-Po a háború borzalmaival ^{és}etelő "az átkozott háború", Lu-

kács László a háborúban a testvérharcot felismerő háború, Ber-

czeli "Ember vére" c. versének - tehát a szavalókórus repertoár-

jának - s nem kis résben a Házi Újság a japán-kínai háborúval

foglalkozó harcoshangú leleplező írásainak környezetébe kell he-

lyeznünk az Acélkórusnak a közkeletű háborúról rajzolt képét -

itt ragadható meg legjobban Radnóti és Berczeli szemlélete kö-

zötti különbség: Radnótinál a háború szenvedő hőse a "proli", Ber-

czelinél az "ember" - és egy másik, korábban született Radnóti-ver-

set is, az "1932, február 17." című. A tigrissel szétmaratott néger

fiú motivumként az "Ének a négeréről, aki a városba ment"-re mutat

előre.

Az Acélkórus a legesszébbreemenően "dramatizált": a 3-4

soros egységek jól kivethetően a szavalókórus egy-egy szólanának mondandói, az ismétlések a szólamváltást jelzik, vagy az egész kórus fokozatos belépésével a dinamikai erősítést vannak hivatva elérni. Különösen figyelemreemeltő a fokozás a befejező részben:

és ráfúj a téli szél

és kemény lazi!

és kemény lesz

mint a kő!

és még keményebb:

mint a vas!

keményebb

mint az acél!

Kétszer hangzik fel a "kemény" és a "keményebb" is: a fokozást jelzi a három főnév - kő, vas, acél - egymásutáni sorja is.

Az Acélkórus betanulására már nem kerülhetett sor.

1932. március elején Budapesten letartoztatják Tamas Aladart, a házkutatás során a detektívek megtalálják a Szegedről érkezett leveleket; március 5-én Gera Sándor a kiskundorozsmai vasútállomáson a KMP megbízottját várja, egy detektív érkezik meg, a szükséges jelek ismeretében a KMP megbízottjának adva ki magát. Több illegális megbeszélésen vesz részt, Gera Sándorral és Gombkötővel "tárgyal"; a rendőrség, bár ilyen módon mindenről értesül, halogatja a rajtaütést. Rendőrségi besugó épül be az OIB tagjai közé is: Schreiner Béla, az OIB szervező bizottságának tagja naponta tájékoztatja a rendőrséget az előadásokról, a Hazi Újság születéséről. A rendőrség egyenlőre itt sem lép közbe.

73

március végén nagy sztrájkra készülődik Szeged munkássága. A rendőrség ezt megakadályozandó akcióra szánja el magát: április 2-án, szombaton este detektívek lépik el a várost, megkezdődnek a házkutatások, vasárnap estig 40 embert állítanak elő, 24-en letar-

tartóztatásban maradnak! az egész illegális kommunista sejt, Sebes László, Szepesi dr. és vagy 20-an az OIB csoport tagjai közül. A Kollégium tagjai közül is jónéhányat a lebukás közvetlen veszélye fenyeget, hogy időt nyeljenek, elhagyják lakásukat, a város neptelen, kies részeiben kóborolnak; én Buday Györgyöt, az egyetemi tanár fiát, Székl Istvánt, a rörendiház tagját, az ügyvédi kamara elnökeét a rendőrség - bár tud tevékenységükről - a botránytól félve nem meri letartóztatni, így a Kollégium többi tagja is elkerüli a lebukást. ⁷⁴

A munkásotthont bezárják, lepecsételik, átkutatják. Április 7-én a letartóztatások és a munkásotthon bezárása miatt tüntetésre készül Szeged munkássága. Dr. Ruócz Béla rendőrfőkapitány szerda este értesülve a várható eseményektől általános készültséget rendel el. Szeged egy idegen hadsereg által megszállt város képét ölti magára: már kora reggel lovasrendőrsztag, kerékpáros század, nagyszámu gyalogos rendőrlégénység vonul a városháza elé, és várja a fejleményeket, detektívek jelennek meg a város legkülönbözőbb pontjain, s megszállják a Munkásotthont. Tíz óra körül jelenik meg a tüntető tömeg a Kossuth Lajos sugáruton. A rendőrség az Anna ⁷⁵ kutnál - színte Hadaóti ablaka alatt - elzárja a városházához vezető utat. Később lovasrendőrség vonul ki, a munkások lerángatják lovaikról a rendőröket, komoly csatapaté keletkezik, a rendőrség 30 tüntetőt előállít. Ugyanezen a napon az Újszegedi Kendergyár és a Löwy féle fetelep munkásai sztrájkjal tiltakoznak. Szeptember elejéig, a bírósági tárgyalás befejeztéig feszült helyzet uralkodik a városban, tüntetések zajlanak le, küldöttségek jönnek-mennek a polgármesterhez, a rendőrfőkapitányhoz sőt a belügyminiszterhez is a bezárt Munkásotthon ügyében. Csak május végére engedélyezi a rendőrség a Munkásotthon megnyitását azzal a feltétellel, hogy ott csak szakszervezeti csoportok tevékenykedhetnek. ⁷⁶ A letartóztatottakat brutális bántalmazással próbálják szóra bírni, Szepesi

dr. a vizsgálati fogségben elszenderedett kínzások következtében a másodfoku ítélet kihirdetése után két hónappal meghal. ⁷⁷

Szeptember elején zajlik le az elsőfoku tárgyalás. ⁷⁸ A vádlottak egy része: Szepesi dr., a két egyetemista, az OIB és a szavalókórus tagja semmit sem vallanak, vagy azzal érvelnek, hogy a rendőrségen tett vallomásukat veréssel csikarták ki belőlük. Az OIB-t László Dezső igazolja. A Bási Újságban a bíróság csak néhány mondatot tart kifogásolhatónak. A vádlottak másik csoportja ismert kommunistákból áll: reménytelen lenne tagadniuk. Hatukat 3-8 hónapig terjedő börtönbüntetésekre ítélnék, ⁷⁹ 22 vádlottat felmentenek. A rendőrség és az ügyészség feldühödik az enyhe ítéletek és a tömeges felszólítások miatt, Petráhóli Molnár Istvánt, az ítéletet hozó tanács demokratikus szellemű elnökét asonnal megfosztják állásától, ⁸⁰ az ügyész fellebez. Az Ítéletbizottság másodfokon súlyosbítja az ítéleteket: Szepesi dr.-t és az OIB számos ifjúsági tagját is elítélik 15 naptól 5 hónapig terjedő börtönbüntetésre. ⁸¹

Eznek a pár harcos hétnak, hónapnak - az utcán és a bírósági tárgyalóteremben zajló, a munkásság erejét, harcrassátságát mutató események által pattanásig feszített - atmoszférájában születnek Radnóti rérfinaplójának versei, és az "Ének a négerrel, aki a városba ment", Radnóti legharcosabb proletárversei, melyekben a kórusversekhez hasonlóan proletárköltőnek vallja magát, Farkas László és John Lowe testvérének, tettekre kész optimizmussal tekint a vállalt harc elé rendületlenül bízva a munkásosztály, a proletárforradalom győzelmében: "a harc, mely mi vagyunk és amely / eldől nemsokára" /1932. január 17./; "Szervezkedtek és dárdákat vertek, / dárdákkal dárdás sorsot fenyegettek, ... / megindultak a néger proletárok!" /Ének a négerrel.../

1932-ben a József Attila szerkesztette Valóság egyetlen meg

jelent számában lát napvilágot az "Galékezz Hiroshi" c. verse, erre és az "Ének"-re már a rendőrség is figyelt. A magyar királyi rendőrség budapesti főkapitányságának ~~hírvivő~~ főcsoportja a Forradalmi Irodalom Nemzetközi Szövetségének tevékenységéről ~~száraz~~ készített referátumában Radnóti is a "szélsőséges", veszélyes, szemeltartandó írók közé sorolja e két vers alapján.

A harcos "hősi kor"-ban születő versek képeiben a közle-
dő változás megérzése feszül. A kakastoll, a szurony gyakori való-
ságelem ezidőtájt az életben is és Radnóti költészetében is: "szavaim / messze kakastollak közt / portverve menetelnek" /Férfinapló/; "De tollasok elől surrantott / beszédet vigyáz a nyári alvó" /Tél/; "szuronyok közt élünk pukkadásig" /Betyérok verse/. A szuronyos kakastollas csendőr alakja Buday fametszeteiben már ekkor is gyakorta felbukkan: a Mondotta... 22. balladájának, később a székely népballadák és az 1936. évi Szegedi Kis Kalendárium illusztrációiban. (mjhwt, 1)

83

A természet - állapítja meg Tolnai - összeforr a politikával, 1931-től kezdődően Radnóti tavaszra, viharra jósló természeti képeiben, minden "esőről álmodik": "mondják hogy virrad a gödrök alján, / ... Talán vihar jön," /Férfinapló/; "hailgas / és készülj panasztalan csókon / hajolva a harcra, mert jön a szél!" /Rogaid ne mossa panasszó/; "itt széitől hajlanak már a harci fe-nyők!" /1932. július 17./. Gyakorta felbukkan a vörös is, a harcoló proletáriátus színe, már 1930-ban: "A fák vörös virágokat láznak" /Tavaszi vers/; "kiválj esedett nyomorunk fölött vörös / hazvakkal viasszük szét hajnalodó életeinket" /Hajnali elégia/; erős halmozással az 1932-ben írott "Galékevers"-ben: "utánuk vér esett, / pirosat sirtak s a vérbe megfürödtek, / piros szél fujdogált s ők ropogva nőttek", majd 1933-ban a "Pipacs"-ban, immár felszólító mondatban: "Pipacspirossal zendüljön a világ!" Az 1934. évi sze-

gedi Kis Kalendáriumban Buday 4 illusztrációjában ötágú csillag szerepel képelemként, megtalálható a Kollégium 1933-34-ben alkotott jelvényében is - az ötágú csillag fénye alatt talál egymásra város és falu népe - például Baróti Dugonics tanulmányának címlapján; az 1935. évi szegedi Kis Kalendárium egyik illusztrációján a templom tornya fölött a fehér hold mellett ötágú vörös csillag világít.

A munkásmozgalom életéből vett képek, a tüntetések élményei és emlékei is beszűrődnek a Radnóti versekbe: "Csemetefékat is csemeteszőlők agítálnak" /tavaszra jóselek itt/; "halak / mondanak, ahogy kardlap suhan a dobogó utcán, amikor torkokon duzzad / a jaj még, mely később sikosan ugrik az égre:" /1932. január 17./

A bizakodó, harcot, vihart bízton váró optimista harci szellem jellemzi nemcsak Radnóti Költészetét, hanem József Attiláét is, a magyar baloldali és szocialista irodalmat és művészetet - párhuzamosan a KKP helyzetértékelésével - egészen 1933-ig.

A sariások jelentős része a polgári demokratikus Csehszlovákiában, a magyarországiaknál sokkal szélesebbkörű szabadságjogok közepette már 1931-ben eljut a kommunista munkásmozgalomhoz való teljes csatlakozáshoz, a marxizmusig ⁸⁴, a szegedi fiatalok művészeti Kollégiumának világnézeti fejlődése az alkotmányos fasizmus szorításában lassabban halad, különösen az 1932-es lebukások után, megszűnve a KKP-vel való közvetlen kapcsolat.

A színpadművészet

A művészeti Kollégium, melynek tudományosművészeti és politikai elveit - természetesen erősen elvonatkoztatva - mint említettük, kezdettől fogva expresszionista színezetű "kollektívizmus", individualizmusellenesség jellemzi, nagy intenzitással fordul a "legkollektívabb" művészet: a színpadművészet felé, az expresszionizmus legked-

veltebb és legkiválóbb irodalmi műfajcsoport felé. A Kollégium tagjainak sokoldalú tudományos és művészeti tevékenysége szintetizálódhat itt; nem lebecsülendő Hont személyes hatása sem: a Kollégium jóformán minden tagja - hacsak egy rövid cikk, recenzió vagy éppen gyakorlati munka erejéig is - ismeretséget köt a színpadművészettel.

sint első tetteire vagy inkább kísérleteire, előzményre hivatkoznunk kell az Igen csoport 1923. novemberében a szegedi városi színházban tartott matinéjára, ahol bemutatásra került többek között Berczeli "A bányász" c. egyfelvonásos szimbolikus-expresszionista ⁸⁵játéka, Hont rendezésében.

Berczeli és Hont a két fő teoretikus és gyakorlati megvalósító. A haladó nyugati színházművészet, elsősorban Firmin Gémier és Max Reinhardt nyomdokain haladva mindketten elvetik a l'art pour l'art gondolatát, a tömeggekl, a közönséggel való kapcsolat megteremtését illetve helyreállítását sürgetik: "A drámai játék nem lehet öncélú, mert ha strukturájából hiányzik a világnézet oszlopa, akkor az egész elveszti kapcsolatát a drámai értelmét... Az új dráma újra fölveszi a kapcsolatot a nézőtérrel, a közönség közül szelítgatja ⁸⁶elő szereplőit, hogy ezzel is éreztesse a két tényező belső közös-ségét" - írja Berczeli. "A közönség játékszani kívén" címmel vall ⁸⁷erről Hont: "A színházakba be kell vinni a tömegek hitét, világnézetét." Mindezt párhuzamosan egy időben két forma: a kamaraszínpad és a szabadteri tömegszínpad keretein belül próbálják megvalósítani.

Berczeli drámai - Utitársak, Tigrisek, Regyencsek, Pistalok, A lángosz, Margit és Márton - tulajdonképpen kamaradarabok. Alapélményük az elidegenedés érzése, az ember és a társadalmi valóság közötti ⁸⁸kapcsolat megbomlása. "Kifordult, félrevezetett, ördögi mában" élnek ⁸⁹a hősök: "Ebben a mai társadalomban - mondja a Pistalok közül Bék

valami nincs rendjén. A munkanélküliek egyre szaporodnak és senki sem segít rajtuk." "A csalákból csalódás és kétségbeesés süvölt, kint egy eszeveszett kánkán dühöng" - így az ügyvéd a fegyenc⁹⁰ekben. A társadalom sok, könnyen felismerhető "arányára" történik gúnyos hangú, lázadó nyíltságu célzás. Az újdonsült veresátya, Hoffert "szociális" programja: "meg fogom akadályozni tölem telhetően azt is, hogy a munkások elnyomjanak és kizsákmányoljanak minket... Ki fogom eszközölni, hogy néha-néha egy kis karhatalmat is alkalmazhassunk velük szemben. Mindenek fölött pedig harcolni fogok a polgári jólétért, a növekedésért és a tisztaság, önzetlen erkölcsökért, ⁹¹ugy mint eddig." A sajtóról is lehull a lepel: Ottó az újságíró eladja magát egy ellenséges löszergyár ágyaskénak: megígéri, hogy megfelelő anyagiak ellenében felhagy a "pacifista szövegekkel". Ez a társadalom az embernek maradt embert kitaszítja, megfosztja minden társától, elidegeníti: "János, nekem már nincs senkim se, se testvérem, se felebarátom, se hugom, se anyám, se szeretőm" - Vili az Utitársak Károlya ⁹²összintén, "tisztán szívvel", akár a huszáves József Attila. Hasonló a Siatalok Károlyának sorsa is: "Kitaszítottak az életből, koldussá, csavargóvá állítottak, megtagadták a kenyeret és most belegázolnak az ágyamba is." ⁹³de a lángész Peterjéé is: "Nincs senkim. És nem is lehet... mintha idegen bolygóról szakadtam volna ide... mintha minden meg akarna nyomorítani, el akarna pusztítani..." ⁹⁴

Bercséli drámái az expresszionizmus jegyében fogannak, ~~hisz~~ hisz világgá akarnak kiáltani valamit, a "sivér naturalizmussal" szembe fordulva gyakran abszolút időtlenség, nin csenek pillanatnyi társadalmi és történelmi hegységhez rögzítve. ⁹⁵A hősök nem élő emberek, hanem csak "figurák"; szenvedélyek, csenek szöcskéi: "A karakter nyomába eszne és gondolat lép, a hősök küszölné hitvallások küszölné..." ⁹⁶"Nem egyének, hanem gondolatok tornájáról van szó." ⁹⁷

Berczeli - akár a weinári köztársaság expresszionista drámairól - a világnézeti színház fogalmát mereven értelmezve elvontan tipizál: a típusból kirekeszti az egyénit, az individuálist, vértelen-esbertelen papirfigurákat hoz színpadra elszakadva a művészi emberértékelés alapvető követelményétől.

Eles pacifizmus, háborúellenesség - szintén jellemzője az expresszionista drámának - csendül meg a Fiatalok "Első Fiatalember"ének szavai nyomán: "98 Addig se volt ránk szükség, ezután se legyen. Minket hagyjanak ki a játékból. Semmiink nincs. Betegek vagyunk... Védje meg mindenki a maga otthonát. Nekünk nincs otthonunk. Népszá-
lókban lakunk, és ágyra jártunk...⁹⁹ Nem mi intéztük magunk sorsát. Nincsenek ellenségeink."

A demokratikus és antimilitarista-pacifista tendenciák mellett megtalálhatjuk a lázadó anarchizmust is, az expresszionista dráma egyik legjellemző vonását. "Szeretném kipusztítani - mondja az Utitársak Károlya - az egész világot...⁹⁹ Felkavarni a mezőket, a városokat, lerombolni a gyárakat, mindenki pusztuljon, ha nekem vesznem kellett fiatal szerelmes élettemmel...Csak a halál kárpótolhat...Százak, ezrek, halála." A Fiatalok Károlya tiltott szervezkedésben, röpiratterjesztésben vesz részt - nyilvánvalóan célzás ez a Kollégium munkásmozgalmi tevékenységére - üldözik, ő lelővi felesége elcsábítóját. Péter, a lángész szóváltás után arcú-
¹⁰⁰úti Hoffert, anyja meggyalázóját mondván: "Ezzel tartozom én nyomorult életemért."

A hősök mögött álló sorstársak nagy tömegei passzívak, Berczeli drámái a cselekvés módját tekintve mondhatni individua-
listák - a hősök "kollektív individuumok" - mint az expresszionista drámát bizonyos arisztokratizmus jellemzi őket.

Szenbetűnő az expresszionizmus másik vonása: a freudi mély-
lélektan hatása is. A dráma hőseinek két lelke van, az egyik: "az

101
Ősi, az igaz, a mestelen", az "antiszociális" a freudi pszichoana-
lizmus első két - aszociális - tartományának a tudattalannak és a
tudatnak felelve meg, a másik: "az életben rángolvasott", a "szociá-
lis" 102 a freudi cenzor, felettes terület. "A lángész" többi hősé-
re is a születés pillanatában még egy lelket kéyszerít a társa-
dalom: a diktátornak borkereskedővé, az agitátornak portássá, a had-
vezérnek festővé, a tudósnak tolvajjá, a milliommósnaak színészé, a
pincérnek íróvá kell lennie. A világ nem változik meg, az ember
aljasul le hozzá. Csak a lángész nem alkalmazkodik. Berczeli a
lángész "Ősi, igaz, mondulatlan" lelkét - Freud nyomán - a külvil-
lágból kiszakítva megváltoztathatatatlannak ábrázolja, akár a másik
lelket, s ezzel a tulajdonképpeni külső valóságot, a "társadalom-
ista"-t. Az embert nem a konkrét történelmi változásban fogja fel,
hanem örök "konstans" emberi lelki elemekre épít, a történelmi
fejlődéshez kötött társadalmi torzulásokat immanens, történetiet-
len módon - az expresszionizmus elvontságával - szemlélve tagad-
ja az ember és a valóság viszonyát jellemző akkomodáció és asz-
zimiláció kettősségét oly módon, hogy a társadalmi életet, az em-
beri jelenségeket egyszerűen természeti törvényyszerűségnek te-
kinti, megváltoztathatatlan és változatlan jelenségeknek, a valóság
antropomorf vagy antropomorfizált jelenségeit dezantropomorfizál-
ja: új mítoszt teremt. 103 Az új mítoszteremtés kiindulópontja az:
egy valóságos társadalmi tény, de melyebb értelmében nem szükség-
szerű és nem megváltoztathatatlan tény; az elidegenedés mitologi-
zálása. Okai: a társadalmi erők és összefüggések hiányos ismerete.
Berczeli tehát végsősoron az elidegenedést, a társadalmi valóságot
szükségszerűnek, megváltoztathatatatlannak mutatja be, drámáiban -
mint maga írja 104 - "minden szükségszerű?... a személyek szíve ele-
ve a rendelés szerint mozognak, s többé-kevésbé készen jelennek
meg a néző előtt. Az ember és a társadalom, vagy Berczeli kategóriái-

ival élve: az ember két lelke közötti harcban a "tragikus vég szin-
te előre elrendelt, elkerülhetetlen" ¹⁰⁵, a dráma "engesztelő áldo-
zat" ¹⁰⁶.

A társadalmi helyzetnek - mely ellen, igaz, lázad végső két-
ségbeesésében a drámaíró - megváltoztathatatlan valóságként tör-
ténő bemutatása megrekedés a csak ábrázolágnál, lemondás a művészet
egyik alapvető feladatáról a társadalomformálásról, elszakadás is
együttal a közönség, a tömegek világnézetétől. Berzeli "drámai so-
rosátá"-nak időrendben két utolsó drámájában, a "Fegyencek"-ban és
a "Margit és Márton"-ban a legirrealisabb a környezet, a legerősebb,
legsúlyoságesebb az expresszionista absztraháló hajlam, itt már meg-
változik az ábrázolt világ, mely azonban a felismerhetetlenségig
időtlen és elvonatkoztatott, az általános emberi szféráiban mozgó,
nélkülöz minden a konkrét történelmi helyzethez kötő valóság-
elemet, a megoldás az anarchikus lázadás, a mindent újra kezdés.

Mont, Genier tanítványa elsősorban a szabadtéri tömegszin-
játékkal akarja a közönség közötti a közös világnézetten alapuló
kapcsolatot megvalósítani vagy helyreállítani. A szabadtéri tö-
megszínjátékok ¹⁰⁷ tért hódítása általános és egységes folyamat Eu-
rópa szerte: a művészet tömegek felé fordulásának, tömegkeresésé-
nek egyik megnyilvánulása. Max Reinhardt művészi szempontokból
kiindulva jut el a szabadtéri színjátékokhoz visszanyulva az ókori
görög színjátékokhoz és a középkori vallásos tömegünnepkehez. 1919-
ben megnyitja a Grosses Schauspielhaus, színterek színházát,
hosszas kísérletezés után megállapodik az salzburgi Dóm tere,
ahol a Jedermann-t rendezi.

A Reinhardt megvalósította szabadtéri tömegjátékok nem köz-
vetlenül a jelenhez szólnak. A francia Genier elsősorban világné-
zeti szempontokból kiindulva "társadalmi freskókat" akar a sza-
badtéri tömegszínjátékokkal adni. Szocialistának vallja magát, de

nem a munkásság osztályharcos világnézetének alapján áll, nézeteinek kialakulására legnagyobb hatással a francia forradalom hagyománya, Biderot és Rousseau népszínházai kapcsolatos elvei és Romain Rolland színházi elgondolásai voltak. "Gyakran hangoztatott tétele - fogalmazza meg Baróti Dossó¹⁰⁸ - hogy a színház csak akkor töltheti be hivatását, ha olyan igazságokat terjeszt, amelyekből a társadalom jövője függ." Genier "világi vallás"-nak elnevezett világnézetet akar terjesztetni, melynek eszméi: a szabadság, egyenlőség, testvériség mellett a haladás, a szolidaritás. Az első világháború előtt nagyszabású szabadságünnepet rendez Svájcban a szabad ég alatt, a háború után nemzetközi békeünnepet. A közösségi hitvallásnak, a színháznak, mint az egész társadalmat összekötő religiónak formális értelmezése Genier színház történeti fejtegetéseit is áthatja. A szocialista színház szemszögéből¹⁰⁹ nézve "Genier társadalmi hitvallása - írja Baróti¹¹⁰ - kevésnek, történeti felfogása mechanikusnak bizonyul, ~~amely~~ a tömegek színházának keresése közben az új közönség, a munkásosztály mellett a Népfront által szervezett tesz hitet": 1927-ben, május 1-én a "Munka ünnepe"-ben felvonultatja a francia munkásosztályt a gyárak produktumaival, a sport és a művészet képviselőit s a vidék parasztságát terményeivel, állataival együtt.¹¹¹

Hasster, flamand rendező a "világnézeti alapon álló szimbolikus szabadtéri játékok" teremt meg.¹¹² 1923-ban Delftben egy éjszakai tömegjátékban a "Szabad Szellem" és az "Anyagiasság" harcát rendezi, majd 1925-ben Németország szabadságharcát a "Szabadság" és az "Elnyomás" szimbólumaival.

Az orosz tömegjátékok a marxista-leninista világnézet és a szocialista színház jegyében születnek az Októberi Forradalom győzelme után, s hatalmas tömegeket mozgatnak. A 20-as évek végére mindenütt elterjednek: az európai Oroszországban és Szibé-

riában. A legnagyobb szabásút 1920-ban rendezik a "Téli palota bevétele" címmel, melyben több ezer színész és soktízezeres tömeg vesz részt.

Nem sokkal kevesebben vesznek részt a bécsi stadionban rendezett nagyszabású munkás tömegjátékon a munkásolimpiász megnyitó ünnepségén 1931. júliusában. ¹¹³ A darabot, mely "a tömeg története egy szalagon, szünet nélkül" Robert Khrenzwieg írta, s Staphan Rock, Reinhardt tanítványa rendezi. A darab nem szimbolikus játék: "az öröms falu átadja helyét a kékszabonyos munkástömegeknek és csörgő, zörgő, kattogó géphangok hallatszanak és bilincses mozgulatokkal ezrek dolgoznak. ^{Fölül} ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰ ¹⁰⁰¹ ¹⁰⁰² ¹⁰⁰³ ¹⁰⁰⁴ ¹⁰⁰⁵ ¹⁰⁰⁶ ¹⁰⁰⁷ ¹⁰⁰⁸ ¹⁰⁰⁹ ¹⁰¹⁰ ¹⁰¹¹ ¹⁰¹² ¹⁰¹³ ¹⁰¹⁴ ¹⁰¹⁵ ¹⁰¹⁶ ¹⁰¹⁷ ¹⁰¹⁸ ¹⁰¹⁹ ¹⁰²⁰ ¹⁰²¹ ¹⁰²² ¹⁰²³ ¹⁰²⁴ ¹⁰²⁵ ¹⁰²⁶ ¹⁰²⁷ ¹⁰²⁸ ¹⁰²⁹ ¹⁰³⁰ ¹⁰³¹ ¹⁰³² ¹⁰³³ ¹⁰³⁴ ¹⁰³⁵ ¹⁰³⁶ ¹⁰³⁷ ¹⁰³⁸ ¹⁰³⁹ ¹⁰⁴⁰ ¹⁰⁴¹ ¹⁰⁴² ¹⁰⁴³ ¹⁰⁴⁴ ¹⁰⁴⁵ ¹⁰⁴⁶ ¹⁰⁴⁷ ¹⁰⁴⁸ ¹⁰⁴⁹ ¹⁰⁵⁰ ¹⁰⁵¹ ¹⁰⁵² ¹⁰⁵³ ¹⁰⁵⁴ ¹⁰⁵⁵ ¹⁰⁵⁶ ¹⁰⁵⁷ ¹⁰⁵⁸ ¹⁰⁵⁹ ¹⁰⁶⁰ ¹⁰⁶¹ ¹⁰⁶² ¹⁰⁶³ ¹⁰⁶⁴ ¹⁰⁶⁵ ¹⁰⁶⁶ ¹⁰⁶⁷ ¹⁰⁶⁸ ¹⁰⁶⁹ ¹⁰⁷⁰ ¹⁰⁷¹ ¹⁰⁷² ¹⁰⁷³ ¹⁰⁷⁴ ¹⁰⁷⁵ ¹⁰⁷⁶ ¹⁰⁷⁷ ¹⁰⁷⁸ ¹⁰⁷⁹ ¹⁰⁸⁰ ¹⁰⁸¹ ¹⁰⁸² ¹⁰⁸³ ¹⁰⁸⁴ ¹⁰⁸⁵ ¹⁰⁸⁶ ¹⁰⁸⁷ ¹⁰⁸⁸ ¹⁰⁸⁹ ¹⁰⁹⁰ ¹⁰⁹¹ ¹⁰⁹² ¹⁰⁹³ ¹⁰⁹⁴ ¹⁰⁹⁵ ¹⁰⁹⁶ ¹⁰⁹⁷ ¹⁰⁹⁸ ¹⁰⁹⁹ ¹¹⁰⁰ ¹¹⁰¹ ¹¹⁰² ¹¹⁰³ ¹¹⁰⁴ ¹¹⁰⁵ ¹¹⁰⁶ ¹¹⁰⁷ ¹¹⁰⁸ ¹¹⁰⁹ ¹¹¹⁰ ¹¹¹¹ ¹¹¹² ¹¹¹³ ¹¹¹⁴ ¹¹¹⁵ ¹¹¹⁶ ¹¹¹⁷ ¹¹¹⁸ ¹¹¹⁹ ¹¹²⁰ ¹¹²¹ ¹¹²² ¹¹²³ ¹¹²⁴ ¹¹²⁵ ¹¹²⁶ ¹¹²⁷ ¹¹²⁸ ¹¹²⁹ ¹¹³⁰ ¹¹³¹ ¹¹³² ¹¹³³ ¹¹³⁴ ¹¹³⁵ ¹¹³⁶ ¹¹³⁷ ¹¹³⁸ ¹¹³⁹ ¹¹⁴⁰ ¹¹⁴¹ ¹¹⁴² ¹¹⁴³ ¹¹⁴⁴ ¹¹⁴⁵ ¹¹⁴⁶ ¹¹⁴⁷ ¹¹⁴⁸ ¹¹⁴⁹ ¹¹⁵⁰ ¹¹⁵¹ ¹¹⁵² ¹¹⁵³ ¹¹⁵⁴ ¹¹⁵⁵ ¹¹⁵⁶ ¹¹⁵⁷ ¹¹⁵⁸ ¹¹⁵⁹ ¹¹⁶⁰ ¹¹⁶¹ ¹¹⁶² ¹¹⁶³ ¹¹⁶⁴ ¹¹⁶⁵ ¹¹⁶⁶ ¹¹⁶⁷ ¹¹⁶⁸ ¹¹⁶⁹ ¹¹⁷⁰ ¹¹⁷¹ ¹¹⁷² ¹¹⁷³ ¹¹⁷⁴ ¹¹⁷⁵ ¹¹⁷⁶ ¹¹⁷⁷ ¹¹⁷⁸ ¹¹⁷⁹ ¹¹⁸⁰ ¹¹⁸¹ ¹¹⁸² ¹¹⁸³ ¹¹⁸⁴ ¹¹⁸⁵ ¹¹⁸⁶ ¹¹⁸⁷ ¹¹⁸⁸ ¹¹⁸⁹ ¹¹⁹⁰ ¹¹⁹¹ ¹¹⁹² ¹¹⁹³ ¹¹⁹⁴ ¹¹⁹⁵ ¹¹⁹⁶ ¹¹⁹⁷ ¹¹⁹⁸ ¹¹⁹⁹ ¹²⁰⁰ ¹²⁰¹ ¹²⁰² ¹²⁰³ ¹²⁰⁴ ¹²⁰⁵ ¹²⁰⁶ ¹²⁰⁷ ¹²⁰⁸ ¹²⁰⁹ ¹²¹⁰ ¹²¹¹ ¹²¹² ¹²¹³ ¹²¹⁴ ¹²¹⁵ ¹²¹⁶ ¹²¹⁷ ¹²¹⁸ ¹²¹⁹ ¹²²⁰ ¹²²¹ ¹²²² ¹²²³ ¹²²⁴ ¹²²⁵ ¹²²⁶ ¹²²⁷ ¹²²⁸ ¹²²⁹ ¹²³⁰ ¹²³¹ ¹²³² ¹²³³ ¹²³⁴ ¹²³⁵ ¹²³⁶ ¹²³⁷ ¹²³⁸ ¹²³⁹ ¹²⁴⁰ ¹²⁴¹ ¹²⁴² ¹²⁴³ ¹²⁴⁴ ¹²⁴⁵ ¹²⁴⁶ ¹²⁴⁷ ¹²⁴⁸ ¹²⁴⁹ ¹²⁵⁰ ¹²⁵¹ ¹²⁵² ¹²⁵³ ¹²⁵⁴ ¹²⁵⁵ ¹²⁵⁶ ¹²⁵⁷ ¹²⁵⁸ ¹²⁵⁹ ¹²⁶⁰ ¹²⁶¹ ¹²⁶² ¹²⁶³ ¹²⁶⁴ ¹²⁶⁵ ¹²⁶⁶ ¹²⁶⁷ ¹²⁶⁸ ¹²⁶⁹ ¹²⁷⁰ ¹²⁷¹ ¹²⁷² ¹²⁷³ ¹²⁷⁴ ¹²⁷⁵ ¹²⁷⁶ ¹²⁷⁷ ¹²⁷⁸ ¹²⁷⁹ ¹²⁸⁰ ¹²⁸¹ ¹²⁸² ¹²⁸³ ¹²⁸⁴ ¹²⁸⁵ ¹²⁸⁶ ¹²⁸⁷ ¹²⁸⁸ ¹²⁸⁹ ¹²⁹⁰ ¹²⁹¹ ¹²⁹² ¹²⁹³ ¹²⁹⁴ ¹²⁹⁵ ¹²⁹⁶ ¹²⁹⁷ ¹²⁹⁸ ¹²⁹⁹ ¹³⁰⁰ ¹³⁰¹ ¹³⁰² ¹³⁰³ ¹³⁰⁴ ¹³⁰⁵ ¹³⁰⁶ ¹³⁰⁷ ¹³⁰⁸ ¹³⁰⁹ ¹³¹⁰ ¹³¹¹ ¹³¹² ¹³¹³ ¹³¹⁴ ¹³¹⁵ ¹³¹⁶ ¹³¹⁷ ¹³¹⁸ ¹³¹⁹ ¹³²⁰ ¹³²¹ ¹³²² ¹³²³ ¹³²⁴ ¹³²⁵ ¹³²⁶ ¹³²⁷ ¹³²⁸ ¹³²⁹ ¹³³⁰ ¹³³¹ ¹³³² ¹³³³ ¹³³⁴ ¹³³⁵ ¹³³⁶ ¹³³⁷ ¹³³⁸ ¹³³⁹ ¹³⁴⁰ ¹³⁴¹ ¹³⁴² ¹³⁴³ ¹³⁴⁴ ¹³⁴⁵ ¹³⁴⁶ ¹³⁴⁷ ¹³⁴⁸ ¹³⁴⁹ ¹³⁵⁰ ¹³⁵¹ ¹³⁵² ¹³⁵³ ¹³⁵⁴ ¹³⁵⁵ ¹³⁵⁶ ¹³⁵⁷ ¹³⁵⁸ ¹³⁵⁹ ¹³⁶⁰ ¹³⁶¹ ¹³⁶² ¹³⁶³ ¹³⁶⁴ ¹³⁶⁵ ¹³⁶⁶ ¹³⁶⁷ ¹³⁶⁸ ¹³⁶⁹ ¹³⁷⁰ ¹³⁷¹ ¹³⁷² ¹³⁷³ ¹³⁷⁴ ¹³⁷⁵ ¹³⁷⁶ ¹³⁷⁷ ¹³⁷⁸ ¹³⁷⁹ ¹³⁸⁰ ¹³⁸¹ ¹³⁸² ¹³⁸³ ¹³⁸⁴ ¹³⁸⁵ ¹³⁸⁶ ¹³⁸⁷ ¹³⁸⁸ ¹³⁸⁹ ¹³⁹⁰ ¹³⁹¹ ¹³⁹² ¹³⁹³ ¹³⁹⁴ ¹³⁹⁵ ¹³⁹⁶ ¹³⁹⁷ ¹³⁹⁸ ¹³⁹⁹ ¹⁴⁰⁰ ¹⁴⁰¹ ¹⁴⁰² ¹⁴⁰³ ¹⁴⁰⁴ ¹⁴⁰⁵ ¹⁴⁰⁶ ¹⁴⁰⁷ ^{1408</}

és a passzív lett közönség elszakadása, "kisebbségi csoportok, osztályok világnézetében gyökerező szellemi tartalom, a valóság utánzása vagy a dekoratív elemek túlhangsúlyozása, erősen intellektuális vagy öncélú technikai karakter és a szórakoztató célzat" ¹¹⁶ jel-
lenez.

→ Mont felismeri a társadalmi viszonyok és a művészet fejlődése közötti összefüggéseket, az alap és felépítésvizonyát nem dialektikusan, esetleges ellentmondásaival, hanem mechanikusan értelmezve mereven kategorizál, kellő árnyaltság nélkül általánosít: ez a konkrét művek esetleges értékelésénél hibás következtetésekhez vezethet.

A szabadtéri tömegjáték azokban a korokban virágzik - írja ¹¹⁷ Mont - "amelyekben a kollektív világnézet párosul a szabadsággal, a színjáték újból kivonul a szabadtérre és ünneppé, kollektív tömegünneppé magasztosul. A szabadtér a szabadság és az együttérés jelképe..." Osztózik mestere, Genier hibáiban: nem eléggé árnyaltak megfigyelései, amikor a középkori vallásos tömegjátékokban a társadalom minden rétegét átfogó "kollektív világnézet"-nek, a vallásos érzésnek kifejezését látja, holott - állapítja meg ¹¹⁸ róti - "a középkor misztériumjátékai egyáltalán nem egységes közösségről besznek hitvallást, épp ellenkezőleg, bennük egy jórészt már a feudális társadalommal szembehelyezkedni kezdő új osztály, a polgárság tesz magáról vallomást." Az új színjátéktípusnak - ¹¹⁹ mondja ki Mont - "a természeti és társadalmi erők küzdelmét" kell ábrázolnia. Egyre aktívabban vesz részt a színjátékban a tömeg, a színpadon újra megjelennek a szavalókórusok, a színpadot a nézőtértől elválasztó akadályok egymás után tűnnek el. Mont nézeteiben is jól kitapinthatók a Kollégium sokoldalú szépirodalmi, művészeti munka tevékenységét jellemző modern-népi ¹²⁰ szintézis koncepció körvonalai.

A művészeti Kollégium a 30-as évek elejéről származó színpadművészeti elvei mai szemmel nézve természetesen korrigálást, árnyalást igényelnek, ám a konkrét történelmi helyzetbe, a 20-30-as évek teljes színházi válság felé közeledő népszínműves, semmitmondó polgári drámás színháztörténeti korszakába helyezve bátor, forradalmian új állásfoglalásként tartandók számon. Különösen, ha meggondoljuk, hogy a Kollégium közössége nem maradt meg a szavaknál, az elvek vitaelőadások és kiadványok útján való terjesztésénél, hanem már kezdettől fogva hozzálátott - csodálatraemelő energiával és kitartással - gyakorlati megvalósításukhoz is.

Ez a küzdelem a szórakoztató üzemmé aljasult színház ellen a világnézeti alapon álló, hitvalló színház megteremtéséért - már jóval a Kollégium megalakulása előtt, az agrársettlement első lépései idején elkezdődik. A Párizsból hazatérő Hont kezdeményezése nyomán 1928-ban megalakul Szegeden a "színházbarátok köre" azaz a céllal, hogy ismeretterjesztő előadások révén közelebb hozza egymáshoz a színházat és a közönséget. 1929-ben a párizsi színházak "üzleti szempontjaival, megant módszereivel" szakító, a vidéki elszigeteltségben a néppel érintkezve kísérletező francia Copeaut példáját követve a bátor kísérletezések megkezdését, kísérleti színpad felállítását javasolja, mondván: "A magyar vidék alkalmas a kísérletezésre, sőt bizonyos tekintetben alkalmasabb a fővárosnál". Az önálló kísérleti színpad megvalósítás¹²⁰ érdekében a szegedi ipartestület márványtermében "Kamara színház" felállítását szorgalmazza; a színház azonban nem tud meggyezni az Ipartestülettel a bérösszegben, a terv megbukik, a kísérletezés a városi színház falai közé szorul.¹²¹

1928. végén a Kollégium által példaképként emlegetett Bernard Shaw Szent Johannáját rendezi Hont¹²², majd 1931-ben a Tanner Jonny házassága"-t¹²³ valamint néhány Pirandello darabot.¹²⁴ Az

igazi, s tegyük hozzá küzdelmes és kockázatos kísérletezések kezdetét Herczeli drámáinak színpadravitele jelenti. 1930. január 30-án zajlik le az "Isteni színjáték" bemutatója az "irodalombarátkok és az ifjúság" előtt.¹²⁶ Minden újabb vállalkozás előtt hosszú csatát kell vívni a dilettantizmust, a tartalmatlan semmitmondást patronáló, üzleti szempontok és címek felé kacsintó műsorpolitika ellen, mely ezidőtájt nemcsak a szegedi színházat, hanem az egész magyar színházi életet jellemzi. 1931. elején Herczeli előadásra ajánlja "A lángész"-t, az igazgató, Kürthy G. Örgy azonban visszautasítja a darabot, mert ugymond "hamis tendenciájú"; helyette két saját darabját és Ferenc József főherceg egyik "alkotását" tűzi műsorra. Herczeli gunyos, maró hangú, az állapotokra találón jellemző cikkel reagál,¹²⁷ hosszas sajtópolémia eredményeképp mégis műsorra kerül "A lángész": Mont rendezi, a disszertációt Buday G. Örgy tervezi.¹²⁸ 1931. december 7-én a bemutató előtti napon a Kollégium színházi vitaestet rendez a "modern színház és a drámaírás problémáiról" fővárosi művészek, szakemberek részvételével.¹²⁹ Maga a darab a bemutató után hatósági beavatkozásra "lekerül" a színház műsoráról.¹³⁰ A fiatalok még a premiért sem éri meg: a főpróba után Swoy altábornagynak, a színházi zenekart adó katonazenekart vezetőjének követelésére, sőt fenyegetésére a pacifista, háborúellenes részek miatt elmarad a bemutató.¹³¹

A kudarcok ellenére is nagyjelentőségűek ezek a kísérletek, máltán sorakoznak Forgács Károly Kamaraszínháza/1923-24/, Falasovszky Ödön kísérletei /Cikk-cakk esték, Sendkivüli színház színpad /1927-30// mellé.¹³²

A művészeti Kollégium legnagyobb szabású gyakorlati vállalkozása a színpadművészet terén az első korszakban: a szegedi szabadtéri játékok megteremtése.¹³³ A gondolat a Geier mellett dolgozó Montuban születik; már a Németország 1927. május 11-1

szánában az 1927-es párizsi "Munka Ünnepe"-t rendező Genier üzenetére hivatkozva a színház házi kezelésbe vétele mellett azt is javasolja, hogy Szegeden szabadtéri játékok¹³⁴ rendezzenek.

Hazatérése után intenzív agitációba kezd.

Nem a külföldi példákat akarja utánozni; a megvalósítandó ünnepi játékok, írja - "csak akkor kelthetnek igazán érdeklődést, ha teljesen eredeti formában jelentkeznek és ha lényegesen különböznek minden más szabadtéri ünnepi játéktól.... Fől lehet és fől kell használnunk a külföldi színpadművészet eredményeit, de csak is mint eszközöket." A megvalósítás formáját keresve azonban rosz utra téved. Genier világnézeti-vallás koncepciójának, a baszk parasztmisztériumok, a szegedi alsóvárosi templom körüli boldogasszony napi bucsu, az agrársettlement munka szociális és népművészeti élményeinek hatására "áhitatos szellemű szabadtéri magyar népszínjáték"-ot¹³⁵ kíván a szabadtéri színpadra. Hont ezzel a vallást - Genier téves nézeteit követve - ma is a legmeghatározóbb közösségi világnézet rangjára emeli, s koncepciójából kirekeszti a munkásokosztályt. A népi ideológia körvonalai sejlenek ebben a koncepcióban. Am nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy az adott történelmi-társadalmi helyzetben realisan nézve egyenlőre csakis ilyen - vagy ennél jobboldalibb - elképzelések gyakorlati megvalósítása kecsegtethetett eredményekkel; a kinyilatkoztatott elveket a szinte minimális lehetőségekhez való kényszerű alkalmazkodás határozta meg jelentős mértékben.

Hont fenti érvei alapján a misztériumot, melynek formája "a szabadban, a katedrálisok előtt" fejlődött ki - tartja a jövődő szegedi szabadtéri játékok színpadára a legalkalmasabbnak. "Fől-¹³⁶ használhatjuk - írja - a magyar misztériummaradványokat, és ezeket¹³⁷ azután kiegészítheti és átdolgozhatja valamilyen magyar író."

Klébelsberg Kuno is hamar felismeri - az uralkodó rendszer érdekeinek oldaláról - Hont kezdeményezésének jelentőségét, lehetőségeit, az ötletet magának sajátítva ki a Dóm téren szabadtéri játékok megteremtését sürgeti, mert ugymond: "sok idegent vonzanak, ¹³⁷
tenérdek valutát hoznak".

Az előkészületek a "miniszteriális bizottság" irányításával folynak, a megvalósítás egyre inkább kicsuszik Hont és Szeged keze közül, Hontot még a rendezőbizottságból is kihagyják.

1931. május 16-án Pásztor József fő vezércikkben foglalkozik a műsorproblémákkal a Délmagyarország hasábjain: "a nemzeti kultúrának még soha és soha nem tettek olyan nagy szolgálatot, mint amilyen az lenne, ha "Az ember tragédiája"-t adnák elő remélhetőleg Reinhardt rendezésében" - írja nyilván Honték sugalmazására. Mégis 1931. nyarán Voivonich "Magyar passió"-jának színdarabát határozzák el. Hont elképzelései az "ájtatos szellemű magyar népszínmű"-ről tehát könnyen eltorzíthatóknak, visszajárafordíthatóknak bizonyulnak.

A következő év, 1932. a sikertelen küszködés, a "nyomorúságos tengődés éve" a szabadtéri játékok történetében. A műsorral kapcsolatos polémikák már év elején megkezdődnek. A kollégium közössége okul a "Magyar passió" bemutatásával kapcsolatos tapasztalatokból, a munkásszorgalomban szerzett élmények, az 1932. április 3-i letartóztatásokat követő feszült, harcra késztető idők az elvek nyílt, bátor hangoztatására serkenti őket. Szinte szimbólikusan május 1-én jelenik meg a Délmagyarországban berezeli cikke "A szabadtéri játék"-ról: "a szabadtéri játéknak nem a szabad térség a legfontosabb tényezője, hanem a tömeg...s csak az a színdarab nevezhető szabadtéri játéknak, mely a jelenlevő és korát kifejező tömeg igényeit kielégíti....A mi életünk gyárak, kórházak és népjóléti minisztériumok kulisszái előtt játszódik le, mitó-

szunk pedig nem más, mint a kapitalizmus és a kollektivizmus küzdelme". Herczeli tehát e jelen harcait ábrázoló szabadteri tömegjátékok - a politikai színház - mellett tesz hitet, és ismét a mítoszteremtés jegyében. A Herczeli által elképzelt darab azonban nem áll rendelkezésre; "Az ember tragédiájának beavatása látszik a legcélszerűbb megoldásnak. Sikerről elfogadhatniok műsorratűzését. Gömbös Gyula, a fasiszta hadügyminiszter azonban megtiltotta, hogy a katonaság támogatást adjon a szükséges technikai munkálatokhoz és ezért módon arra hivatkozva, hogy "a katonaság nem foszthatja meg a nehéz korban vergődő polgári iparöröket a felkínálkozó munkalehetőségektől".

Kont ezalatt szabadteri előadást rendez, igaz, csak a Tiszaparton Offenbach "Szép Heléna"-ját júniusban. A nagy erkölcs- és anyagi siker hatására hozzáköz a Tragédia Dem téri szabadteri előadásának megvalósításához. A várt és ígért segítséget azonban nem kapja meg, meg az előkészületek kezdetén felhagy a kilátástalannak látszó küzdelemmel. Ugyanakkor a polgármester felkéri, vállalja el a "magyar szentek" c. előképsorozat rendezését. Kont először visszautasítja a megbízást, ám Szepesi dr. tanácsára - "minden legális lehetőséget meg kell ragadnunk, hogy a ránk kényszerített köntösben meg tudunk szeláltatni akármiyen keveset a mi eszméinkből" - elfogadja. Így történik, hogy a "magyar feltámadás allegóriáját" megjelenítő utolsó képben "a szózat hangjaira magasra emelt, egymást keresztező sarló és kalapács mögött vonult be a játészó és a nézősereg a kivilágított templomba."

1933-ban a hatóságok közönye miatt a Délmagyarország és a Szegedi Friss Újság saját vállalkozásában akarja megvalósítani a szabadteri játékokat. Újságírókból, városi érelniségiekből Fásztor József elnökletével szabadteri intézőbizottság alakul, melynek tagja a Kalkágyi újság Szegedi fiatai között Kúday és

Hont is. Hont irányítja a színházi szakmunkásokat; a Tragédiát és Kodály Psalmsát kívánják bemutatni. Genier Hont külön kérésére hajlandó a tiszteletbeli főrendeséget elvállalni, ám hirtelen megbetegszik, s még ez év őszén Párizsban meghal.

Hegyszabású előkészületek kezdődnek. A Kollégium¹⁴¹ közössége és a néhány lelkes szegedi újságíró hat hónapig dolgozik Hont vezetésével: "éjjel-nappal, egy fillér fizetség nélkül, fogytékos esz-
közökkel, lehetetlenítő körülmények között."

1933. augusztus 26-án zajlik le a Tragédia bemutatója; ezzel az előadással indul Madách művének Dóm téri sikersorozata. Adám szerepét Lehtay Árpád, Évaét Tokés Anna, Luciferát Táray Ferenc játssza. 300 statisztá működik közre, jórészt a szegedi munkásokthon látogatói, az egykori szavalókórus szinte teljes létszámmal, akár a "magyar szentek" c. előképsorozatban, az elmúlt esztendőben.

Hont Jessner "Zeit-Theater" és Piscator "praktisches Theater"¹⁴² elméletének jegyében rendezi az előadást. "Az ember tragédiája" már a 20-as évek elejétől a válság és utkeresés időszakában kedvező társadalmi akusztikára találva reneszánszát éli, akár Avany János a nagyvárosi élet rontását meglelevenítő balladája.¹⁴³ Hont a színeket a londoniig két csoportra osztja; az "őszes színei": Egyiptom, Róma, Prága, London, az "önzetlenségé": Athén, Bizánc, Párizs. Így felfogása szerint az individualizmus és a kollektívizmus színei váltakoznak ingamozgásszerűen, a londoni színi a betetőzés; a rendezésnek¹⁴⁴ egyik főfeladatként tehát az individualizmus és a kollektívizmus, a tömeg és az egyén harcát kell kiemelnie, a tömeg tehát főszerepet játszik. Madách művének a valóságban nem a Hont féle ingamozgás adja a látképet, hanem a társadalmi-filozófiai eszmények és megvalósult alakjuk közt feszülő ellentmondás, a csalódások sorozata, mely Adámot állandó keresésre¹⁴⁵ kényszeríti. A Hont rendezte Tragédia jóval optimistább, bizakodóbb, mint Paulay

és Hevesi rendezései - Hont a Tragédiát misztériumnak fogja fel
ezt hangsúlyozva ezzel, hogy a műben bemutatott történelmi esemény-
sorozat Adám számára csak álom. Formai jellegű elemeket is igény-
be vesz, hogy a mű mondanivalóját közelebb hozza a közönséghez: az
egyreször színek közé pantomimikus táncjeleneteket¹⁴⁴ illeszt, hangsúlyozni
akarja ezzel is a tömeg szerepét, a Tragédia tömegjáték jel-
létét, Lucifernek pedig cselekményirányító szerepet ad.

Hontnak a színpadművészet alkotóelemeinek kapcsolatáról
vallott nézetei Tirov, Meyerhold, Jessner hatását mutatják: a szin-
padon minden és mindeki egyelő akarendeltje magának a színpad-
nak, ám a színpad minden alkotóelemének megvan a maga speciális
rendeltetése.¹⁴⁵ Lehiggadtan követi a "teátristák" sokszor szél-
sőséges nézeteit, a rendező alkotómunkáját állítja középpontba.¹⁴⁶

A színpadtervező Buday György szintén a nyugati színpadmű-
vészet, elsősorban Genier lépcsős és Tirov emelvényes színpa-
dának egyesítéséből a lépcsőzetes színpadot megalkotó Jessner
követője.¹⁴⁷ Buday színpadképei nem pusztán kellékek, maguk is je-
lentős szerepet vállaltak a mondanivaló megvalósításából - akár
korábban, a Herczeli "A lángész" c. drámájához készítették. Hont és
Buday maximálisan kihasználja a környezet, a Regadalmi templom
adta színpadi lehetőségeket. A római színházban - nyilván Reinhardt
salzburgi Jedermannjától ihletve - Svát Szent Péterrel a kivül-
gitott, orgonazugástól hangos Dómba vezettetik.¹⁴⁸

A szeptember 1-én bemutatott "Szeged múltja és jelene"
c. előképsorozattal - a "Magyar szentek" tanulmányai alapján -
Buday és Hont jelenben játszódó tömegjátékot akartak teremteni¹⁴⁹
"a rendezésre álló eszközök silánysága miatt kevés sikerrel."

Az 1933. évi nagy nemzetközi visszhangu siker megalapoz-
ta a szabadtéri játékok sikeres továbbfolytatását. 1934. feb-
ruárban kiszivárogtatott a hír; a rendezőbizottság 1934-re nem Hontot,

hanem gróf Bánffy Miklóst kéri fel a Tragédia rendezésére. A szabadteri játékok ügye jó időre ismét kicsusszik a város és a művészeti Kollégium keze közül, a hivatalos állami "gondozásban" eltorsul, Genier eszméi helyett a keresztény-nemzeti ideológia szorgalmazója lesz, a Kollégium minden közösséget megtagad vele. ¹⁵⁰

1933-ban újabb jelentős változás kezdődik a Szegedi Fialatok részéről: a Kollégium közössége - ismét a nagy és alapvető feladatot: a színház és a közönség közti kapcsolat elmélyítését tartva szem előtt - közönségszociológiai kutatásokat végez az egyetemi hallgatóság körében, kidolgozza a közönségszociológiai ¹⁵¹ kutatómunka alapelveit.

Hont az 1928-as közönybe fulladt kísérlet után ismét sürgeti Szegeden a Színházbarátok Társaságának megalakulását, ¹⁵² Ortutay hozzáfog a parasztság színjátékszerű szokásainak gyűjtéséhez az anyaggyűjtés módszerével kívánja elősegíteni a magyar dráma majdan a népi-modern szintézis jegyében történő megújulását. ¹⁵³

Irodalomtörténet

A Művészeti Kollégium alkotásait, gyakorlati tetteit, cselekedeteit döntően meghatározó szociális látásmód - igaz közvetettebben, rejtettebben, mint a fotóművészet, a színiirodalom, a képzőművészet és a színpadművészet esetében - a Kollégium irodalomtörténeti érdeklődésében és állásfoglalásaiban is felismerhető.

Baróti Juhász költészetének, szemléletének szociális elemeit akarja kiemelni. Bemutatja - igaz, Juhász világnézeti fejlődését, költészetének alaphangját döntően meghatározó Tolstojszknak, Ibsennek, Nietzscheknak még nevét sem említve - hogyan jut el szegedi költője az elefántcsonttoronyból, az "Ecole Parnassienne" "objektív", "szemérmes", "hűség", a könyvtárlányokból táplálkozó külvilág szemlé-

letétől a "közösség problémáinak felvetését"-ig, a "megoldáskeresés"-
ig. Baróti a szociális élmények döntő jelenségére hivatkozva 1913-at
tartja fordulópontnak Juhász költészetében: ekkor nyílik ^{alkalma} Juhász-
nak arra, hogy a főváros, Nagyvárad és a végek után sokan tanár-
kodva az alföldi tájjal és néppel élménytadó, művészetformáló kö-
zeiségbe kerüljön. "A háború alatt és után felzárkózott társ-
adalmi igazságtalanságok" és saját tragikusan alakuló sorsa - ál-
lapítja meg helyesen Baróti ¹⁵⁴ Kx - a "szociális igazságtalansá-
gok bátor kimondása"-ig: "testvérének érzi a nyomorgó parasztot,
és ahogy ezt elmondja, az nemcsak beleérzés, hanem saját szociális
helyzetének öntudatosodása is." ¹⁵⁵ Parasztkései: "a nép nagy nyo-
morúságának hordozói...egyszerűség felé haladó hangjukkal a fia-
tal magyar líra utjai felé mutatnak." ¹⁵⁶

Örtutay Tömörkényről szólva ¹⁵⁷ szintén a felszínes -
idillikus - a szociális problémák iránt érzéketlen szemléletmód-
tól az élmények, a népiismeret hatására szociális látáshoz vezető
írói utat rajzol. Tömörkény írásművészetének egyik főértékét abban
látja, hogy a szegedi író a népiismereti iskola uralmának idején,
az idillikus, hamis parasztábrázolás korában a polgári társ-
irodalom érzéketlenségével, szociális felületességével ellentétben ¹⁵⁸
mely szociális megértéssel és együttérzéssel fordul a "vizenjé-
rők, kétkézi munkások" sorsa felé: "...a keskeny tiszta szavak, az
irónikus nyugalom azonban csak vékony kéreg, amely alatt forrong,
rezeg az író szociális részvéte. Érezni ezt, akár a hajómentatásnál
szerencsétlenül járt roncgyerekekről, akár a gazdával parancsszóra
kártyázó nincstelen szellérről, a Dél-Magyarországra kivándorolt
telepések nyomoráról, az özvegy békés kietlen sorsáról ír is." ¹⁵⁹

A néprajzi vizsgálati szempontok túlzott szerephez juttatása mi-
att a folklórista Örtutay adós marad Tömörkény szociális mondan-

dójának mélyebb elemzésével.

Sok vonatkozásban rokon Kafka Margit Radnóti által megrajzolt írói-világnézeti fejlődése is: "a sávr igazságlátástól... a változtatniskarás felé." ¹⁶⁰ Radnóti - akár Ortutay Tömörkény esetében- Kafka prózájának élményeken alapuló dokumentáció jellegét emeli ki egyik legjellemzőbb vonásként. ¹⁶¹

Tolnai Gábor Erdély magyar irodalmi életéről írva a 1. art pour 1. art helyébe lépő "szociális problémalátás"-t tartja a korabeli erdélyi magyar nyelvű irodalom leghízeltebb jelenségének. Különösen az Erdélyi Fiatalokról szól nagy rokonszenvvel: "nemcsak elméleti, hanem széleskörű gyakorlati munkát is végeznek. Faluszemináriumokat tartanak, ahol vita alá kerülnek a falu legégetőbb problémái... az ifjúság szociológiai képzését tartják a legfontosabb feladatnak. Az erdélyi ifjúságnak két ^{kötelessége} ~~feladata~~ van: vigye ¹⁶² el a falura az új magyar intelligencia szolidaritásának üzenetét... stb .

A Kollegium műhelyében született irodalomtörténeti alkotások bővelkednek önállóan szerző mozzanatokban: erősen munkál az ög- és társ^{kor}ítás, az igazolás vágya. Tolnai tanulmányának fenn idézett részlete mellett Ortutayt is citálhatjuk árulkodó frazeológiai egyezések megmutatása végett: "Az a parasztlátás - olvashatjuk ¹⁶³ a Tömörkény monográfiában - a népet, amcsak a tréfák, színes ruhák, a népiess műdalok felől kívánta megközelíteni, hanem igyekezett szomorú társadalmi helyzetével, népi különösségével ábrázolni." "Pusztán érzelmi érdeklődésből - írja a Szegedi Fiatalok ¹⁶⁴ művészeti Kollegiumáról szólva - népiismeret, szociális érdeklődés lett, mely a jekedvű nóták, a színes szöttek meggett a nyomorúság vergődését, a paraszti sors egyensúlytottságát is meglátta." A Baróti, Ortutay, Radnóti, Tolnai által bemutatott, a közöm-

bős vagy hamis valóságlátástól a szociális élmények objektív értékelésén át a szociális szemléletmódhoz, a néppel, a parasztsággal való teljes azonosulásig vezető írói életutak közvetve, az irodalomtörténeti tanulmány kereteit szétkésztve a tudományos hangvételen áttörő, az olvasót megigéző szubjektivitással a művészeti Kollégium és az agrársettlekessé mozgalom fiataljai által meg-
tett küzdelemes utról vallanak.

Irodalomtörténeti kutatásaik kiterjednek az irodalomszociológia területére is - hasonlóan a színpadművészeti munkáik között végzett színházzsociológiai vizsgálatokhoz. Minden irodalomtörténeti alkotásuk lényeges üzenete az irodalom decentralizációjának kérésének hirdetése.

Országos, az egész magyar közvéleményt foglalkoztató problémaként a decentralizáció végrehajtása nemcsak az irodalom, művészet, hanem a gazdaság területén is. 1930-ban a forgalmi adóbevételek a fővárosban 8, a vidéken 40%-kal csökkennek¹⁶⁵; ez kifejezi azt a különbséget, ami a válság méretei tekintetében a főváros és a vidék között tapasztalható. "Talán itt volna az ideje, hogy a főváros támogatása mellett valami történjék a vidék megmentése érdekében is" - olvashatjuk a Délmagyarország 1931. május 1-i "Főváros és vidék" c. vezércikkében. "Az egész ország adózási kötelezettsége mellett az egész ország foglalkoztatásának kötelezettségét" - hirdeti az 1931. február 10-i szám "decentralizáció" c. vezércikke. Az irodalom decentralizációja elsősorban kulturális és politikai kérdésként jelentkezik, a nem kis részben Móricz, Ady, Szabó Dezső, Barók és Kodály hatására a vidék fiatalsága által legtöbbet vitatott problémává válik. Feladat: a vidék kulturális befogadóképességének emelése. A tervszerű munka az egyetemi városokban kezdődik; egymásután jelennek meg az egyetemek folyóiratai:

Szegeden a Széphalom, a Néplink és Nyelvünk, a Szegedi Szemle, a Szegedi Műzetek, Pécsen a Minerva, Debrecenben a Debreceni Szemle, 166
kissé később a Dunántúlon a Győri Szemle és a Vasi Szemle.

Maga a válasz is Debrecenben a decentralizáció jegyében indul a vidéki erők összefogását tűzve ki célul - Buday György a szegediek képviselőjében kezdetül fogva tagja a szerkesztőségnek - 167
s csak később kerül országos maderbe. Nem nehéz felismernünk

hogy a népi írók decentralizációs törekvéseinek helyén parasztorientáció, városellenesség rejtseik. A vidék kulturális felelőskedése és megszólaltatása számukra a parasztság felelőskedését és megszólaltatását jelenti.

Szeged predestinált a vidék decentralizációs törekvéseinek szószólására: a századforduló táján Nagyvárad mellett a legjelentősebb vidéki irodalmi centrum, Tömörkény, Juhász Gyula, Móra szegedi tevékenysége és életműve kiállítás - igaz, tragikus mezezetekben bővelkedő - a decentralizáció ügye mellett. Az ő életük és sorsuk szolgál legfőbb tanulsággal a Kollégium közössége számára.

A Kollégium irodalomtörténészai hangsúlyozzák a vidék élményadó szerepének jelentőségét: "Az ismerős alföldi táj és különösen a nyomorgó má magyar nép közelebb visz a valósághoz" - 168
írja a Makón tanárkodó Juhásztól Baróti ; "Az írónemzedék legtöbb tagja vidékről származik és hosszabb időt töltött ott. A magyar vidék élménye teszi problémáik alapját. Elhatározottan hat ez az élmény Ady, Szabó Dező, Juhász, Kosztolány, Babits és még többek művészetére, de különösen Kaffka Margit lázadásának asszonyisága 169
mellett itt találjuk az alapjait" - írja Baróti, hasonlóan nyilatkozik Ortutay és Tolnai is Tömörkényről illetve az erdélyi magyar irodalomról szólva. 170

Részletnek azonban arra is, hogy a vidék kulturális vi-

szonyai, "közönye mindennel szemben, ami kenyv, betű és papíros"¹⁷¹
- ezt a kösönyt Szegede^k saját bőrükön tapasztalhatták - husamosabb
idő multán kaplátok közé nyomoritja az írásművészetet: "A magyar vi-
dék még valóban nem érett meg kifejlődő, életképes irodalmi élet-
re, a vidéken maradt tehetségek önkéntelenül is elszigetelődnek,
fejldésük iránya egy for^mának szűk keretein belül marad" - ír-
ja Ortutay¹⁷²; Tolnai is ugyanezt vallja, Ortutayt idézve hozzáfű-
zi: "Világos példája ennek a gondolatnak a pályája végéig vidé-
ken maradt Petefei munkássága és Juhász Gyula költészete is, mely
éppugy elszigetelődött és egy formának szűk keretei közé szo-
rult, mint az előzőké."¹⁷³

A decentralizációs törekvések tanulságait levonva biztató
példákra hivatkozva elsősorban kulturpolitikai vonatkozásban sür-
gatika decentralizáció megvalósítását; Bercselli a vidéki írók¹⁷⁴
anyagi támogatását, szegedi "írótelep" felállítását má követeli.
Tolnai az erdélyi példára hivatkozik; a Trianon róva bekövetkező
"népnyerdecentralizáció" itt "szellemi reneszánszot" idézett elő;
az írók egy részét "az elszakadás akadályozta meg abban, hogy i-
dővel be ne olvadjanak a főváros centrális vonzókörébe... több kia-
lakulatlan író egyenest művésszé öntudatosított."¹⁷⁵ A decentrali-
záció jegyében végzett tudományos, népismereti kutatásokkal kapcso-
latban Tolnai a müncheni Deutsche Akademie országhatárokon túl-
lépő tevékenységét és jelszavát - "egy nép nem ott végződik, ahol
az ország, hanem ott, ahol a nyelv, a kultúra határai vannak" - em-
legeti követendőⁿ példaként; nem ismeri fel, hogy a Deutsche Aka-
demie jelszava és felmérő munkája a német fasizmus ideológiájá-
nak kiépítéséhez szolgál alapul.¹⁷⁶

Az egyik legfontosabb feladatnak, létkérdésnek tartják a ma-
gyarság ~~szellemi~~ "értékeinek művészi kiaknázását", "tudományos
számbavételét".¹⁷⁷ Ezek az értékek - húzik tovább a népi^s ideoló-

gia gondolatmenetét - a parasztságban rejtőznek. A vidéki irodalom - hirdeti Baróti¹⁷⁸ - csak akkor adhat igazi értékeket az egyetemes magyar irodalomnak, ha egy vidék népének, mint kollektívumnak lelkiiségét fejezi ki. Madnóti kivételével a regionalizmus jegeit keresik és magasztalják az elemzés alá vont írói életművekben.

Ez Juhász értékelésénél súlyos hibákhoz vezet. Baróti Juhászt "regionális költő"-nek tartja, az egyéni élet tragédiáiból, a hányattatásokból, a társadalmi viszonyokból fakadó emberi-költői vonásait: elboruló kedélyét, resignált buskomorságát, elhatalmasodó pesszimizmusát az "alföldi lelkiiség" megnyilvánulásaként mutatja be. Baróti tehát a táj és nem a társadalmi viszonyok hatását tartja elsődlegesnek, az idealizmus talajára csuszlik vizsgálataiban. Juhász legnagyobb értékét a "szociális igazságok bátor kimondása" mellett abban látja, hogy költészetében megjelenik "a szegedvidéki parasztság művészeinktől eddig még sohasem látott katolicizmusa, az alföldi táj reális színei..."¹⁷⁹; művészi, világnézeti fejlődésének csúcát - a fentiekből érzetesen - a "tápéi" versekben látja, a munkásverseket egy mondatnál intőzi el: "a kizsákmányolt munkásság mellett számos vallomást tesz"¹⁸⁰. Bereseli a tápéi verseket író Juhászt Ady elé helyezi.¹⁸¹

A teljes visszavonultságban élő Juhászzal személyes kapcsolatokat is szeretnének kiépíteni. Az érdeklődés kölcsönös. Juhász - írja 1931-ben egy a Fodor utcai lakásban tett látogatásáról Magyar László¹⁸² - "érdeklődik a fiatalok iránt. Valamennyit ismeri és tudja, ki mit ír." A Kollégium közössége vissza akarja hozni a nagybeteget, a világgal meghasonlott költőt az emberek közé. 1934. márciusában Magyar László vezetésével Főja Géza részvételével meglátogatják testületileg a Fodor utcai lakást, Juhászt felírzza a fiatalok szerető rajongása. Ígér nap múlva megtörténik a csoda: Juhász kimoz-

dul önkéntes börtönéből, látogatást tesz a Kollégium Kelvin téri helyiségében, beszél, vitázik, terveket sző, s a séta során a nagy harcok közös színhelyéhez, a Hétvezér utcai munkásetthon felé is elkerülnek. Mindez azonban csak pillanatnyi fellángolás, hiába viszik már később a Kollégium által javasolt, sajtó alá rendezett magyar Téka gondozta új kötetét, a címevel szívbőlük a Kollégium közösségének szóló "Fiatalok, még itt vagyok"-ot, már nem tudják többé feloldani a beteg költő fásulttá merevedő köszönyét, elzárkózását.¹⁸⁴

A regionalizmus túlzott magasztalásával, jelentőségének túlértékelésével magyarázhatók végső soron Ortutay kitűnő Tömörkény monográfiájának hibái: Tömörkényt elsősorban nem mint az új szociális szemlélettel fellépő íróművészt, hanem mint a Heimatskunst magyar reprezentánsát tartja jelentősnek és jellemzőnek, nem mutat rá elég kiélezetten arra, hogy a Heimatskunst, mint német népi irodalmi kategória (jelenség reakciós, haladéktelen, a fajideológia csiréit magában hordozó mozgalom, míg a Tömörkény által képviselt provincializmusra a vidék önmagábazárkózása, álmos konzervatívizmusa a jellemző¹⁸⁵ ; adós marad - mint arról korábban már szó esett - az elsődleges feladat végrehajtásával: Tömörkény szociális mondanivalójának részletes elemzésével.

Ortutay és Tolnai eszménye a modern és népi színtéziséből születő: egy "európaibb tartalommal" beöltött a "népi kultúrának, magyar tájaknak mélyebb megértéséről, gazdagabb ábrázolásáról tanuskodó"¹⁸⁶ új provincializmus, melyet Tolnai, Nyirő, Il., és és a Trianon utáni erdélyi magyar nyelvű irodalom transilvánizmusában vélnek felfedezni. Később az "új provincializmus"-ban Tömörkény "makacs szegedisége"-nek igazolását és a Heimatskunst valamiféle módosult formában való újjászületését látja Ortutay¹⁸⁶, ám nem mutat rá a különbségekre: "Míg Tömörkénynél öncél maradt

187

a néprajzi elem - írja Vita Zsigmond - Tanácsiknál az élet teljes megismerésének és ~~de~~ ábrázolásának kiindulási pontja és meggyarazója lett. Erőtt nőtt ez a művészet túl a provincializmus keretein, és a vidéki különös embert egyszerre Európa központjába és az élet teljességébe vitte."

A Kollégium nagy érdeklődéssel fordul az erdélyi magyar irodalom felé: az egyetem és a halgatóság jó része maga is erdélyi eredetű, személyes kapcsolatok mélyítik vonzalmukat: az erdélyi fiatalokkal kölcsönösen segítik, tájékoztatják egymást, terjesztik, méltatják egymás kiadványait. ¹⁸⁸ Segeden megalakul a Székely fiatalok Erdélyi Kollégiuma, mely 1931. novemberében irodalmi est tartására meghívja Tanácsit és Gyirőt. ¹⁸⁹ Ha az érdeklődés azonban távolról sem rendelkezik irrodenta tartalmakkal. A Művészeti Kollégium is vallja a transilvánizmus Koós Károly megfogalmazta elveit: "A népek közötti gyűlölködést ezen a földön mindig kívülről plántálták, az Erdélyben ~~de~~ népeknek egy megváltoztathatatlan sorsközösségbe kényszerülve le kell vonniuk a tanulságokat, és ezeknek megfelelően ¹⁹⁰ kell berendezkedniük a tartós történelmi életre."

Kadnóti Miklós 1933. február 19-én a Művészeti Kollégium előadássorozata keretében az "Új magyar líra" címmel tart előadást, melyben szintén irodalom-szociológiai problémával: a közönség és a korabeli magyar líra kapcsolatával foglalkozik: "Rámutatott azokra az összefüggésekre - írja a Délmagyarország rövid tudósítása ¹⁹¹ - amelyek az irodalom és az ezt kitermelő társadalom között vannak, és kereste annak okait, hogy a mai közönség miért áll távol a művészettől, de különösen a lírától. A feleletet szociális és gazdasági okokban találta meg. Vannak írók, akik teljesen kiszolgáltatják magukat az átlagközönség ízlésének, és szórakoztató árucikké súlyosztják az irodalmat. Azok az írók pedig, akik a mai átalakuló, tehát megnyilvánulásaiban sokszor savaros kor lelkét fejezik ki.

sokszor a közönség idegenkedésével találkozunk. Áttekinthető a világos képet adott az új magyar költőkről és ~~ak~~ nek törekvéseiről. Az új magyar költészet szoros kapcsolatban áll a mai élettel és annak problémáival, és határozott világnézeti alapot keres, mely nem individualista, mint az előző koroké volt, hanem a közösség felé fordul." "Ebből a vázlatos beszámolóból is világosan kitűnik - írja Péter László¹⁹² - hogy Radnóti már akkor marxista szemmel látta és mutatta be a 30-as évek költészetét: szoros kapcsolatban tárgyalta a gazdasági-társadalmi alappal, s innen bírálta egyrészt a polgári költői magatartás opportunistaságát, igénytelenségét és alparizsát, másrészt ebből a szempontból, a kapitalista világrend akkori válságának tüneteiként emelte ki a korabeli - sokszor avantgardista, expresszionista mélyben jelentkező - modern, konstruktív és lírikus igény, haladó irányzatosságát... Nem kétséges, hogy Radnóti annak az új magyar költészetnek, amelynek "közösségé" jellegét emelte ki, élére József Attilát helyezte."

A Művészeti Kollégium irodalomtörténeti kutatómunkáját az akadémiai pozitivizmussal való szembefordulás - ennek szimbólumaként 1933-ban Tolnai, 1936-ban pedig Buday, Baróti, Ortutay és Radnóti is belép az Akadémia ellenes Irodalomtudományi Társaságba, Szerb Antal, Balázs Gábor és a többiek közé¹⁹³ - kitűnő aktualitás és problémakerék jellemzi; a tanulmányokban az írói életművek értékelése sohasem öncélú: a jelen irodalmi problémáival kapcsolatosan állásfoglalás is egyúttal. Hibáik részben a megfelelő távlat hiányával, az ebből adódó nehezítő körülményekkel magyarázhatók: Baróti például csak részben ismerhette Juhász munkáverseit, az írói út megrajzolásához nélkülözhetetlen, helytálló kronológia alapján összeállított Juhász-életmű szinte csak napjainkban lát napvilágot. Mégis, ezek a tanulmányok vizsgálati módszereikkel - különösen Radnótié - értékeléseikkel, anyagfeltáró bibliográfiáikkal - első -

sorban Ortutay Tömörkény-bibliográfiája - a magyar valóság elnémított hangjait szólaltatják meg, a maguk korában bátor vállalkozás, tettezéumba mennek, s néhányuk - főleg Ortutayé és Radnótié - ma is nélkülözhetetlen, klasszikus értékű irodalomtörténeti alkotás.

1933-34.

"Surrannva kell most élned itt, sötét
vadmacskaként,....

...mert macskai e kor."

/Radhóti/

1933. második felében az utolsó vitaelőadéssorozat és a szabadtéri játékok lezajlása után jó időre befejeződik a Kollégium gyakorlati tevékenysége, csak a könyvkiadás folytatódik; Ortutay, Tolnai és Kont elkerül Szegedről, Bercezi Sallia Sándorral együtt kilép a Kollégiumból és Izenet címmel a Kollégiummal rivalizálni kívánó folyóiratot indít. A kilépésnek elsősorban személyi, kevésbé világnézeti okai vannak. A Kollégium adminisztrációs, szervezeti és pénzügyeit szinte kizárólag az ehhez megyszerű képességekkel rendelkező Ruday György végzi már kezdetől fogva, így sok kérdésben az ő szava a döntő. Közte és a tekintélyére ugyancsak feltékeny Bercezi között állandósulnak a személyi összetűzések. Egy idő múlva Bercezi tarthatatlannak érzi helyzetét a Kollégiumban; a közös világnézet összefűző kötelékei is meglazulnak; Bercezi megreked a lázadó anarchizmusnál.¹

Az 1934. májusában induló Izenet "az új magyar szellemiséget kívánja szolgálni... az Alföldet szeretné megszólaltatni anélkül, hogy tagadná a szellem egységét és egyetemesességét... Szegedről nézi a világot..."² Harcolni kíván a népi kultúrát aprópénzzé váltó, olcsó divattá silányító "műparaszt-kultúra" ellen³; politikai-irodalmi programja nem jut túl az általánosságok hangoztatásán. A folyóirat nem tud olvasótáborra szert tenni; mindössze két számot él meg; megöli a közöny, az érdektelenség.

A Művészeti Kollégium pillanatnyi megtorpanása, a gyakorlati

munkában beálló p szünet időben egybeesik - úgy hásszük, nem egészen véletlenül - egy történelmi fordulóponttal: 1933-ban a nemzetközi munkásmozgalom bizakodó várakozásait szinte megcsúfolva nem a Kommunista Párt vezette munkásmozgály, hanem a hitleri fasizmus szerzi meg a hatalmat Németországban. A munkásmozgalomban eddig uralkodó derűs hurréhangulatot egy csapásra tanácstalanság, csüggedés váltja fel. Ez a hangulat lesz urrá a magyar munkásmozgalmon is egészen a népfrontmozgalom megindulásáig: ez eddig egységesnek látszó baloldali író táboron belül megindul a polarizáció.

A líra, képzőművészet

Radnóti költészetében is - mint erre az eddigi értékelések már annyiszor⁴ rámutattak - 1933-ban fordulat következik be: az 1931. és 32. év forradalmat váró optimista versei után bizonyos megtorpanás, megdermedés, rezignáltság lesz urrá. Tolnai arra is hivatkozik, hogy has-onló változásnak vagyunk tanúi József Attilánál, Nagy Lajosnál, Illyés Gyulánál és a kor irodalmának, művészetének többi képviselőjénél.⁵ Am mind ezeken túlmenően fel kell hívni a figyelmet a közvetlen élmények döntő jelentőségére is: a szegedi egyetemen a 20-as évek végétől szinte napirenden vannak a numerus clausus-szal elégedetlenkedő "bajtársak" egyre fektelenebb, sőt nem egyszer durva tettlegességekké fajuló antiszemita, "fajvédő" megnyilvánulásai. 1930. december 10-én a numerus clausus⁶ ellenző "zajongó joghallgatók több zsidó egyetemi hallgatót kikergettek az egyetem épületéből, kettőt meg is vertek" - adja hírdi egy nappal később a Szegedi Napló. Há egy évvel, 1931. november 13-án hasonló eseményekről tudósít: "Csütörtökön délelőtt egy egyetemi hallgatókból álló csoport megjelent a bölcsészeti kar Szukováthy téri palotájában. A főként jogászokból és orvosokból álló társa-

ság behatolt az előadó termekbe, ahonnan eltávolította a zsidó egyetemi hallgatókat." Ezután minden bizonnyal az akkor másodéves Radnóti is. " A tüntetők - hangzik Buday Árpád dékan jelentése - bűzbombát robbantottak, s az épületből való távozás után, az épület előtt csoportosulva azt kiáltották, hogy: "Le a zsidókkal és a szocialista tanárokkal!"

1932. szeptemberében Hisztray Géza nyugalmazott százados Szegeden horogkeresztes párt szervezésébe kezd. A párt célja: "Hitler rendszerének speciálisan magyar viszonyokhoz alkalmazott átformálása." Október elején az egyetem falai között is felüti fejét a szociális demagógiával próbálkozó náci propaganda, röplapok szólitják fel a "lépkonyhás fiatalságot", hogy: "ne nezze őltetett kézzel a viszonyok további romlását, hanem jelezzenek a Nemzeti Szocialista Párt rohamcsapatába." "Kedden délelőtt eltávolították a szegedi egyetemről a zsidó vallásu egyetemi hallgatókat. Egy csoport verekedést rendezett az élettani és az anatómiai intézetben. Az egyetemi tanács szerdán ülést tart a rend biztosítása érdekében" - jelenti a Délmagyarország október 12-i száma, majd két nappal később: "Horogkeresztes rohamcsapatokat akarnak szervezni az egyetemi hallgatók között". Novemberben a debreceni, a varsói, a lembergi és a poznaui egyetemen lezajló véres zavargásokról adnak hírt a napilapok. 1933. májusában újjászerveződik a Nemzeti Szocialista Párt időközben szétszüllyedt szegedi csoportja. Ez év őszén tetőződnék az antiszemita megmozdulások. November 20-án - a Szegedi Napló másnapi száma szerint - meg verekedés nélkül eltanácsolják a zsidó vallásu egyetemi hallgatókat. Elmárad - jelenti a november 29-i szám - a budapesti és a debreceni egyetem miniszteri rendeletre történő bezárása miatt tervezett "tiltakozó nagygyűlés". "A főegyetemen nem hallgatnak a miniszteri szóra: verik a zsidó hallgatókat. Megtorlás: két napra bezár-

ják a "Egyetemet." - olvasható a december 2-i számban. Másnap a napilapok külpolitikai oldalainak főcíme: "Hitler törvényesítette a nemzetiszocialista diktatúrát". December 4-én az "egyetemi ifjúság" zárt ülésen foglalkozik a kultuszminiszter rendre, türelemre intő, a zavargások esetére bezárással fenyegetőző leiratával. "A nagygyűlés egyik szónoka - ad hirt a Turul Bajtársi Egyesület egyik hangadójának felszólalásáról a Szegedi Napló december 5-i száma - indítványt terjesztett elő arra vonatkozóan, hogy a zsidó vallású hallgatókat az előadásokon külön ültessék, mert a keresztény ifjúság nem hajlandó egy padban ülni a zsidókkal." A MISFHOE szegedi csoportja tiltakozik az egyetem vezetőinél, az Egyetemi Tanács határozatot hoz arról, "hogy ~~ez~~ tervezett rendszer ellen állást foglal, azt helyteleníti, és annak érvényesítését meg fogja akadályozni." ⁹ Pár nap múlva ismét "zavargások, tüntetések, verekedések" kezdődnek. Ötven hallgató támad két zsidó vallásura, az egyiket - mert sem távozni, sem "gettóba ülni" nem akar - megverik. Az anatómiai intézetben Kiss Ferenc professzor arculüt egy feleselő, erőszakoskodó "bajtársat". Az ¹⁰ esetből majdnem párbaj lesz. A történetek hatására "a zsidó hallgatók egy nagyobb csoportja kereste fel - ad hirt a Szegedi Napló december 10-i száma - a rektor és bejelenti, hogy a zsidó hallgatók a feszült helyzetre való tekintettel nem óhajtják az előadásokat látogatni." Mint az eseményekből kitűnik, az egyetem professzorai és oktatói minden jóakarattal ellenére sem képesek ugrá lenni a helyzeten. Végre 1934. elejére elűlnnek a zavargások, a bajtársi egyesületek tagjai azonban megpróbálják bojkottálni a következő félévre való beiratkozásokat. Budapesten - jelenti a Szegedi Napló 1934. február 13-i száma - a jogi kar dékánai hivatalában bűzbomba robban, februárban "igazoltatnak", Pécsen "áll a sztrájk". Alig három hónap múlva egyik reggel - ahogy a Szegedi Napló május 31. száma erről

hírt ad - "feltűnést keltő nyilaskeresztes plakátok jelentek meg egyes szegedi házak falain".

Ezek az élmények a hazai és a németországi politikai fordulat, a munkásmozgalommal való erős, bizakodást adó kapcsolat ideiglenes megszakadása nyomán - mint az ezidőtájt írott versekből kitűnik - nyomasztóan, félelmetes erővel nehezednek Madáchra:

Ugy élek mostan is, mint a bika, de mint ~~mint~~
bika, aki megtorpan a tücskös rét közepén
és fölsszagol a levegőbe. Érzai, hogy hegyi erdőkön
az ősbak megáll; fülel és elpattan a széllel,
mely farkascsorda szagát hozza sziszegve, -
fölsszagol, s nem menekül, mint menekülnék
az őzek; elgondolja, ha megjön az óra, küzd
és elesik a csontjait szétterdja a tájon a horda -
és lassan, szomorun bög a kövér levegőben.

Igy küzdök én is és így esem el majd,
s okulásul késő koroknak, csontjaim érzai a tájra.

/ Mint a bika /1933//

És mindennap ujszületett borzalommal élek
s oly nyugtalanul. Szeretném karoláshoz is
gond ize járni s egyre vadabb bennem
a szörűség.

/ Törtéti elégia /1933//

Surrannva kell most élned itt, sötét
vadmacskaként, ki néma hittel ugrik
és karmol is szörnyen, tiszta fesszes körömmel;
ki hogyha alszik, félig alszik és
szembekeszeli a vésszel akkor is

s villanva eltűnik, ha fáj a küzdelem.

.....mert mecskei e kor.

/Kortárs utlevelére /1934//

Az egyetemen és a "Harmadik paradicsom"-ban lejátszódó események a "legközvetlenebbül", "személyesen" is érintik tehát a Kollégium közösségét; a fasisztus szónokra - a polgári humanizmus állás, ontján túlmenően - csak a tudomány, a kultúra és a művészet ellen-sége, hanem néhány társunk biztonságát, pusztá létét fenyegető barbár erő is egyuttal.

Berezeli A. Adorj az újságíró több cikkben foglalkozik a németországi helyzettel, a legnevesebb német tudósok, írók, művészek¹¹ szinte tömegessé váló enigrálásával a "Harmadik paradicsom"-ból, gúnyosan szól az "árjasság igazolására" induló családfagyártó mozgalomról¹², rámutat a fasisztus barbár, más népek létét, kultúráját fenyegető agresszív jellegére¹³. Ráadásul a hazai "egészségtelen parasztkultusz" ellen, helyesen ismerve fel: "a parasztművészek felkarolása néha már fajbiológiai elgondolásokat tartalmaz."¹⁴

Rádnóti idézett verseivel kapcsolatban ismét Buday György néhány fennjegyzésére kell hivatkoznunk: az "Új hold"-ban valószínűleg meg a költő és a képzőművész tökéletes együttalkotása a közös világszemlélet és életérzés alapján. Két illusztráció érdemel különös figyelmet: a "Táj változásai" és a "Tört elégia"-hoz készültek. Az előbbi - követve a vers szerkezetét - szinte montázs; két részből, két képből áll a kompozíció: az egyiket az idill varázsa lengi be, a nap süt, a dúslombú fák ragyognak, madár száll az ég felé, a másikon "ket csendőr, kiket árnyékuk kísért, / jött a szántáson tollasan által": a táj fátlan, szomorú, fogyó nappal, lehangozó félhomállyal, földre hulló madárral, eltűnt az idill, a boldog béke. A "Tört elégia"-hoz készült illusztráció megdöbbentő erővel ábrázolja az "újszülött borzalmak"-at, melyek a költőre nehezednek: elől megrettenő nőalak, hátul baloldalt két akasztófa - emlékezte-

tés Salaira és Fürstre - köztük bottal, botorkáló emberalak,
jobbeldalt hátul hátkutatás: könyvekkel megrakott asztal, mögötte
férfialak feltartott kézzel; az akasztófa, mely térben a legmélyeb-
ben helyezkedik el, szinte monzza a kompozíció emberalakjait: a
kor egyetlen költeményben, egyetlen fametszetben.

Radnóti pesszimizmusa saját személyes sorsa alakulásának lá-
tomásait színezi, a harcot most vállalja és vállalja - akár 1931-
32-ben - ám biztos abban, hogy a győzelmet, a "késő", "fiatal korok"-
at nem éri meg. "A Szegedi fiatalok művészeti kollégiumának, a nő-
velő közösségnek, barátainak" ajánlott "Kortárs utlevelére" e.
vers a Kollégium hitvallása is:

Vagy föllázadsz, mindezt ha nem tudod
és hírdet most itt nem hirdetheti
sennise akkor mi és legelső fürdöd is -
hiába volt: mit mocskol a kor. De
híred: jövő, fiatal korokon
vonul át égi fényeknél fényesebben!
Gondold el: hogy a lázadsz, jóvendő
fiatal koroknak embere hirdet
a pattogó hittel számot ad életedről;
számot ad és fiának adja át
emlékedet, hogy példakép, erős fa
legyen, melyre rákuszhat a gyöngye növendék!

Idézzük még az 1931-33-ban írott "Richang"-ot:

Ó, fiatal korok lakói, ti boldog földekről
növekedtek a pintyes levegőbe!
gondoljátok el: később harcoltunk,
összetámasztva hátunkat társainkkal;
kusztaunk és buktunk s ha kellett
mesei süvegekkel rejtünk láthatatlant!

1931-ben Radnóti költészete a kapitalizmus ellen a forradalmi munkásmozgalom oldalán az ¹⁵expesszionizmus szocialista szárnyához sorolható; 1933-tól a történelmi helyzet az ő személyes sorsát erősen befolyásoló változása után ez a költészet elsősorban az antifasiszta harc szolgálatába szegődik. Az antifasizmus Radnóti 1931-33-as forradalmi szemléletéhez képest gyűjtőfogalom: megfér benne a szocializmus mellett a kapitalizmus talaján álló polgári radikalizmus és humanizmus. Radnóti költészete antifasiszta, nemzeti költészeté szélesedik, ezen belül azonban szocialista marad. A fasiszta veszély növekedésével, a Komintern VII. Kongresszusa után a népi frontpolitika előretörésének idején egyre inkább - igaz lassabban, mint kellene - az antifasiszta harc válik elsődleges feladattá; az "újfajta köztársaság", a "népi demokrácia" megteremtése demokratikus forradalommal - a proletárdiktatúra közvetlen stratégiai célkitűzése gátolná az antifasiszta összefogást. E történelmi háttér elé helyezve kell elemeznünk Radnóti a szocializmushoz való viszonyának alakulását, hangsúlyozva mindig az egyéniség, a személyes élmények és sors egyénítő hatását.

A "fiatal" ¹⁶jelző - mint erre Tolnai utal - Illyés lírájában tűnik fel először, s nem pusztán életkormegjelölés a Kollégium tagjai számára. A ¹⁶fiatalság - írja Bereznai - nemcsak valami zsenge kort jelent, mely husz évtől harmincig terjed, hanem sokkal többet, hitvallást és világnézetet, úgy annyira, hogy egy Boesz-tendős Shaw Bernárdot jogosan tekintheték fiatalnak." Hont ¹⁷szintén "fehérszakálu hetvenötéves ifju"-nak nevezi Shawt. Hasonlóképp nyilatkozik a nemzedék fogalmáról ¹⁸értékeve Józ Tibor, a Kollégium egyik külső tagja is. Így kell tehát értelmeznünk - sőt értékelnünk is - a nevet: Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma. Radnótinál a "fiatal" tartalmának megjelenése a korábban említettek miatt 1933 után általánosabbá, elvontabbá válik.

A tartal^{mi} változás - ismét a Radnóti irodalom eredményeire¹⁹
kell hivatkoznunk - változáshoz a formában is: "a fasizmus
féktelen zavarosságával, formátlanosságával" ezekben "klasszikus,
minde keményebb, mind bonyolultabb és kristálytisztább" forma-²⁰
világot épít ki - állapítja meg Ortutay. A tartalom és forma
egysége valósul meg a legmagasabbrendű tudatossággal.

Korábban már szó esett a kollégium műhelyében létrejött
irodalomtörténeti tanulmányok önvalidációszerű mozzanatairól. Rad-²¹
nóti Kaffka tanulmány^a - figyelemztet Tolnai - az átmeneti
korszakában időzű költő számvetése és validása is egyuttal. A
tartalom és forma viszonyának vizsgálatán alapuló, esztétikai, po-
étikai elemzésekben gazdag szintetikus irodalomtörténeti kutató-
módszer a Sik Sándor "privátsemináriumában" végzett "elemzé-
sek", Riedl Frigyes Arany János könyvének, de mindennek előtt Lu-²²
kács György "Irodalomtörténet elmélet"-ének hatását mutatja :
"Csak az állítom - írja Lukács a "Megjegyzések az irodalomtörténet
elméletéhez" c. 1911-ben szünetelt tanulmányában - kell esz-²³
tétika, poétika, hogy irodalomtörténetet lehessen csinálni, poétika
nélkül szemponttalan lesz minden irodalomtörténet... Minden forma
értékelése az életnek, ítéletmondás az élet felett, és ezt az ere-
jét, hatalmát onnan meríti, hogy legmélyebb alapjaiban mindig vi-
lágnézet... A mi szempontunk tehát a forma és a hatás kölcsönös,
egymást befolyásoló viszonylatának vizsgálata..." Radnóti így²⁴
vall : "Az esztétikai kérdések mögött politika húzódik meg...
az asszonyi lázadás és maga az asszonyiség alakítja sajátosan
lelki világát és formáját, s ez az alakítás kimutatása a jelen
fejezet célja." Kaffka világnézeti fejlődése a valóságlátástól
elindulva^Y lázadáson keresztül a szocializmushoz vezet - álla-
pítja meg Radnóti. Ezzel párhuzamos a költői formák fejlődése is
- fűzi tovább - : a kötött formától a formalizáción a formabon-

táson át a formazártság. Radnóti "a Kaffka féle szabadvers elemzésekor eljut a maga kezdő, kibontakozó korszakának értékeléséhez" ²⁵, s egyben lezárásához is: a szabadvers - írja e "olyan formateremtés, ahol a forma visszahatás, alakító ereje majdnem semmi, és lényege, szemben az alakítással épp az alakulásban van... A szabadvershez való fejlődés minden friss kísérlettel szemben is állomlás... Torentő pihenés... e forma egy költő világában is új fejlődés alapját képezheti csak... csak az egyén számára hordozza új fejlődés lehetőségét, a nagy formai folytonosságoknak nem jelent külön értéket. Ezt igazolja a legújabb líra fejlődése, mely formát és lelkeséget tekintve az új klasszicizmus felé halad." ²⁶

Radnóti költészete tehát 1934-től a formazárás, a formateremtés felé halad: világnézeti, politikai állásoglalás is ez.

"Kaffka irodalomtörténeti távlatokba való behelyezése" - mint ezt Schöpflin bírálata nyomán ²⁷ egy évvel később maga Radnóti is beismeri - a módszer merov alkalmazása miatt "m-rev, ítéltszerű végkövetkeztetéshez" vezet: Kaffka tartalma, az esszony és a társadalom problémája - mondja Radnóti ²⁸ - "talajátvesztett", mely már a forma - "dokumentum" - túlhaladott volta miatt sem hathat tovább.

Néprajzi kutatások

1933-tól kezdődően születnek a Kollégium néprajzi gyűjtő és elméleti munkásságának első eredményei. A kezdést serkentő elvekről, célokról - a ²⁹ pms2-ben levő, bomló paraszti kultúra megmentésének, alkotó művészi felhasználásának vágyáról a modern-népi szintézis jegyében - már esett szó. A szociális élmények hatása alól a néprajzi gyűjtő sem menekülhet: "A forró napok a nyírnádai honokbőrű halmok között, a zöld piócák tők vörösre mart nyaku öreg pety-

receni bécsi nótamondása...a nyírbátori templomok haldokló szépsége...a nyomornak fekete hullámszája:roppant süllyal kényszeritenek,vallatóra fognak" - írja Ortutay.²⁹ Hatásuk a Kollégium eddig elvezett munkaterületeihez hasonlóan - a néprajz területén is: elvekben és módszerekben egyaránt kitapintható.A Kollégium néprajzi kutatói szembefordulnak a pozitivista tárgyi/ néprajz módszereivel,eszményük az embercentrumu folk lore, melynek középpontjában a szociális környezetébe helyezett ember áll. "Ugy hisszük,³⁰ - írja Ortutay - hogy a nép tárgyi javainak,faragásainak,hímzéseinek,házépítő szokásainak gyűjtése mellett a nép szellemi kincseinek:folk lore-jának megmentése is elsőrendű feladat." Ugyanő 1934-ben tanulmányt ír "A szerelem Ajak-on a házassálig" címmel,tehát a nép szellemi kincseiből tár fel a hagyományos módszerrel:nem menve túl a pozitivista adatközlésen,leírásen.³¹ A fél esztendővel később megjelent "A magyar paracetség szerelmi élete" c. írása³² önbírálat,madnóti szavaival:"a hagyomány jegyében született leíró tanulmány bírálta"³³ - elégedetlenség a követett módszerrel szemben:elismeri ugyan,hogy "maga az adatközlés érdemes néprajzi munka lehet,elősegíti a népismeret teljességét", ám rámutat arra is,"hogy az u.n. néprajzi szempontok önmagukban éppen nem elegendők a népi kultúra egyes jelenségeinek megmagyarázására...jelentős szerepet kellett volna juttatni a szociológiai szempontoknak."³⁴

Az elveket nemcsak a szociális elmények,hanem a legmodernebb nyugati és különösen a szovjet valamint a szintén új utakat kereső hazai folklór - elsősorban Kálmány Lajos,Selymesy Sándor,Györfly István,Bartók és Kodály - eredményei is formálják.Ortutay a határtudományok - vallástörténet,história,szociológia - a néprajzi kutatásba való bevonását sürgeti és valósítja meg Max Weber nyomdokain járva;nemcsak tények,hanem összefüggések után is

kutat. A mese eredetét vizsgálva megpróbálja feloldani a modern nyugati iskolák földrajzi, történeti, lélektani és szociológiai egyoldaltságait: "kizárólagosan egyiket sem fogadhatjuk el - írja ³⁵ - szinte majd minden mesénél külön elbírálást igényel ezeknek a módszereknek kisebb vagy nagyobb létjogosultsága". A mese - írja ³⁶ Tylor nyomán - "élelteny, a valóságnak egyik eleven része volt, nem mese, hanem eleven igaz valóság, amelynek hitelessége semmivel sem kisebb, lebecsülendőbb a tapasztalható reális világ hitelességénél." Mannheim, Frazer és főleg Lang eredményeire támaszkodva a mese világa és a vallásos világkép összefüggéseiből indul ki, a mese keletkezésének idejét Malinowskyra és Probeniusra hivatkozva a vallás és mágia közötti differenciálatlanság korára teszi. Elméletében két nyugati iskola: a teológiai ethnológia és a francia szociológiai iskola /elsősorban Lévy Bruhl/ eredményeit próbálja egyesíteni ³⁷, jórészt ebből származnak hibái is: a mesék szellemének legfontosabb, legalapvetőbb jellemzője - írja ³⁸ - "emberségünk legmélyebb, élménye, legigazabb megragadottsága: a vallásosság élménye", a mese "szociális természeté"-re rámutat ugyan, a differenciálatlanság korából származó praktikus, gyakorlati jellegére, a szovjet néprajzi kutatók, köztük elsősorban Szadovszkij eredményei nyomán ³⁹ felhívja a figyelmet a mesemondó személyére, szociális helyzetére, a vallásos élmény jelentőségének tulajdonságaira hangsúlyozása mögött azonban eldugottan exponálja a primer-jelentőségű szociális élményt, a nép a mese mondandóját döntően meghatározó szociális vágyainak, érzéseinek, törekvéseinek szerepét. ⁴⁰

Kiemelkedő jelentőségű Ortutaynak a népballedáról írott tanulmánya. Ebben is hangsúlyozza szembeállítását a "történeti-
etlen, pusztán esztétikai szempontokra ügyelő magyarázatok"-kal, mitikus elképzelésekkel. ⁴¹ A balladák egyik típusát - akár Meyer ⁴²

- "a historiai énekszerzés eredményeiből, a spielmannok, vásári népénekesek" ⁴³ énekeiből eredezteti, a másik típus a "tempogiusto dallamu táncballada". Read Smith, Graves, Kodály és Bartók eredményeire hivatkozik, a közösségi alkotás elmélete mellett foglalt állást szociológiailag és etnológiailag megalapozott módszerrel: ⁴⁴ "a tudákos és hosszadalmas historiázásnak - írja - a virágének fordulóí, a vásári ponyvák borzalmas és moralizáló történetei egy stíluskonvenció, egy formularendszer törvényeinek engedelmeskedve formálódtak át, alakultak balladává... Az alkotás egyéni stigmái letörbődnek, szétmorzsolódnak a ritmus, a melódia: a közösségi stílus belső formáinak, fordulatainak hatása alatt... A közösségi stílus, a közösségi szelekció ítélezései öröködnak a balladaköltés szerkezetének érvénye fölött... Közösségivé formálják az egyéni javaslatokat." A Kollégium egész munkásságára jellemző "kollektivitás", "közösségiség" megnyilvánulása is ez a néprajz területén. Figyelemre méltók a koncepció dialektikus elemei: "az anyag - ⁴⁵ írja Ortutay - élő, hullámzó, változó valóság, melyet gyarapít, színez az egyéni munka, egyéni változás. Így kapcsolódik egybe a törvényszerű az esetlegessel, a változatlan a folyton változóval, a nagy költöttség kötöttség a nagy szabadsággal." Ezen a koncepción a mai néprajztudományok sincs mit korrigálnia. Ortutay néprajzi módszereszménye - az eddig egymással mereven szembenálló szellemi és tárgyi folklór egyesítése, a jelenségek komplex vizsgálata - szintén a szovjet folklór hatásáról tanuskozik. ⁴⁶

A pozitivizmusellenesség, az embercentrumú néprajz elve a Kollégium parasztságlélektani kutatásainak elemzése során ragadható jól meg. A csoport és tömeglélektani kutatások megélenkülése a 20-as évek végén, a 30-as évek elején feltűnő jelenség a tudományos életben; a kutatások célja többnyire: a társadalmat formáló

erők felfedése a lélektan segítségével a tömegek pszichéjében. Az eredmény is többnyire a társadalmi fejlődés és jelenségek idealista magyarázata. A Kollegium ⁴⁷ ~~közössége~~ nemcsak a néprajzi anyag, hanem a bennerejű "alkotó szellem, ~~lélek~~forma" után kutat. S mégül az állásfoglalás mégül a parasztsággal való teljes azonosulása vágyának bevülete sűt. Ortutaynak, Fomori Violának és a kűltag Sándornak színt ⁴⁸ teljesen járatián uton kell haladnia: "tudóssaink javarésze - írja Ortutay - csak a pozitivistá módszereivel végezte kutatásait... a mese és a balladatípusok vándorlásával, variánsok összevetésével foglalkoztak, s a tárgy történeti vizsgálódások szintén csak a pozitivistá tény megállapításai voltak." Mindössze Kodály, Bartók zenéi elméleti műveiből, Győrffy Istvánnak a kunságról, Kiss Ájnosnak a nedmészövénárhelyi parasztsággal foglalkozó írásaiból és főként Solymossy Sándornak "A magyar lélek" c. előadásából ⁴⁹ soríthatunk. A magyar parasztság ⁵⁰ "alapvető, tájegységek differenciáin tulemelkedő egyértelmű vonásait" kívánják kutatni, szembefordulva a romantikus, szabódezsői "pegány és protestáns", az ebből származó szociális köntőben fellépő újromantikus és az erdélyiek mitológikus parasztszemléletével.

Ortutay a parasztlélek legjellemzőbb vonásait - a parasztléleket egyuttal "magyar lélek" rangjára emeli; a népi ideológia legjellegzetesebb, legsúlyosabban téves gondolatának: a parasztság és a nép fogalma azonosításának néprajzi vetülete ez - a szemléletforma totalitásában, a vallásosságban, és mindenek előtt a kollektív szellemben látja, ám kételkedik abban, hogy a három alapvető lelki tulajdonság elhatározóan egyénitette volna a "magyar lelket" egyéb "parasztnépek" lelkiségétől. ⁵¹ Ehhez - írja s - szükség lenne a magyar parasztság történeti, szociális sorának komponenseire is. Ennek jegyében születik Fomori Viola könyve "A parasztság szemlé-

létének változása" címmel. A parasztságlelektani kutatásokat ő maga azért tartja fontosaknak, mert úgy véli - nem ismerve a társadalmi fejlődés igazi mozgatóerőit - hogy⁹² a társadalmi jelenségek mögött egy azokat indokló és a cél érdekében egységre szervező élő közösségi lélek létezik. A parasztság lelektani vonásait, ⁵² ~~szemléle-~~ tét változásban próbálja megragadni. "Egyén-millió befolyásai⁵² a közösségi lélek kialakulását - írja. - Az emberben a legmélyebb alapot a biológiai réteg teszi, s ennek ösztöni megnyilvánulásai-
ban az egyén faji tudása fejleszödik ki. Erre az alapra épül fel a már inkább egyéni ~~működés~~ célt szolgáló lelki kör... a fejlődés és megvalósulás a millió és az egyén objektív előfeltételeinek konvergenciájából születik. A millió-egyen rendszer tagjai egymással függvényi viszonyban állnak." Tomori a legmodernebb nyugati polgári lelektani iskolákat: Kuseimann milliópedagógiáját, Stern - és a magyar Boda István - egyén-millió elméletét követi várkonyi ~~millióelmélet~~ ⁵² ~~elemek~~ ⁵² ~~elemek~~ járva, bevonva a dialektikus vizsgálati módszer elemét is. A parasztság szemlélete állandó alakulásának okait az egyén és millió közti viszony állandó változásában keresi. A millió egyént formáló hatását hangsúlyozza - a milliónak az egyénben való tükröződését, megvalósulását: ez azonban csak látszólag materialisztikus: az egyén milliót alakító szerepének hangsúlyozásában nem következetes: a 17-18. század magyar parasztságáról szólva az embert passzivitásra kárhoztatja, ezzel a millióváltozást elszakítja az ember valóságformáló ⁵² ~~tevékenységtől~~ ⁵² ~~tevékenységtől~~, idealisztikusan szemléli. Tomori Viola könyve végeredményben egy idealista polgári pszichológiai koncepció és néhány dialektikus elem összeegyeztetésének felemésen ~~szűkült~~ kísérlete.

A Kollégium néprajzi tevékenységének lényeges hibája a népi ideológiában gyökerezik: a népet és a parasztságot azonosítják, a parasztság kultúrájának kutatását ⁹⁴ ~~értik~~ ⁹⁴ ~~értik~~ a néprajz feladatának,

néprajzukban a nép nem a dolgozó osztályok összessége, hanem csu-
pán a parasztság.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

A szociográfia

A pozitivizmusellenesség, az összefüggések keresése jellemzi a falukutatás, a szociográfia módszereiről avilott nézeteiket is. A magyar szociográfiai irodalomból nem sokat merithetnek: igaz Mál Mátyás, Tessedik, Széchenyi és Aczárdy innér használhatatlanná lett kísérletei után a századforduló táján - akkor kezdik felütni fejüket azok a problémák /egyke, kivándorlás, munkanélküliség/, melyek megoldása a 30-as évek elejére létkérdéssé súlyosodik - éledezik a magyar szociográfiai irodalom, a művek jelentős részét azonban "naiv tanácsolgatás", "jámbor szándék", az objektivitás teljes hiánya jellemzi, a részletesebb, megbízhatóbb alkotásokat az egypontúság és a pozitivizmus. Az I. világháború egyenlőre megállítja a fejlődést, az 1920. után a parasztság egyre súlyosabban jelentkező problémáinak hatására fellendül a szociográfia; Weiss István, Matolcsy Mátyás, Kerék Mihály, Csástelyi Nagy László alkotásait, majd Kodolányi és Illyés első írásait nagyobb tényhűség, mélyebb átélés jellemzi.

A művelési kollégium "a falu valóságegészét objektívan megragadó módszer"⁵⁴ kidolgozásán munkálkodik felhasználva a né-
kann met - elsősorban Max Weber metodológiájára gondolunk - a ro-
mán, és a problémameglátó amerikai szociológia előremutató eredmé-
nyeit.⁵⁵ Olyan szociológiát akarnak teremteni mely az egész problé-
máival foglalkozik, az életet mozgásban, változásban ábrázolja, s a
változások okai után kutat: "a falukutatas - írja ortutay Max We-
ber nyomán⁵⁶ - nem vállalkozhatik csak részletek megoldására, az

az egészet kell igényelnie a maga életos valóságában, szerkezetrészei funkcióinak összefüggésében... az ábrázolásnak ére^lkeltetnie kell a kép egyes elemeinek állandó változásait." Tehát "statikus" és egyben "dinamikus" kép adására törekednek. A dinamikus, a funkcionális kép felrajzolásához a falu szerkezeti képének, struktúrájának, osztályszerkezetének megragadását tartják döntőnek - nyilvánvalóan a marxizmus vizsgálati módszereinek hatása nyomán. Ennek alapján kívánnak törvényszerűségeket levonni, kauzális összefüggéseket megállapítani a falu szociális, társadalmi és etnikai fejlődését illetően jelezni is talán a jövőt.

Az elvek, módszertani elképzelések megvalósítására először Erdei Ferenc tesz kísérletet; már 1931-ben hozzáfog ⁵⁷ Makkal kapcsolatos szociográfiai kutatásaihoz, az első eredmények 1932-ben látnak napvilágot a Népünk és Nyelvünkben, az ugyanitt 1934-ben ⁵⁸ megjelenő monográfiarészlet pedig - nem csekély marxista hatásról tanuszkodva - a parasztváros társadalmi szerkezetével, osztálytagozódásával foglalkozik, módszerét tekintve példát, új utat mutat az akkori "szociográfiai hangzavar"-ban, elindítva a népi mozgalom tudományos igényű szociográfiai munkáját.

Ortutay és Erdei közös élménye a paraszti társadalom pusztulása, széthullása. A folyamatot már 1931-32-ben, az agrársettlement munka tapasztalatai nyomán észlelik; Ortutayt a népi kultúra ⁵⁹ halódásán keresztül érinti meg a széthullás szele, Erdei már 1933-ban, a Kollégium által rendezett vitaelőadáson vallja, hogy a parasztnépvészlet pusztulásra van ítélve, s ez a pusztulás "a társadalom formájával, helyzetével van szoros összefüggésben..." "A parasztnépvészlet újraéledésének előfeltétele a társadalmi viszonyok ⁶⁰ megváltozásában rejlik." A közvetlen élmények mellett irodalmiak is hathatnak a pusztulás folyamatának tudatosításánál: 1933-ban jelennek meg Kodolányi és Illyés ~~regény~~ "baranyai utazásai, ezu-

tán a népi mozgalom többi megrázó alkotása: a "Néma forradalom", a "Hulló magyarság" stb.

Erdei felismeri a parasztságot differenciáló osztályrészeg-
ződési folyamatot, hogy a parasztság csak a többi osztályhoz ké-
pest mondható egységesnek, osztályhatárain belül az egyes cso-
portok lényeges különbségeket mutatnak: a család, a faluközösség
felbomlik - a parasztok szabadulni szeretnének saját életkörülmé-
nyeik szorításától, sorsuktól, s mindentől, ami ezekkel kapcsolatban
áll: a hagyományoktól, népi kultúrától - a falu társadalmán belül
bomlasztó ellentétek ütik fel fejüket. Mindezekből folyik a felis-
merés: a parasztság nem forradalmi erő többé - ezt helyesen lát-
ják - sorsa így nem forradalmi úton változtatható meg.

A folklorista Ortutay a halódó népi kultúra láttán gya-
korta azon kesereg, hogy a népi kultúra nem szinjetizálódhatott
"a nyugati magas kultúra" legjobb eredményeivel, pedig ez a szin-
tézis - hiszi - megmenthette volna az önmagában pusztulásra ítélt
népi kultúrát.⁶² Ortutay etnológiai koncepciója és Erdi szocio-
lógiai megfigyelései egyaránt a modern-népi, vagy európai-magyar szin-
tézis gondolatának transponált variánsai. Erdi a paraszti társa-
dalom fejlődési folyamatában új "kikristályosodott fogalmat" lát:
a polgárosodó kisgazdát, "az új parasztöntudat és parasztpolitika
első lépéseként."⁶³ "Az új parasztgazda politikai alakja - írja -⁶⁴
a parasztság társadalmi felszabadulásának története révén belát-
hatatlan politikai kilátásokat tár fel." A maki kisgazdacsalád-
ban született és nevelkedett, a kisgazdák küzdelmeiben már gyermek-
kora óta résztvevő Erdi a közvetlen környezetében tapasztaltak
alapján - tévesen és alaptalanul - az egész magyar parasztság-
ra általánosít: túlbecsüli a kisparasztság társadalmi és gazda-
sági súlyát és szerepét: innen már csak egy lépés a parasztkérdést
polgárosodással megoldani kívánó kispolgári szocialista koncep-

előig. Jól tükröződik ebben a gondolatsorban Erdei, Ortutay és a Kollégium jó részének ideológiai állapota 1934-35 táján: a jelenlegi helyzetében lévő parasztságba, mint egységes, megbonthatatlan, tettekre képes osztályba vetett hitük szertefoszlása után - a munkásmozgalom ideiglenes válsága miatt - nem jutnak el a munkásozrostály vezető, forradalmi szerepének felismeréséig.

Reitzer Béla "A proletárnevelés kérdéséhez" c. nevelésszociológiai tanulmánya szintén a Kollégium marxizmusához való - 1933. utáni - felemás viszonyának dokumentuma. Reitzer a kommunista nevelés bírálatával próbálkozik: "objektívan nézve a tényeket", "előre való elfogultság nélkül" ⁶⁵ és tegyük hozzá a marxizmus és a kommunista nevelés elveinek alapos ismerete és helyes értelmezése nélkül. A marxizmus társadalomszemléletének alapelve - írja Reitzer - ⁶⁶ hogy a "társadalom berendezkedése kizárólag gazdasági, a szükségletkiegészítés technikai és szervezeti állapotának függvénye." Merveen, szemantikusan szemléli az alap és felépítmény viszonyát, nem lévén tisztában, hogy a marxizmus mást hirdet: "az alap és felépítmény nagyon is összetett jelenség, melyekben egy időben egymással ellentétes tendenciák is érvényesülhetnek, nem elégséges tehát egyetlen felépítményjelenségnak, a nevelésnek sem somás megítélése, hanem fel kell tárunk a bennük jelentkező különböző folyamatokat, elemeznünk kell ezek egymáshoz ⁶⁷ való és a társadalmi fejlődéshez való viszonyát." Ez az oka annak, hogy Reitzer számos jelenség előtt - az alap radikális változását nem követi azonnal a felépítmény, tehát a nevelés radikális változása; "a családforma és a gazdasági rend változása sokszor egyenesen allentett értelműk" ⁶⁸; a gazdaság radikális változását a családformában csak minimális változás követi, míg ma a családi életforma radikális változása nincs egybekötve a gazdaság rohamos változásával - értetlenül áll. A fejlődéstől nagy mi-

nősségi ugrásokat kér számon, pedig mindig a nevelés folytonosságát kell látnunk, "a kommunista nevelés is az előző korok nevelési eszméinek, tapasztalatainak törvényszerű fejlődése útján jön létre."⁶⁹

A marxizmus társadalom fejlődésselmeletét - mely egy-egy társadalmi rendszer történetén belül felfelé- és lefeléívelő szakaszt⁷⁰ különböztet meg - "ahistorizmusnak", "konzervativizmusnak" tartja, mert nem ismeri a marxista fejlődésselmelet lényegét: a fejlődés az ellentétes erők állandó harcának eredménye a társadalomban a termelő erők és termelő viszonyok összhangtörvénye alapján. Ugy véli, hogy a kommunista nevelés sok esetben kénytelen elszakadni a marxista társadalomelmélettől: abban, hogy a kommunista nevelés a családot - igaz, módosult keretek között - továbbra is szükségesnek tartja, kompromisszumot lát. Végző soron a marxizmusnak az alap és felépítésmény viszonyáról szóló ám a kellő dialektika nélkül helytelenül értelmezett elméletének tagadásával együtt, vele egyidejűleg kategórikusan elveti a marxizmus társadalom elméletét is,⁷¹ mint a gyakorlatban csődöt mondott, "tarthatatlan" dogmarendszert.

A marxista tanok merev értelmezéséről Kont "A színjáték" c. könyve elemzésének kapcsán már esett szó. Leitzner e művéből - s mint később látni fogjuk Erdei egyik írásából is - a munkásszorgalom már részletezett belső és külső helyzete nyomán lábra kapott csalódás, a marxizmusból való kiábrándultság, iránta való bizalmatlanság érződik. Mindez azt bizonyítja, hogy a kollégium a szegedi baloldali munkásszorgalomba bekapcsolódva objektív akadályok miatt - a munkásszorgalommal való kapcsolat a letartóztatások után megszakad - inkább csak ismerkedni tudott a marxizmussal, a történelmi materializmussal, mintsem azt megismerni vagy helyesen alkalmazni, a hozzá fűződő kapcsolatot a legtöbb esetben érzelmi színezetű vonzódás, s nem a tudományos meggyőződés jellemzi, éppen ezért ingadozik, változik - a munkásszorgalmi és politikai események hatására.

1935-38.

"De jönnek új hadak, ha kell a semmiből,
akár a vad forgószelek
sebzett földekből és a bányák
melyéről induló sereg."

/Radnóti/

A Kollégium munkássága utolsó periódusának határ-dátumai:
1935. és 1938. - az előző periódushoz hasonlóan - arról árulkodnak
szívesen önmagukban is, hogy a Kollégium fejlődése, céljainak, elve-
inek módosulásai mondhatni követik - igaz közvetve - a kül- és
belsőpolitika, s talán legkézzelfoghatóbb módon a hazai munkásmozga-
lom alakulását, eseményeit. Egyedi és egyben általános is ez a fej-
lődés: egy csoport de sok vonatkozásban a haladó magyar értelmiség
utját jelzi.

A csüggedés és zűrzavar, mely a fasisztus németországi ura-
lomra jutása, majd a bécsi munkásság 1934. februári lázadásának gyors
vérbefojtása után ideig-óráig urrá lett a munkásmozgalmon, 1935-36-
ban kezd szétoszlani. Igaz a fasisztus - Goebbels Ernő naptárszerű,
felsorolását követjük - szinte napról-napra terjeszkedik: 1935.
végén Olaszország megtámadja Abesszíniát, 1936: Németország megszáll-
ja a Rajna-vidék demilitarizált övezetét, 1936 július 8. fasiszta
katonai klikk támad a Spanyol Köztársaság kormányára, olasz és
német segédlettel polgárháborúba taszítják az országot, 1936-37-
ben megszervezik Olaszország, Németország és Japán támadó blokk-
ját, 1937. nyarán Japán csapatok törnek be Kínába, München után
Csehszlovákia feldarabolása következik /majd szeptember 1. táma-
dás Lengyelország ellen, az első második világháború kitörése/ - ám
az antifasiszta erők egyre eredményesebben küzdenek: a bécsi mun-
kások csak három napig tartják magukat, a Spanyol Köztársaságot

csak hároméves harc után tudják leverni, a francia és a spanyol népfront, a Komintern VII. Kongresszusa mind az antifasiszta erők erősödő ellenállásának és ellentámadásának bizonyítékai, mozzanatai. Megkezdődik tehát a harc a fasiszta és az antifasiszta erők között, és egyre élesebb lesz.

A VII. Kongresszus határozatát - minden fasizmus ellenes erővel össze kell fogni, szövetkezni kell, a vezetőszerp azonban a munkáosztály kezében marad - nálunk csak lassan és késlekedve kezdik végrehajtani. Mivel az erősödő fasizmus "nem teszi lehetővé a haladó osztályok számára az osztályharc politikai, gazdasági síkon való folytatását - írja Kispéter András² - a küzdelem sok vonatkozásban kényszerűen a kultúra területére szorul, de ott annál nagyobb lendületet vesz. Ez a kulturális harc egyik jellemző vonása a Horthy-Magyarország haladó mozgalmainak, részben a hazai munkásmozgalomnak. "1934-ben új, nagy erőket tömörítő folyóiratok indulnak: a Válasz, a Sziget, ezévben alakul meg a KMP kezdeményezésére a Szocialista Képzőművész Csoport, majd a szocialdemokrata befolyás alatt álló s csak félévet megélt Szocialista Írók Csoportja³, a sort a Művészeti Kollégium által alapított két folyóirat: "A színpad" és a Magyarorságtudomány folytatja 1935-ben, majd a Világirodalmi Szemle; a Gondolat, a KMP a népfrontpolitika szolgálatát végző folyóirata csak 1936. elején születik meg.

Hont Jerec⁴ - saját szóbeli közlése szerint - 1934. közepén csehszlovákai útja alkalmával a sarlósek, személy szerint Steiner Gábor közvetítésével kapcsolatot teremt a KMP ottani vezetőivel. Nem sokkal hazatérése után - 1935. januárjában - indítja meg a Kollégium közönsége "A színpad"-ot, majd - 1935. júliusában a Magyarorságtudományt.

A színpadmozgalom

"A színpad" a Kollégium 1929-30-tól datálható színpadmozgalomnak tapasztalatai alapján és folytatásként - elsősorban a német és franciaországi példák nyomán - antifasiszta harcot akarja szolgálni a színpadművészet eszközeivel: "A XX. század harmincas éveit az uraimon kívül lévő rétegek politikájának egyre erősebbé jobbrafordulását mutatják - írja Mont "A színpad"-ban. - A legutóbbi politikai események tapasztalatai megérlelték a pártok-raszakadt munkásosztály egység utáni vágyát és az aktívabb politikai küzdelem szükségességének felismerését... A színjáték ma a politikai küzdelem harci eszköze... Napjainkban erősebben, mint valaha. Azokban az országokban, ahol a politikai küzdelem élesedik, a színjáték egyre határozottabban szolgálja a politikai célkitűzéseket." A Kollégium közössége ezzel bekapcsolódik abban a nagy európai - a népfrempolitikát és az antifasiszta harcot szolgáló - színházmozgalomba, melynek Németországban 1933-ig Brecht és Piscator, Franciaországban Gémier, Spanyolországban pedig Garcia Lorca a legkiemelkedőbb vezetői és harcosai.

A munka egyenlőre elméleti területeken folyhat: találgatás nevezik Kőrösi Árpád "A színpad"-ot "vágyterem"-nek és "póttér"-nek.

Az első szám megjelenését még 1934. nyarára tervezik, anyagi nehézségek miatt hónapról hónapra húzódik halasztódik az indulás. 1935. januárjában lát napvilágot az első szám, Mont szerkeszti, de - mint Buday György írja - "valamennyien csináljuk", mert Mont ösztönösen nem tudja irányítani a lapot - Szegedről elkerülve vidéki vándortársulatoknál operetteket kénytelen rendezni - csak egyszer kétszer ruccanhat Szegedre, főnapokra.

Az első szám 1200 példányban jelenik meg, a ráfizetés 2900 pengő, anyagi támogatást senkitől és sehonnán nem kapnak. A második

szám egyéves késéssel 1936. májusában jelenik meg, az adósságok kifizetése után. A Kollégium a szerkesztést és a kiadást nem vállalhatja továbbra is kizárólag saját anyagi felelősségére, s így "mivel különben és közben - írja Buday⁷ - Hont Pestre került, de színházi egyetlen folyóiratot tényleg nem is lehet Magyarországon vidékről csinálni - "A színház" is felköltözött Pestre. munkatársai gárdája olyan mértékben, mint az első számban is volt, megmaradt kollégiumának, viszont egyetemessé lehetett tenni azáltal, hogy a Magyar Színháztudományi Társaság hivatalos folyóirata lett." Hont társzerkesztőnek maga mellé veszi Staud Gézát.

Az első szám szinte összefoglalja a Kollégium közössége által eddig végzett sokoldalú színháztudományi és színpadművészeti elméleti munkát. A központi probléma és a végső cél az új magyar drámának a megteremtése a világnézeti, politikai színház jegyében, s azáltal, tevékeny részvétel a társadalmi valóság alakításában, következésképp az antifasiszta harcban, valahogy úgy, ahogy azt Radnóti a "Kortárs utlevelére" c. az első számban közölt verse hirdeti.

Bevezetőül Gemert idézik: "A modern társadalmat ábrázolják az írók. Vezessenek el a gyárakba, laboratóriumokba, a bankok pán-célszekrényei mögé, a népgyűlések és a halálra ítélt levők titkos tanácskozásaiiba... ily módon segítsék elő a dolgok új rendjének világra jövetelét" ; majd Piscator: "A színháznak végeredményben nincs is más feladata, mint az, hogy tudatossá tegye a színházba tömülő tömeg számára azt, ami többé-kevésbé zavarosan szunnyad~~ni~~ tudata alatt."⁹ ; és Jespersen is. Tanulmányt közöl a folyóirat

Brechtől - Brecht társadalomformáló funkciót követel az operától - s részleteket a Mahagonnyból Radnóti Mátészalka fordításában. Brecht magyarországi népszerűsítése jelentős és bátor vállalkozás,

hiszen a Koldusopera bukással végződő ^{budapesti} bemutatója és a moszkvai Uj Hang-ban megjelent, ¹¹ Brechtet a szocialista realizmus köréből kiátkozó Káy tanulmány után ~~xxx~~ a hivatalos kulturpolitika ~~xxx~~ és a baloldali munkásmozgalom keretein belül folyó kultúrmozgalom ¹¹ igyekezett Brechtől megfélemezni. A Kollégium eszirányu ténykedése azt bizonyítja, hogy a Szegedi Viatatok mentesek voltak a korabeli munkásmozgalom és szocialista kulturpolitikát gyakorló ^{merev} jellemző ¹² szűklátókörűségtől, proletkultus szemlélettől.

¹² Az új dráma - véli Hont - szintézis eredményeként jön majd létre: a munkás- és parasztszínházak és "a régi színháznak a fejlődés vonalában mozgó" elemeiből. A legfontosabbat, a világnézeti tartalmat, "az osztályöntudat és az osztályellentét érzését" a munkásszínhátság adja. A helyesen értelmezett népfrontpolitika: az antifasiszta erő a munkásosztály vezetésével történő összefogásának elve transzponálódik Hont elméletében.

Ennek a szocialista realizmusra színházat körvonalazó elméletnek ellentmond azonban a gyakorlati megvalósításra kidolgozott egyik elképzelés - nyilván nem kis részben a lehetőségek, körülmények csábító, költő kényszere következtében. A társadalom és a színház közötti ¹³ meggyöngyölt "eleven, tremékenyítő és szükségesszerű szociális kapcsolat" ¹³ helyreállítására törekedve a szegedi szabadtéri játékokon modern magyar népi misztériumjátékok előadását követelik: "olyan szabadtéri misztériumjátékokra gondolunk, melyben a ma legtisztább stílustörekvésein keresztül fejeződjen ki a magyar parasztság emberi vergődése, számkivetett szociális sorsa és egyben ¹⁴ örök értékei."

Nemcsak tervek, hanem eredmények is vannak már: rendezői elképzelések, jelenetsorok, színpadképek, jókora néprajzi anyag ^a a parasztság színhátékszerű szokásaiból Buday, Hont és Ortutay munkájának eredményeként. Ortutay közül is: egy betűhentes játé-

15
kot gyűjtéséből. Néprajzi anyaga "bedolgozásával" négy évszak keretében akarják bemutatni a parasztság küzdelmes életét, feleletet szándékozván ezzel adni a magyar társadalom legégetőbb kérdéseire. A "magyar népi szabadtéri játékok" elmélete visszatérés Mont 1929-es koncepciójához, közvetve pedig a népi ideológia - a magyar társadalom kizárólagosan legfontosabb osztálya a parasztság, a magyar társadalom sorsa a parasztság sorsával áll vagy bukik - hirdetése. Erdei helyesen ítél: "A régi parasztszínháték, mely egybe-
forrott a régi paraszttársadalommal, ma már halott. Újstílusú parasztszínháték nem foglalhatja el helyét, mert a társadalmi átalakulás tartalma: a parasztság tökéletes elpusztulása." 16

Az 1935-ben elkezdett munkálatokat folytatva a közönség és a színpad kapcsolatát közönségszociológiai kutatásokkal is mélyíteni kívánják. Erre vall a "Tütyű és taps"-ról közölt vitaanyag. 17

A közvetlen, az elsődleges feladat a magyar színháztudomány megteremtése, melyhez éppen "A színpad" megindulása jelenti ténylegesen az első lépést.

Monték "A színpad"-ot nem kizárólagosan kollegiumi meggyűlési lehetőségnek szánják, hanem vitaforumnak is; már az első számban ankétot hirdetnek a "színhátszás legaktuálisabb problémáiról": a színház társadalmi és szociális funkcióiról, a színház és a társadalom összefüggéseiről, a színház és a feltörekvő új osztályok közötti kapcsolat megteremtéséről, az új drámáról, a jövő fejlődéséhez szükséges újításokról, reformokról - egyesséval azok-
ról a kérdésekről, melyekre "A színpad" első száma megkísérelte a válaszadást. 18

Egy színházelméleti folyóirat alapítása állami támogatás nélkül, vidéken hallatlan bátor és meglepetés erejével ható tett ebben az időben, amikor a színházelméletet, mint tudományt mindössz-

sze Ambrus Zoltán és nevesi Gábor néhány könyve jelenti. Az első szám nem is marad hatás nélkül. 1936. május 10-én jórészt a szegedi fiatalok kezdeményezésére megalakul a Színháztudományi és Színpadművészeti Társaság. Az alakuló ülésen szinte az egész Kollégium részt vesz, Hont lesz a Társaság titkára, Tolnai a jegyzője, választmányi tagnak választják Rudayt, Ortutayt, Tomorit, Pálint Györgyöt, Sik Sándort, Várkonyi Mildebrándot, a tagok sorába lép az egész Kollégium: így Hadnóti is.

Hont olvassák fel az előkészítő bizottság programtervezetét, mely a következő feladatokat, tennivalókat tartalmazza: közönséglélektani, szociográfiai vizsgálatok, gazdasági, jogi vonatkozások, a színpadi alkotás elemeinek történeti, lélektani, esztétikai megvilágítása, az új magyar írók érvényesülésének elősegítése, a magyar népi játékkincs összegyűjtése, a színésznevelés módszereinek kidolgozása a lélektan alapján, a rendezőképzés elősegítése, a színpadtechnika és a vidéki színház, a színházépítés, a színházi zene, a film, rádió problémáinak vizsgálata stb.

A programtervezet a Kollégium színpadművészeti elméleti munkaterületeinek összefoglalása kiegészítésekkel, az egyes részfeladatok szinte nevekhez köthetők /közönséglélektani vizsgálatok: Széll, Hont, Tomori; a magyar népi játékkincs összegyűjtése: Ortutay; a színésznevelés a lélektan alapján: Hont, Tomori; rendezőképzés: Hont stb./Az alakuló ülésen Széll István összefoglalja a Művészeti Kollégiumnak a programtervezet fenti területein folytatott eddigi tevékenységének eredményeit.

A Színháztudományi és Színpadművészeti Társaság megalakulásával a Művészeti Kollégium színpadművészeti mozgalma - akár a Magyarországtudománnyal meghirdetett néprajzi-szociológiai-honismereti mozgalom - véglegesen kilép a provinciális és kollégiumi keretek közül: országos méretűvé szélesedik. A Társaságban a Kollégium munkája

tagjain és haladószellemű színházi szakembereken kívül helyet kapnak a hivatalosak is: "az összes pesti korrficeusok"²¹. Hontnak sokszor engednie kell elvei és meggyőződése rovására, vagy kompromisszumkötéshez folyamodnia. "A színház" első száma után a többi már korántsem tartalmaz annyi bétorhang, az égető kérdésekkel érdemben foglalkozó írást, egyre inkább eluralkodnak a mának nem sokat mondó ám terjedelmes színház történeti írások, s olyanok is napvilágot látnak, melyekkel Hont és a Kollégium nyilvánvalóan nem ért-
het egyet.

²²
A mai színház válsága a legállandóbb téma, a korántsem egy-
séges nézőpont, de egyaránt elkeseredett hangú bíráló tendencia
a jellemző, az utmutatás, a megoldások keresése már kevésbé.

Hont és Tomori a színészképzés problémáival foglalkozik erős
pszichológiai megalapozottsággal, a politikai, világnézeti szin-
ház követelményéből kiindulva: "A jövő színháza több akar lenni,
mint pusztán szórakoztatás, élményt, sőt magzó élményt akar nyuj-
tani. Ehhez pedig olyan színészre van szükség, aki nemcsak játsz-
sa szerepét, hanem abban éli és kifejezi önmagát."²³ Ezért tartják
fontosnak a színészképzés során "a mélyebben fekvő lelki rétegek
kiművelését: az emberi magatartás alakítását... A koráserő színész-
nevelés nemcsak a színészi képességeket fejleszti, hanem öntudatos
és erkölcsös, az emberi szolidaritást mélyen érző színészegyéni-
séget nevel, aki hisz a művészet társadalom~~szervező~~ fejlesztő hiva-
tásában."²⁴ Az új színészi magatartástípus kialakulását illetve
kialakítását - akár az új drámáét - a három összetevőjű szinté-
zis útján képzei el Hont: "A művészi továbbfejlődés szempontjá-
ból Magyarországon a hivatásos színművészet, a társadalomalakító
működésjétezés és az eredeti parasztjétezés jöhet számí-
tásba... a technikai tökéletességgel a szolidaritásérzést és
a népi sajátságokat egyesítő új színészi magatartás csak a

három színjátéktípus értékeinek szintéziséből, az értelmiség, a munkásság és a paraszt színjátszók együttműködéséből alakulhat ki." ²⁵ Ebben a koncepcióban a 30-as évek második felében az egyre szélesedő, minden antifasiszta nemzeti erőt összefogni kívánó népfrentpolitika körvonalai megkínnyal ismerhetők fel.

Ortutay a magyar népi színjátszás szokásainak etnológiai és szociológiai módszerrel történő, a tárgyi vizsgálatokon tulmenő gyűjtését sürgeti. ²⁶

Továbbra is figyelemmel kísérik a szegedi szabadtéri játékok. Egyet. Gáljuk, hogy a játékokat az eluralkodó "puszta látványosság, művészi blöffök, az üres formakultúra" utjáról "visszaigazítsák" a szerintük "egyreál helyes eredeti irányba"; az erőt adó, irányt mutató "ujhumanista tömegjátékok" felé. ²⁷

Hont 1935. karácsonyán az 1936-os évadra azz "Az ember tragédiája" és Sik Sándor "Bábel Tornya" c. drámája mellett Jakob Biedermann francia jezsuita 1607-ben írt "Cenodoxus, Doktor von Paris" c. Joseph Gregor által átdolgozott drámájának bemutatását javasolja rámutatván arra, hogy a dráma olyan - a maihoz hasonló korban keletkezett, "amelyben világnézet harcolt világnézettel, a szórakoztató, öncélú, könnyűfajcsulyu színelőadások mellett diadalmasan tört előre az etikus világnézetet hirdető színház." ²⁸ A társadalom és a színház Kejlődése közötti összefüggések ismeretében elveti a misztériumot: "amely a katolikus középkor végén bontakozott ki, amikor még a világnézeti és gazdasági ellentétek nem szakították egymással szembenálló részekre a társadalmat. ²⁹

A Cenodoxus - Hont szavaival - "az egoista egyén és a modern ember tragédiája" ³⁰, melyet Gregor anakronisztikus kifejezésekkel, modern jellemrajzzal próbál korszerűvé, aktuálissá tenni: Lucifer: "Cenodoxus és a hozzá hasonlóak az okai a világ nyomorúságának. Ő nem sejtette, éppugy, mint a föld minden gazdagembere,

hogy a Profiton kívül más törvény is létezhet. Add, ó Uram ezt a más-
sik törvényt és ez megváltja a világot! Hozz törvényt... hogy Ce-
nodoxus ne gyűjthesse Cenodoxus pénze, tudása, hatalma számára,
hanem a te szegényeidnek és megterheltjeidnek." ³¹ Radnóti fordít-
ja le a drámát németből, egy részlet meg is jelenik HA színpad"
1936. évi 7-8. számában.

Ha a terv realitás, kényszerhelyzet szülte megalkuvás, a tár-
sadalmi erők harcát, az osztályharcot bemutató színháztól vissza-
lépés az "individualizmus-kollektívizmus" ellentétkörében mozgó-
ig - mégsem valósul meg.

"A színpad" 1937. évi első és egyben utolsó száma teljes e-
gészében a szabadtéri játékok problematikájával foglalkozik, köz-
vetetten támadja az 1934-36-ban megvalósult rendezői elképzelé-
seket; Jénovics Jenő, Rálint Lajos, Fünkösti Andor a játék és a
környezet, az architektúra közötti kapcsolat - mely a Mont rendez-
te Tragedia előadás egyik alapvető jellemzője volt - hiányát ki-
fogásolja, támadva az "ide-oda hurcolt, ingó-lebegő, vászondiszk-
tek és a zárt színpad technikai furfangjai" s ezzel nyilván a
Bánffy féle koncepció ellen. ³²

magyarságtudomány

A Művészeti Kollégium tudomány³³ munkásságát 1935. után a
szintetizálódásra, gyakorlati-politikai tudomány megteremtésére
való törekvés jellemzi. A színpadmozgalomban a politikai színház
felé tartó fejlődés is alapjában véve ennek a tendenciának a je-
gyében történik. A politikai színház koncepciójának a tudomány te-
rületén a magyarságtudomány fogalomköre felel meg. A hungarológia,
a ~~magyarság~~ magyarsággal foglalkozó tudományokból összeálló, a mag-

zeti ön- és helyzetismeret tudománya az induló Válasz ideológiai fegyvertárából való.³³ A Válasz programjának főbb munkaterületei és céljai - a magyarsággal kapcsolatos tudományok ápolása, ismeretszerzés egy esetleges reformpolitikához, decentralizálás, a közvélemény mozgósítása stb. - közssek a Kollégiuméival. A folyóirat szerkesztője ~~hisz~~ szinte az indulás előtti időktől kezdve állandó kapcsolatban állnak Buday Györggyel, aki 1934. végén, a 3-4. szám megjelenése után már szerkesztőségi tag, 1935-ben a Válasz négy Madnóti-verset közöl. Németh László az első számban felveti egy Hungarológiai Társaság megalakításának gondolatát.³⁴ A Válaszban kinyilatkoztatott elveit Németh a magyarságtudományban ismét meghirdeti; egy magyarságtudománnyal kapcsolatos koncepcióval lép fel Erdel is.

Abban mindketten egyetértenek, hogy a jelenlegi helyzetben nem forradalommal, hanem reformok útján lehet és kell változtatni, ehhez azonban valóságismeret szükséges: "a reformoknak - írja Németh László³⁵ - melyet egy idő óta annyit hangoztatunk, megvan az előfeltétele: ismerni kell az országot, melyet meg akarunk reformálni"; "a szervezkedés első tudománybeli segítsége - vall Erdel³⁶ - a konkrét tények módszeres felderítése."

Németh László a magyarsággal foglalkozó tudományágak együttműködését hirdeti, mégpedig úgy, hogy belőlük "a közös tényezőt kell kiemelni és épp ez a közös tényező a magyarságtudomány... Mi a magyar életet átjáró lényeg, melyhez itt évszázadok során alkalmazkodni kellett és lehetett?... új tudományunknak ebben a kérdésben dobog a szíve." Ennek a tudománynak mint magatartástudománynak - vallja Németh³⁸ - kell választ adnia arra, hogyan tud a világ háborútól "megnyomorított" magyarság a gazdasági válság következtében "rejtélyessé vált" népek és körülmények közepette "új vívmánnyal felelni". Németh nem ismerve a társadalom fejlődését

meghatározó "rejtelmes"erőket ,törvényszerűségeket a szaktudományok minőségi többletet jelentő szintézise nyomán létrejött magyarságtudományt társadalmi ideológiává emeli, mivel nem látja a társadalom és történelem fejlődésének igazi hajtóerőit, a szakadatlan osztályharcot: egy "magyar lényeg"-ben keresi minden magyarizációt és megoldást, ennek kutatásában a magyarságtudomány feladatát. Ebből a társadalmi és történelmi idealizmusból erednek németh társadalmi koncepciójának legfontosabb vonásai: a nacionalizmus és a harmadikutasság.

A marxista-leninista műveltséggel rendelkező Erdei németh fent elemzett nézeteivel ezek vonatkozásban polemizálva a magyar gazdaságtudomány helyzetéről ír. Gazdaság és társadalom fejlődése közötti szoros kapcsolatokat felismerve egy új szempontú gazdaságtudományt emel az ideológia rangjára. A klasszikus gazdaságtan elveti, mert az szerinte "egyoldalú", "elvent", "keptelen politikai állásfoglalásra és akcióra"; "a szocialista gazdaságtan mindenestől politika lett", "a munkáosztály sorsvadásza". Erdei helyesen látja a marxizmus továbbfejlődését is: a mindig változó konkrét helyzet, a tények és a marxizmus gazdaságtana között keletkező ellentmondásokat - írja - "a revizionizmus akként kívánta megoldani, hogy feladta a szocializmus alapjelentőségű elveit, és a ténybeli közhelyek tulbecsülésével egy opportunist szocializmust alakított ki." Erdei példaképe a lenini gazdaságtan, mely "a marxi tételek lehető tiszteletbentartásával" a konkrét helyzethez igazodik. A munkásmozgalom kudarcai szülte bizalmatlanság, a nagy várakozások be nem teljesedését követő csalódás is szól Erdeiből: "a lenini gazdaságtan ...gyakorta épít a polgári illuziók antitéziseképpen proletár illuziókat a tények könyörtelen felderítése helyett...fogyatékosága abból ered, hogy a proletársors - világ proletárjai - nagyon is absztrakt közös-

41
ség."

Erdei a szocialista tudományt állítja a magyar gazdaság-
tudomány elé példaképül: rámutat arra, hogy a Szovjetunióban a sors-
alakítás, a politikussá ⁴² elveinek érvényesítése elsősorban a szak-
tudományok tény és helyzetfeltáró munkáját feltételezte; a magyar
gazdaságtudomány - írja - "a tények feltételezése helyett ra-
gadja meg a magyar gazdasági élet tényeit, feltételezett értéke-
lések helyett támaszkodják a magyar társadalom aktuális érték-
rendjére és így derítsen fényt a magyar sorsalakítás útjaira." Az
új magyar gazdaságtudományt is ugyanaz ⁴³ jellemezné, mint a leninist:
az egység és autonómia dialektikája a tudományok vi-
szonyában, politikai jelleg, ezzel együtt az elmélet és gyakorlat
kapcsolata. Az első lépés a "konkrét tények felderítése": "a magyar
gazdaságtudomány csak akkor lehet igazán sorsalakító tudomány, ha
már van diagnózis a magyar társadalom gazdasági világáról és ele-
venek ⁴⁵ értékes és szükséges célkitűzések a társadalomban."
Az agrársettlemment mozgalom fél évtizeddel korábban már meghir-
detett, a társadalmi idealizmus jegyében fogant általános tenden-
ciái, céljai - felmérés, diagnózis, ismeretszerzés és közvetlenény-
formálás a helyzetváltoztatás, a reformok sikere érdekében - szó-
lálnak meg újra a marxizmus-leninizmus módszertana által megindo-
koltabban, és megállva a végső lépés, a társadalmi rendszer gyökeres
és teljes átalakítása előtt; a romantikus érzelmi telítettséget
a tudomány erejébe vetett hit váltja fel.

A hungarológiának a határtudományok együttműködését hir-
dető tendenciája szinte kezdettől fogva jellemzi a Kollegium tag-
jainak - Erdei, Baróti, Ortutay, Tomari, Tolnai - tudományos kutató-
módszereit: az irodalomtörténeti, pszichológiai és néprajzi kuta-
tásokat - mint már láttuk - történeti és szociológiai szempen-
tokkal szélesítik, a szociológiaiakat néprajziakkal és pszicho-

légialakkal; mindegyik alkotás - különösen az irodalomtörténetiek - közvetve a jelen számára is leszűr tanulságokat.

A Magyarságtudomány első szánának gerincét jórészt a Kollégium tagságának - Baróti, Buday, Erdei, Ortutay, Tolnai, Tomori - valamint Németh László és Honti János írásai adják. Tolnai "Egy magyar dilettáns archépéhez" c. tanulmányában a Soproni Önképzőkör megteremtőjéről, Kiss Józsefről írva a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma indulásának korával ezek vonatkozásában analóg kort mutat be a egy olyan mozgalmat, melynek törekvéseit - a magyarság fennmaradásáért folytatott küzdelmet - a Kollégium is magának vállalja, kiemeli az értelmiségi ifjúság elhíttottságát, döntő szerepét. Baróti már a Kollégium által korábban is hangoztatott irodalom-szociológiai elképzelésekből kiindulva - "a szociológiai szempontokkal is szánoló irodalomtörténetet az egyes íróknak, írócsoportoknak a szélesebb rétegekre tett hatása is érdekli" - a középeurópai összehasonlító irodalomtörténet megteremtését sürgeti. Nem nehéz felismernünk a Válasz Németh által megfogalmazott középeurópai "közös-sors" gondolatának a közös sorsú népek kultúrájának megismerését és összefogást programként sürgető balra tolódott változatát. Erdei Makó társadalmi szerkezetének alakulásával foglalkozik. A Népünk és Nyelvünkben közölt, ugyanezzel a problematikával foglalkozó tanulmányában csak a paraszti társadalom széthullására, a kisbirtokos parasztság jelentkezésére figyel fel. Most egyetel tovább lép: "az eddig zárt egységes osztály határai meglazultak és a parasztság különböző rétegei... polgári-
asodtak."

A Kollégium kezdeményezése nyomán született folyóiratot Ortutay "A színpad" címmel kapcsolatos anyagi problémák tanulságait leszűrve széles - de korántsem egységes alapokon álló - erők
összefogásával szerkeszti: "bárha jelentős része - írja Buday -

kollégiumi közreműködéssel készül, mégsem hivatalos kollégiumi
orgánus, ennek sok részével mint együttes eltérő véleményen vagyunk...
Mindenesetre jelentős erőket bizonyos mértékig szerencsésen szin-
tetizáló orgánus lett, ennek természetesen örülnünk kell... Bizo-
nyos módszertani mérészt bizonyos személyi okok vannak, melyek-
kel nem értünk egyet, Ortutay sem, de az és aki, mint szerkesztőnek
számolnia kell ezzel?

A folyóirat lényegében Kémeth László társadalmi-történelmi
idealizmuson nyugvó, a szaktudományt ideológiává emelő hungaroló-
gai koncepciójának alapján áll: feladata - írja Ortutay - "a ma-
gyar öntudat erősítése, nevelése, szolgálata... a magyarság lényegé-
nek megismerése." A néprajzot, történelmet magában foglaló szaktu-
domány ideológiává emelkedve nacionalizmusba torkollik, könnyen
átzövdöhet a fajideológia elemeivel: a folyóiratot a munkásmozga-
lom egyes baloldali elemei - mint Ortutay írja - "hitlerizmussal,
fasizmussal, bünsz jobboldalisággal vádolták", a szerkesztőt pedig
"mint a hitlerizmus hivatalos képviselőjét."

A Kollégium néprajzi-szociológiai-honismereti mozgalma
párhuzamosan halad a színházmozgalommal: kilép a provinciális, kol-
légiumi keretek közül: országos méretűvé szélesedik. A magyarság-
tudományban is helyet kapnak a "hivatalosak", különösen az 1939-ben
alakult Magyarságtudományi Társaság vezetőségében. Ortutay is gyak-
ran engednie kell, meg kell alkudnia, akár monthat. A magyarságtu-
dományban is napvilágot látnak olyan írások, melyekkel a Kollégium
közösségének nézetei nem azonosíthatók. A kiszélesedés, az orszá-
gossá válás a két mozgalom eszméi felhígulásával jár. Mondhatni:
egy leváltási kudarcki folyamat indul meg: két folyóirat hasáb-
jain egyre ritkábban találkozhatunk a Kollégium tagjainak írásaival.
Két - egymással nem is ellentett irányba - orientálódik már jói-
deje a Kollégium közössége: a Gondolat és a balra tolódó Válasz

A Kollégium és a Gondolat

Mindenek előtt Radnóti közvetítésével Bálint György és Schöpflich Gyula révén kerülnek kapcsolatba a Gondolattal.

⁵¹ A személyes

kapcsolatok ~~már~~ jóval korábbiak; ~~már~~ esett már róla, hogy a Kollégium Bálint Györgyöt vitaelőadás tartására hívta meg még 1933. tavasszal, Radnóti személyes barátság fűzi a budapesti Rótvös Kollégium kommunista szervezkedésében vezetőként résztvevő Schöpflich Gyulához is, aki a Gondolatban Nagypál István álnéven ír.

A Vörtes György szerkesztette Gondolat elődje, az 1935-ös, határozatlan szemléletű, vegyes összetételű munkatársi gárdával rendelkező Gondolat 5. számában két írás is foglalkozik a Szegedi fiatalok munkájával: Forgács Antal Radnóti "Új hold"-járól ír bírálatot. ⁵² Radnóti költészetének lázadó hangjait nem a társadalmi helyzet való ismeretével, az osztályellentétek felismerésével, tudományos világnézettel magyarázza, hanem a költő vérmérsékletével, "árado temperamentumával". És a bírálat dicsérő passzusai ellenére értetlenül áll Radnóti költészetével szemben, melyben nyilván a proletkult igényeit és moráját tartva szem előtt - nem képes felfedezni valamilyen világszemlélet nyomait. Azáltal, hogy mindent egy eleve adott írói egyéniséggel, temperamentummal magyaráz, az író művészi, világnézeti fejlődését elszakítja a környezet hatásaitól: idealisztikusan szemléli.

Molnár Erik /Szentmiklóssy Lajos álnéven/ "A parasztság szemléletének kialakulása" címmel Tomori könyvéről ír. Felhívja a figyelmet Tomori világnézetének és módszereinek hibáira, korrigálni igyekszik azokat - "a közösségi lélek: osztálylélek"; a termelőerők alapvetően csak végső fokon, nem közvetlenül, hanem a társadalmi viszonyokon keresztül határozzák meg a közösségi azaz osztály-

tárgyaleket; a társadalom fejlődésének idealisztikus-pszichológiai
módosított szemlélete megakadályozza a "közösségi lélek dialektikus
mozgástörvényeinek alkalmazását" ⁵³ - a hibák okát a Hegel idealis-
ta-dialektikus filozófiájának követésében keresi, úgy tünteti fel
Tomori tanulmányát, mintha az könyvélmények nyomán, a valóság vaj-
mi kevés ismerete birtokában született volna. Szentmiklóssy cikkére
Szabó Zoltán válaszol a Válaszban. ⁵⁴ Téved, amikor elveti az oszt-
ályszempontu vizsgálódás elvét, ám helyesen mutat rá arra, hogy:
"a Szegedi Fiatalok e látásának kialakulására nem elsősorban a
könyvélmények hatottak, hanem gyakorlati élmények." ⁵⁵

Az 1936. elején Vértess György szerkesztésében induló Gon-
dolat - immár a KMP legális folyóirata - minden haladó erőt e-
gyesíteni akar a fasiszmusellenes népfrontpolitika jegyében. Az el-
ső szám József Attila és Zelk Zoltán versei mellett Radnóti "Jár-
kálj csak halálraitolt" c. költeményét közli. Radnóti "annak az elv-
társi és baráti körnek is tagja - írja Vértess - mely tulajdon-
képpen a szerkesztőbizottságot alkotta", lektori munkát végez,
munkatársakat, előfizetőket toboroz, tehát gyakorlatilag is részt
vesz a KMP munkájában. 1938-ban, Vértess letaraszatása után Darvas
Józseffei hajlandónak mutatkozik arra, hogy a Gondolatot tovább-
szerkessze.

A folyóirat szinte minden számában napvilágot lát olyan
írás, mely valamilyen vonatkozásban a Kollégiummal kapcsolatos:
legtöbbször egy-egy Radnóti vers vagy bírálat a Kollégium kiad-
ványairól: az 1936. évi 2. számban Radnóti Rálint György "Az idő
rabságában" c. könyvéről ír, a harmadik szám egy bátor, antikleri-
kális mesét közöl Ortutay "Nyíri és rétközi parasztnesék" c. kö-
tetéből; ugyanerről a kötetről a 6-7. szám részletes és elismerő
meltatást közöl Radnóti tollából, Nagypál István Ortutay-Buday
"Székely népballedak" c. kötetéről ír, majd lelkes hangú cikkben

üdvözlí a Független Színpad mozgalmat, mint a Szegedi Fiatalok egyik újabb, nagyszerű kezdeményezését.

Tolnai Gábor Radnóti költészetének 1935-37-es szakaszát szemelláthatóan a népfrontmozgalommal és a kommunistákkal való teljes azonosulás és együttműködés korszakának mutatja be; az élet valóban erre ösztönöz, ám a művet az ellentmondásosság jellemzi, mely azonban - mint erre Koczka Sándor rámutat⁵⁷ - a szocialista költészet fogalomkörén belül marad.

Költészetének alapélménye már 1935-től kezdődően a háboru; napról-napra "háborut ujságol a vérezagu ujság". Ez az élmény bevonul a magánélet legrejtettebb zugaiba is, a legbékésebb, leg-harmónikusabb pillanatokban is kísért. 1932-ben^I fehér szuronyok a "sárga emberek"-et veszélyeztetik, "proletárhalottak oszlanak"; ám ahogy "kigyul a világ", a személyes veszélyeztetettség növekvő érzése lép előtérbe, a szuronyok ő ellene "hajlanak". Ezekről az érzésekről ír 1935-36-ban a "Háborus napló"-ban, mely az 1932-ben írt - hangulatát ekintve forradalmian optimista - Férfinaplónak mondhatni ellentéte:

Gyanakvó reggelek és vészes esték között,
h^a-háboruk köst élted is életed felét
s most is ~~eket~~^{eket} hajló szuronyok csucsán
villog a rend feléd.

Miről beszélhetek? tél jön s háboru jön;
törten heverek majd, senkise lát;
förges föld fekszik szájamben s szememben
s testem gyökerek verik át.

"Mindenünnen" hallja a "borzalmas sírás"-t: Afrikából, Kínából, Spa-

nyolcországból, a háboru ~~gyenlőre~~ távoli közösségek tragédiája, az ő
életét is veszélyezteti, a sorsközösség érzése össze kell hogy
fűzze a háboru sújtotta harcoló tömegekkel:

Mindig gyilkolnak valahol,

hiába mondd, messzi az!

Banghai vagy Guernica

szíveshez éppen oly közel,

mint retteget kezéd,

vagy arra fenn a Jupiter!

/Aludj /1937//

A sorsközösség érzésével párhuzamosan - az az egyik legjellem-
zőbb elhanyagolás - felbukkan a magányosság érzése: "Ugy állok
én is, magányos lélek itt," /Szilveszter és újév között /1935//;
"Órisz magány, keríts be lusta ősz" /Elegia /1936//; "hiába nézel
szerteszét / mindent előnt a rémület /.../ s meghalnak sorra hi-
veid." /Októberi erdő /1937//; és a reménytelenségé is: "a piros
szabadság tán nem jön el soha" /Szilveszter és újév között /1935//;
"reménytelen napokra nézülök /.../ virasztav várom és reménytelen,
mikor derengnek fel a falak." /Ez volna hát /1937//. Más verseiben
- az előbbiekkal egyidőben - töretlenül bizik: 1935-ben születik
a "Törvény" c. költeményis, mely a teljes bizakodással vallja a
törvényt: a piros ősz után "fagy készül", ideig, öröig fagy, hó alá
kerül a "földi mozgalom", ám eljő a hajnal, egyszer előtörve dia-
dalmaskodni fog:

Törvény ez eddig erőerős

a tél, de sűrű lázadás

tör majd belőle föl tömötten.

A harmincas évek munkásmozgalmának nagy fordulói ezek az év-
szakváltások: az ősz az 1931-33-as fellendülés korszaka, a tél az

ezt követő válságé, a fasiszta erők előretöréséé, amikor "bujdos"
a "földi mozgalom", a munkásmozgalom, a tavasz a munkásmozgalom maj-
dani győzelmes harcainé. Radnóti vállalja a közösséget a mozgalom-
mal: "Bólintok s érzem arcomon / elégedett szelét, piros / láng ve-
lomb int, hogy nem felejt", s másokat is válaszára, állásfog-
lalásra hív: "Figyelj te is. Le/let ejt / eléd is. Várja válaszd." A
válasz, mivel a mozgalom győzelme törvény: csak a csatlakozás le-
het. A válaszára való felszólítás csatlakozásra való felszólí-
tás. Ez a bizakodó, harcos hang esendű fel két év múlva a Gondo-
latban megjelenő "Hiszpania, Hiszpania..." sorából a Spanyol Kész-
társaság diadalmas harcainak híre, hatása nyomán:

De jönnek új hadak, ha kell a semmiből,
akár a vad forgószelek
sebzett földekből és a bányák
mélyéről induló sereg.

Népek kiáltják sorsodat, szabadság!

"...a költő nem tételszerűen beszél a szabadságról - írja Kocz-
kás⁵⁸ - a versben magyar költő szól ...a spanyol nép hősi harcá-
ról. S talán senki sem fogalmazta meg egy művészi tömörséggel a
fasiszta veszedelmekre ráébredő népek közös aggodalmát, mint éppen
59 Még a nagy spanyol költő, Garcia Lorca halála sem vált ki be-
lőle pesszimista hangokat, a nép tovább harcol: "Harcát a nép most
nélküled víjja, / hej Federico Garcia!" József Attila magány-
érzése, pesszimizmusa jóval kisebb idősakra izolálható, mint Rad-
nótié: Radnóti egyéni tragédiája, származása, a József Attiláénál
kisebb marxista műveltség, az ebből fakadó kevésbé egyértelmű
eszmeiség az oka ennek: "József Attila - írja helyesen Kocz⁵⁹kás -
tudatosabban, teljesebben szocialista."

A Kollegium és a Válasz

1936-tól kezdődően a Válaszban egy csapásra megszűrik a Szegedi fiatalok - Erdei, Ortutay, Tolnai, Reitzer, Radnóti - írásai, de Buday fanetizetei is. Az 1936. 37. évek a népi mozgalom fénykora s a Gondolattal való együttműködés korszaka: a KMP-vel való együttműködést hirdető és biztosító balsszárnycsoportot Darvason kívül Erdei képviseli.

A Válasz - így Erdei, Reitzer, Ortutay - a legfőbb feladatnak a tervszerű társadalomrajzi munka megindítását, továbbfolytatását, vagy ahogy Ortutay a mozgalmat szervező nagy cikkének 60 jelszóvá vált címe mondja: "Magyarország felfedezése"-t tartják. 1936-ban - nem ismerve fel a társadalmi viszonyok ellen folytatandó harc szükségességét - még reménykednek - akár annakidején, az agrársejtlen mozgalom tagjaiként - a magyar valóság szociográfiai leltárbevételre, a megdöbbentő tények felrészlete a közvéleményt, s kikényszeríthetik a helyzeten változtató reformot. 1936-ban a Barnklin kiadó gondozásában Réja Géza "Viharok"-jával elindul a "Magyarország felfedezése" sorozat; a második kiadvány Erdei "Futóhomok"-ja, ezt követi később Ortutay könyve is.

Erdei és Ortutay a parasztság problémáit a polgárosodással vélik megoldhatónak - a nyugateurópai fejlődés hatására. "A kelet-európai parasztság - írja Erdei - olyan mértékben jelent meg, mely, kik akar kelni önmagából: polgárosodni akar vagy elpusztulni." Erdei - tévesen - gazdaságilag is a kisüzemi parasztagazdálkodást 62 tartja a jövő felé vezető utnak: a kisgazdaságok - írja - "külön és így együttvéve is produkálnak legalább annyit, mint a nagybirtok szervezetében...sőt nagyon sokkal többet." Darvas 63 a Gondolatban bírálja Erdei és Ortutay koncepcióját. A "szűcs felretévedés" okát az osztályszempontu vizsgálódás hiányában

látja. Révai a "Marxizmus, népiség, magyar⁶⁴seg"-ban helyesen mutat rá arra, hogy Erdei és Ortutay hibája az, nem látják: "a nagybirtok agrárkapitalista fejlődésének porosz útja csak a polgári társadalom felbomlásának rendellenességeiért felelős, a felbomlást maga a kapitalizmus, a tőkés magántulajdon, a piacra való termelés okozza. Nem kísérik figyelemmel a jelenségek csiréit, alapjait..." A paraszt-problematika megoldását ~~keresik~~ az adott társadalmi-termelési viszonyok, tehát a kapitalizmus keretei között keresik: a parasztság átalakulásában, asszimilációjában egy, a kapitalizmusra jellemző osztályállapothoz - polgári utópizmus, reformizmus ez. A fő ellentétet - állapítja meg Révai - a nagybirtok és a parasztság között látják. A differenciálódott parasztságot jelenlegi állapotában forradalom⁶⁵ már nem tartják alkalmasnak /csak polgárosodásra/, nem hisznek történelemformáló erejében, ezért jobban ellen tudnak állni a fasiszta ideológia csábításainak, a ⁶⁶ szélsőségesen sem bíznak - Erdei a *Autóhonok*ban azt írja, hogy a munkások "a történelemformálástól végleg elestek" - a differenciálódó, polgárosodó ⁶⁷ parasztságnak kell fellépnie a közös érdekek alapján reformokért. "Erdeiék - írja Révai - következetesebb demokraták, megbízhatóbb antifasiszták", mint a parasztszocializmust hirdető a fajideológiától megérintett, csupán a szegényparasztság érdekeit képviselni akaró baloldali csoport, "de nem forradalmárok". Erdei és Ortutay koncepciója szélesebbkörű nemzeti összefogást kezdeményez, s ez az összefogás erősen antifasiszta színezetű. Az antifasiszta népfront megteremtéséért harcoló KMP a Válasz és a népi mozgalom e szárnyával kíván együttműködni, illetve ⁶⁸ rajta keresztül tartani a kapcsolatot a népi mozgalommal, hatni rá. A Márciusi Front - mely megfogalmazza egy antifasiszta nemzeti összefogás érdekalapját - a KMP és a Válasz balszárnyának együttes munkája nyomán jön létre.

A 12 pont megfogalmazóinak egyike nem véletlenül Erdei, a Márciusi Front köré tömörülők között ott van a többi, még aktív kollégiai tag is: a kommunista mozgalomban tevékenykedő Horst és H. Kadnoti, az antifasiszta polgári humanizmushoz csatlakozó Gáspár Zoltán, a Szép Szó egyik szerkesztője, a féllábbal mindvégig a konzervativizmus felé tándáló s végül hivatalossá váló Magyarságtudományban, fél lábbal a Válasz baloldali táborában álló Ortutay, a szugat a Válasz NK balszárnyához soroló Tolnai és Reitzer és - mint emlékezet szerint - a Magyarságtudományban dolgozó Tonori és Baróti is.

A Márciusi Front 12 pontja egyelőre azonban pusztán program marad: hiányzik belőle a felhívás a követelések, célok megvalósításáért folytatandó politikai harcra. Lényegében reformokban bízó polgári demokratikus koncepció.

A fasiszálódó rendszer számára még ez is veszélyes. Megkezdődik a támadás: Főja Viharosok-pere után a Márciusi Front 12 pontjának megfogalmazói kerülnek a vádlottak padjára. Lassan bebizonyosul, hogy: "a társadalom mai szerkezete lehetetlenné tesz minden komoly reformpolitikát." ⁶⁹ Ez a felismerés tükröződik Erdei 1937-es szövetkezeti koncepciójában. Lenin tanításai nyomán tudatában van a szövetkezeti mozgalmak politikai jellegének, a kapitalizmus statusquoját biztosító polgári és az új szocialista szövetkezetek közötti különbségeknek. Felismeri, hogy a valódi szocialista munkás-paraszt szövetkezetekkel - melyek lényegében politikai csoportosulások is egyuttal - a jelenlegi államrendszer, a kapitalizmus "idegen", "elleneséges", ⁷⁰ ezért a feladat: a polgári szövetkezetek elvei szerint működni, s "várakozni arra az időre, mikor a neki való államhatalom mellé áll." Helyesen látja a szövetkezetek szerepét: a kapitalizmusban a kizsákmányolás ellen küzdő osztályok eszköze, a proletárdiktatúrában a mezőgazdaság szocialista

át szervezésének útja, ám gyakran tulbecsüli a kapitalista viszonyok közötti súlyuk⁷¹ és jelentőségüket.

1937. végén érdei leszűrve a szociográfiai felvonulás és a reformpolitika tanulságait leszámolva az illuziókkal "A szabadság politikája" c. cikkében nyíltan politikai harcra hív fel.⁷² E cikke miatt "nemzetgyalázás és büntett feldicsőítése címen" eljárás indul ellene.⁷³ 1938. elejére a Válasz balszárnya és kommunisták az alapvető kérdésekben egyetértének - írja K. Nagy Magda.⁷⁴ A Márciusi Front kibővített programja erről tanuszkodik: "tudjuk, hogy társadalmunk mai szerkeszete lehetetlenné tesz minden komoly reformpolitikát... Hiszünk abban, hogy emberek csak egy nép osztály nélküli társadalmában élhetnek szabadon és emberhez méltón, hisszük, hogy⁷⁵ a társadalom lehetséges és megvalósulása egy-egy nép kezében van." A Márciusi Front eljut tehát a feudálkapitalista társadalom megdöntése és egy osztály nélküli társadalom, a szocializmus megvalósítása szükségességének felismeréséig, ám nem látják, hogy a harcban a vezetős szerep a munkásosztályt illeti, legjobb esetben a munkásság-paraszttság szerepegyenlőségének alapján állanak.

A Független Színpad

A Szegedi Viatalon kezdeményezésével induló Független Színpad mozgalom már kezdettől fogva a politikai harcot szolgálja.

A Kollégium színpadművészeti tevékenysége - mely 1933-tól az elmélet területére szorult - 1937-ben visszatérhet a gyakorlati munkához: 1937. január 10-én Mont Ferenc a Bethlen téri színházban a "Korunk színháza" c. előadása alkalmával bejelenti a Független Színpad mozgalomnak megindulását.⁷⁶

A színpadművészet haladó elemei előtt az a feladat állott,

hogy a színpadmozgalmat a népfrontpolitika szolgálatába állítsák. Példaképük a Piscator vezette antifasiszta és osztályharcos munkásszínház, az 1929-32-es Volksbühne. Állandó kapcsolatot tartanak fenn párttal: "a Külföldi Bizottság - írja ⁷⁷ ~~Serfőző~~ - különösen pedig Révai József Prágából figyelemmel kíséri és segíti működésüket." A programot az 1937. májusában induló ugyancsak független színpad nevű legális lapjukban teszik közzé. A színészekből, rendezőkből, színpadtervezőkből, drámaírókból, kritikusokból, zeneszerzőkből és színpadi munkásokból alakít közösség a művészeti Kollégium szellemi örökségét kívánja tovább építeni; célja, feladata a társadalomalakító színház létrehozása, a színházzal való társadalomalakítás ám mindig a művészet és a művészi színvonal állandó emelésére törekedve, s nem utolsósorban a közönség és a színház közötti kapcsolat helyreállításával: "a színházról bármely okból elzárta vagy eltávolodott néprétegek tagjait, a parasztságot, a munkásságot és a vagyontalan értelmiséget be kell vonnunk a színművészet alkotóinak és élvezőinek táborába." ⁷⁸ harc a tehetségtelenség, műveletlenség és a színházi korrupció ellen; az új magyar színjáték megteremtése érdekében a társadalom égető problémáinak színpadi feldolgozása, a magyar múlt termékeny hagyományainak új értelmű továbbfejlesztése, a sajátos népi adottságok felfedezése és felfokozása nemzetközi jelentőségűvé, az így nyert értékek egyesítése a korszerű színművészet legújabb eredményeivel. ⁷⁹

A program gyakorlati célkitűzései az elméletieket követik: "a színházról visszahuzódott magyar írók, különösen a szociális lelkiismeretükről tanuságot tett fiatal költők, elbeszélők" megszólaltatása, szakosztályok felállítása, munkások otthonokat látogató "szatirikus színpad", falvakat járó "parasztszínpad", a kísérletezés céljait szolgáló "műhelyszínpad", zenekar, énekhar, szavalókarus szervezése

a legfontosabb és legközvetlenebb feladat a Volksbühne mintájára: "olyan ¹allando jellegű színházat ~~akarnak~~ létrehozni - írja ⁸¹ Serfőző - amelyet maga a közönség tart fenn, és így az függetlenítheti magát a kapitalista vállalkozók tőkéjétől és befolyásától, tehát val⁶óban független színpad lehet. Ré¹ év alatt 2000 támogatója akad a mozgalomnak... Sikeresen dolgozik a szatirikus kisszínpad és a műhelyszínpad."

Maga a Független Színpad szinte csak aktuális írásokat közöl - jóformán minden számában számosat a ⁷szegedi viataloktól. A Színházi Világhíradó c. rovatban számról számra gazdag hianyaggal tájékoztatják a közönséget a Szovjetunió, Spanyolország, Franciaország, Csehszlovákia és a fasiszta Németország színházi életéről. Allandóan felszínen tartják a magyar színházak válságát, okául a kapitalista viszonyokat jelölik meg. Körkérdést intéznek a legnagyobb élő magyar írókhoz, költőkhöz - Babits Mihályhoz, Benedek Marcellhoz, Rüst Miliánhoz, Illyés Gyulához, ⁸² József Attilához - hogy miért nem járnak színházba. A feleletek megerősítik a Független Színpad állítását: "a színházakban a művészi színvonal ⁸³ háttérbe szorul az üzleti érdekek mögött."

A színvonalas produkciók meg⁴állítását gátló rendezőhiány leküzdésére tanfolyamot szerveznek a műkedvelő rendezők számára, két év alatt 44 színjátszást népszerűsítő előadást tartanak.

Siker koronázza a szegedi szabadtéri játékokkal kapcsolatos elméleti propagandamunkát is: 1937-ben ismét Mont rendezi a Tragédiát. Rejlettebb, kiforrottabb művészettel valósítja meg a marxizmus tanításaiban gyökerező rendezői koncepcióját: a történelem nem kiemelkedő egyének, hanem "az örök munkába vérző névtelenek... verejtékéből íródik." ⁸⁴ Madách műve az egyén tragédiája mellett a "szótalan tömegé". Lucifer - akár az 1933-as előadásban

- játékmesteri funkciót kap, Ádámot Mont a robotoló milliók, családásokkal teli küzdelmei, tömeg küzdelmei, harcai közé helyezve mutatja be: a színpad külső alsó két szegletében a vetítőépületek aljában az egyes korok közeiben dolgozó munkáscsoportok jelennek meg, hol mint rabszolgák, hol mint jobbágyok, máskor mint gyári munkások a társadalom és a termelők fejlődése közötti összefüggéseket szimbolizálva. A befejező képben a madáchi végszó - "Ember küzdj és bizva bizzál!" - elhangzása alatt a vetítővászonon ötágú vörös csillag jelenik meg vezérlő, utmutató jelként. Az előadás után kipattan a "csillagbotrány": a Szegedi Új Nemzedék "Vöröscsillagos rendező" címmel vezércikkét közöl Mont eltávolítását, a rendezés - mely egyéb meglepetéseket is tartogatott: a francia forradalom képében a színpadon jóideig csak vörös zászló lengett, később vonultak csak be a statiszták a francia trikólór másik két színével - módosítását követelve. Montnak csak nehezen sikerül tisztáznia magát. ⁸⁵ Pedig elképzeléseit a "szűkebbi rendezőbizottság gáncsai miatt" csak részben valósíthatja meg. Persze ez a Tragédia is - akár az 1933-as - anakronisztikusan hat, jócskán eltérés Madách világnézetétől s magától a darabtól a színház cselekvő, mához szóló, társadalomalakító funkciójának szem előtt tartása jegyében: a '30kban minduntalan a saját korukra vonatkozó asszociációkat ébresztve.

Pár nappal később mutatják be Berczeli Rekete Mária c. "keresztény szabadtéri játék"-át, "melynek háttérét a keresztény és a mohamedán hit küzdelme adja." ⁸⁶ Berczeli szabadtéri népi misztériumjátékot kíván teremteni az alsóvárosi bucsuk élményeinek hatására, a témát a Rekete Mária "csodatévő" képről szóló szegedi népmondából veszi. ⁸⁷ Am bőven merít a magyar és világirodalomból is: a "Csongor és Rende"-ből, a "Szentivánéji álom"-ból, a

"Peer Gynt"-ből, "Az ember tragédiájá"-ból. A zárzó szinte a Tragédia zárószavának átirata: "...higgyetek, csak higgyetek!"⁸⁸ Perczel már nem a Mont elképzelte szabadteri népi misztériumjátékot valószínűsíti meg: a Fekete Mária-ban túlteng a vallásos, misztikus, néprajzi elem a jelenhez szóló konkrét szociális mondanivaló rovására.

Az új magyar dráma megteremtésére még "A színpad" idején kidolgozott szintézis-elmélet a Független Színpad keretei között valamelyest módosul: továbbra is nagy gondot foglalkoznak a munkásszínjatszás elméleti és gyakorlati problémáival, ám a központi helyre egyre inkább a paraszti-népi színjáték és a haladó hagyományok ápolása kerül. A parasztság felemelkedését a polgárosodás, egy új kisparaszti osztály létrejötte útján elképzelő Ortutay olyan parasztszínjátékot akar, mely: "a parasztságban még meglévő közösségtudatot erősíti, külön társadalmi sorsukat és hivatásukat eléjük állítaná....s összeforrasztaná ismét tudatos társadalmi csoporttá a parasztságot."⁸⁹ Erdei ugyancsak a parasztság polgárosodásának híve, szerinte új paraszti művészethez vezető út "a társadalmi és kulturális tudatosodáson, egyszóval politikai életmódon"⁹⁰ vagyis a polgárosodáson át vezet. Veres Péter nyilatkozatából közvetve a népi írók szegényparaszti szárnyának forradalomvárása szól: "Csak egy általános nagy felszabadulás hozhatja meg erjedésbe a paraszti tömeget, s csak ez váltana ki belőle magasabb kulturális igényeket is."⁹¹

A Független Színpad mozgalmának egyik legmeghatározóbb vonása a nemzeti kultúra nagy kulturális alkotásaihoz való visszafordulás: "Drámairodalmunk minden kiemelkedő alkotását egészen napjainkig a határozott világnézeti állásfoglalás, a magasabb értelemben vett politikai vonatkozás és a társadalmi valóság alakításának célkitűzése jellemzi. Ettől a hagyománytól csak a legutóbbi évtizedek iparszerűen gyártott, üzleti célzatú szórakozta-

tó műfajai tértek el. A magyar drámairodalom évszázados láncza elszakadt... Vissza... mert ez a vissza ma annyit jelent: előre." ⁹² Feladatuk örök szellemi értékek aktualizálása, időszzerűvé tétele társadalomfejlesztő célok érdekében". ⁹³ Az ismeretlen szerzőjű "Kocsonya Mihály házassága" és Csokonai "Móla Tempefői"-je felé fordul érdeklődésük: "Csokonai - írja Örtutay ⁹⁴ ⁹⁵ - világosan rámutat az urbanitás és a parasztrajongság merőben hazug kitabált elmentetésére... A Tempefőiben az urbanitás és a parasztszeretet, az európaiság és a magyarság látszólagos antinómiái feloldódnak." A Civilizátor bemutatójára készülve szemelvényeket közölnek Madách politikai írásaiból: az idézetek égetően aktuális politikai kérdésekről, a fasiszta rendszer által megsemmisített vagy megsemmisítés felé haladó szabadságjogokról szólnak.

Különösen figyelemre méltók a népi játékokkal végzett "műfajtranzponáló" kísérletek. Abból indulnak ki, hogy "az új korszerű színjátéktípusnak strukturája és az társadalmi funkciója fejlettebb fok⁹⁶ megfelel e paraszti életbe ágyazott népi színjáték strukturájának és társadalmi funkciójának." Mindkettőben ⁹⁷ "a nézők és a játékosok között szoros kapcsolat áll fenn", megtalálható a "realitás és az irrealitás egysége", feladatuk is közös: a valóság alakítása, "a népi színjáték a közösség alkotása a közösség számára, az új színjáték a közösséget képviselő, azonos magatartású és azonos szemléletű alkotók együttes munkájának terméke: a néppel egygyéforrott színházi munkaközösség alkotása szabad egyének szervezett társadalma számára." ⁹⁸

Hont választása a "Három körösteny leán"-ra, a "legrégibb magyar drámá"-ra esik a mondanivaló aktuális volta miatt: "miképpen védekeznek ⁹⁹ az idegen veszedelem ellen." "Ugyanígy nyultunk vissza - írja Hont - a magyarságnak keletről hozott ősi mű-

fajához: az egyzenélyes színjátékhoz, amelyet mai tartalommal töltöttünk meg. Közösségi munkával, de már az én alkotó tevékenységének bevonásával készült el az "Én és a világ" c. háromfelvonásos monodráma. Szerzői Mont és Radnóti. A további tervek sem hiányzanak: színpad akarják hozni Móricz Lúdas Matyiját és Sarközy György Búcsú-áránáját.¹⁰¹

A Független Színpad mozgalmának művészeti esztétikai elveiben közvetve a népfrempolitikáról vallott helytelen ~~nézetek~~ ¹⁰² felfogás tükröződik. "Felismerik - írja szerző - a dolgozó rétegek és osztályok összefogásának szükségességét és közvetlenül vagy közvetett úton hirdetik is. Azt azonban nem látják világosan, hogy a megteremtendő népfrempóban a munkáosztálynak kell a vezető szerepet vinnie. Egyenlő súllyal vessik számításba a munkásságot, a parasztságot, az értelmiséget." Szerző értékeléséhez talán még annyit kell hozzáfűznünk, hogy "A színpad" indulásától kezdődően szemmel láthatóan egyre inkább a parasztság és az értelmiség szerepének hangsúlyozása kerül előtérbe. Ez részben a népiesekkel, a Válasz körével való szoros összefonódottságukkal magyarázható. A másik ok: a fasiszmus előretörésének idején az antifasiszta, a nemzeti függetlenségért folytatott harc válik egyre aktuálisabbá, a proletárdiktatura megteremtése egyenlőre lekezd a napirendről. A mozgalom tagjai "a párttal nem álltak és nem is állhattak szoros kapcsolatban. A Független Színpad ugyanis akkor élte virágkorát, amikor az illegális pártszervek megszűntek Magyarországon, a Káliföldi Bizottsággal pedig egyre nehezebbé vált az összeköttetés fenntartása."¹⁰³ A mozgalom 1938. őszétől mint a Magyar Munkaközösség szövetkezet színházi szakosztálya működik tovább, kezdettől fogva "nyílt és titkos támadások, rágalomok, fenyegetések és csábító ajánlatok pergőtüzében".¹⁰⁴ A fasiszta színházka-

marai törvény lehetetlenné teszi a további gyakorlati munkát. A lap, melynek megjelentetése állandó anyagi és politikai nehézségekbe ütközik, 1938. végén megszűnik. A Független Színpad 1938. decemberében tartja utolsó előadását, ezután önállósulva mindenfajta nyilvános szerepléstől visszavonulva kizárólag műhelymunkát folytat tovább.¹⁰⁵

A Független Színpad feloszlásával illetve visszavonulásával egyidőben szűnik meg a Válassz is. A szelleminek indult, ám társadalmi-politikaivá vált mozgalom folyóiratát nem tűrte tovább a hivatalos hatalom; a megszűnéshez - írja K. Nagy Magda¹⁰⁶ - "a mindgyakrabban betiltott előadói estek, ankétek, írói pörök is hozzájárultak... belső ellentétek is sorvasztják a mozgalmat."

A Kollégium feloszlása, értékelés

A Független Színpad és a Válassz megszűnésével - még ugyanabban a hónapban, júniusban - mint szervezet feloszlik a Kollégium is: az egyik ok az, hogy a tagság egyre szembetűnőbb politikai, világnézeti heterogénná válása miatt - "ma ugysszólván minden politikai és társadalmi, művészeti és világnézet képviselve van a Kollégiumban", írja Buday Tomorhoz, Honthoz, Ortutayhoz, Radnótihoz, Reitzerhez és Tolnaihoz intézett a feloszlást javasoló levelében¹⁰⁷ - a Kollégium teherre vált. A politikai helyzet, atmoszféra - melyen a Kollégium nem változtathat, - az elemi demokratikus szabadságjogokat sárbatipró fasizmus szorítása lehetetlenné teszi a szabad, veszélytelen alkotást, az üldözések miatt egy-egy kollégiumi tag tevékenysége veszélyeztetné a Kollégium közösségét, de tagjait is egyéneként: "A kollégiumi közösség is - írja Buday - ma vagy a legközelebbi jövőben csak kockázatot fog jelenthetni a tagok számára és pedig nem egyforma kockázatot." A Kollégium¹⁰⁸

"legkorrektabb és egyben sajnos legrealisabb tennivalója, félig akciója - véli Ruday és a közösség¹⁰⁹ - ha néma tiltakozásul éppen most feloszlik."

A szervezeti feloszlás után a Kollégium továbbra is a szellemi politikai életküzdőterén maradt tagjai négy irányba orientálódnak. Madnóti és Hont közvetlenül a KMP harcában vesznek~~nek~~ részt; Madnóti a KMP megbízásából 1938-39-ben a Vajda János Társaságban tevékenykedik, kulturális megmozdulásokat szervez, 1942-ben a KMP felkérésére népfrontantológiát készít elő¹¹⁰; Hont Major Tamással együtt haladó s neves művészekből 1940-ben művészcsoporthat szervez, számos kultúristen lépnek fel csoportosan és egyénenként is, 1941. őszén csatlakoznak az újjáalakult KMP politikájához; a Hont által rendezett "Műlt és kora" c. ciklus előadásai, melyek "Vigadó estiék" néven kerültek be a történelembe, a KMP irányításával működő Függetlenségi Front legnagyobb szabású seregszenléivé válnak.¹¹¹

Erdei, Ortutay, Tolnai és Reitzer a Márciusi Front a kommunistákkal együttműködő szárnyához csatlakozik; Ortutay és Tolnai Madnóti-val és Honttal részt vesz Kossuth és Tancsics sírjának megkoszoruzásán.¹¹² Erdei az 1939-ben létrehozott Paraszt Párt egyik vezetője - ő képviseli a legkövetkezetesebben a kommunistákkal való együttműködést egyre közelebb kerülve a marxista álláspont teljes elfogadásához. A néprajzkutató Ortutay 1942-ben az újjászerveződő - a nacionalizmust, fajideológiát hirdető elemektől sen mentes - Magyarországtudomány Baráti Szövetségének ügyvezető főtitkára lesz.¹¹³

Gáspár Zoltán, a Szép Szó¹¹⁴ alapítója és mindvégig szerkesztője az antifasiszta polgári humanizmus egyik legfőbb felkészültségű harcosává válik.

Tomori Viola az idealista alapon álló modern nyugati pszichológiai iskolák tanításai jegyében végzettparasztságlelektani kutatásainak eredményeit - főleg 1936-os berlini tanulmányutja után - politikai meggyőződéssé merevítve fokozatosan eljut a fajideológiáig, magán kapcsolatainak alakulása is ezt illusztrálja.

Befejezésül külön kell szólnunk Buday György életútjának alakulásáról. Buday már 1936-tól kezdődően szinte többet van külföldön - főleg Olaszországban, végül Angliában - mint idehaza, így csak messziről tud bekapcsolódni a független színpad és a Válasz munkájába. A második világháború kitörése Angliában éri. Itt veszeli át alkotva, dolgozva a súlyos öt esztendő, egyik szervezője az Angliában élő emigránsok antifasiszta csoportjának. 1948-ban hazalétoget, a hazatelepedés gondolatával foglalkozik, ám a politikai fordulat és az ügyét kezelő hatóságok ingerült türelmetlensége megriasztja, lemond tervéről; ma is Londonban él.

A Függetli színpadok művészeti Kollégiuma jelentőségének összegező értékelésénél mindenek előtt arra kell rámutatnunk, hogy a Kollégium alkotóműhely - különösen 1931-33-ban - ám ugyanakkor nemzeti, össznépi erőkre számító és alapozó szellemi, művészeti és politikai mozgalom.

Klasszikus értékű - a mai szemmel jobban felismerhető hibáival és erényeivel együtt - a tudomány^{ok}, szépirodalmi és művészeti teljesítmény: a Kollégium műhelyében létrejött irodalomtörténeti, néprajzi tanulmányok, szociográfiák megszületésük idején szinte mind bátor, saját tudományágukat új utak felé vállalkozások nem is minden utóhatás nélkül, közülük néhány ma is nélkülözhetetlen alapvető - hadsági veresésköteteivel, Buday fanatsze-^{indító} teivel együtt - maradandó értékű.

A Kollégium a 20-as évek végén induló szociográfiai és

színpadmozgalma az első kísérletek eredményeit céltudatosan továbbfejlesztve fokozatosan kilép a szűk provinciális majd a kollektív keretek közül, a színpadmozgalom II - a KMP eszmái hatására - a népfrontmozgalom kezdeti időszakának legnagyobb szabású, a magyar társadalom haladó, demokratikus erőit egyesítő kulturális megmozdulásává szélesedik; a néprajzi, szociográfiai - hungarológiai mozgalom egyrészt a jobbra tolódó Magyarorságtudományba torkollik, másrészt a Válaszban, illetve a márciusi frontban - ezek világnézeti-politikai fejlődését, utjuk alakulását jelentős mértékben meghatározva is - vállal részt - mindkét mozgalom csatlakozik 1942-ben a Történelmi Bizottsághoz - a KMP vezette, az új demokratikus, független Magyarország megteremtéséért vívott antifasiszta harcban, előkészítve "a magyar értelmiség jobbik felét és a parasztság legjobbjait a felszabadulás után napirendre kerülő nagy társadalmi átalakulás megvalósításához."

J e g y z e t e k

1. Értelmiségi ifjúsági mozgalmak az 1920-as évek végén, a 30-as évek elején

- 1 Ld. Király István: Kezdetek és előzmények. Kortárs, 1959. 3. sz. 448-455.
- 2 uo.
- 3 Ld. Ácsay László: Az álláshalmozás és az ifjúság. MSZ, 1932. XIV. 3. sz. 257.
- 4 Incze Miklós: Válság és nyomor a Horthy rendszerben. Művelt Nép Rp. 1952. 41.
- 5 Ld. Paikert Géza: Az állástalan diplomások elhelyezkedési akciója. MSZ, 1935. XXIII. 4. sz. 346-347.
- 6 Ld. Incze Miklós: i. m. 36-46.
- 7 Ld. Laky Dezső: A magyar egyetemi hallgatók statisztikája. M. Kir. Közp. Stat. Hiv. Rp. 1931. 83.
- 8 Vö. Jegyzőkönyv a M. Kir. FJTE Bölcsészettudományi Kara Tanácsának 1935. jun. 21-1 üléséről. SZAL, 705-1934/35.
- 9 Vö. Király István: i. m.
- 10 A "népi" íróról. Az MSZMP mellett működő kulturális elméleti munkaközösség állásfoglalása. Kortárs, 1958. 7. sz. 6-8.
- 11 uo.
- 12 Ld. Jamberovich László: Lelki a mai ifjúságról. MSZ, 1928. III. 1. sz. 67.; Bányai-Baumgarten László: Francia egyetemi ifjúság. EH, 1931. 1. sz. 3-5. l.; Dr. E. Kolbenheyer: Németország diáksága háború után. EH, 1931. 1. sz. 6-7.; Weöres Gyula: Diákmozgalmak Svéd-, Finn és Észtországban. EH, 1931. 1. sz. 10-12.; Neufeld Péter: Az egyetemi ifjúság világnézetről. Gondolat, 1935. 1. sz. 63-67.

- 13 Csanády Rudolf: A magyar ifjúság új arcvonala. Nyugat, 1932. 22. sz. 471.
- 14 Ld. Kerék Mihály: A mi nemzedékünk. MSz, 1936. XXVIII. 3. sz. 232-233.; Király István: i. m.
- 15 Ld. Kardos Tibor: Emlékezés a Patsányi János körre. Jelenkor, 1963. 12. sz. 1177-1180.
- 16 Ld. Asztalos Miklós: Előadéssorozat a parasztproblémáról. MSz, 1928. IV. 4. sz. 389-393.
- 17 Szekfű Gyula: Az ifjúság társadalmi szemlélete. MSz, 1930. VIII. 3. sz. 211.
- 18 Ld. Kerék Mihály: i. m.
- 19 A "népi" írókról, 8.

II. Magyar vidéki város 1920-30-ban

- 1 Ld. Patriász István: Szeged mint földesur. Bm, 1930. aug. 6.
- 2 Ld. Serfőző Lajos: A munkásság helyzete és a kommunisták tevékenysége Szegeden az 1929-33-as gazdasági válság idején. Különlenyomat. Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Historica. Szeged. 1959. 24.
- 3 Péja Géza: Vihaszok. Bp. Athenaeum 1936. 244.
- 4 xxi. m. 246-247.
- 5 Serfőző Lajos: i. m. 20.
- 6 i. m. 25.
- 7 i. m. 24.
- 8 i. m. 28-43.
- 9 Bm, 1932. nov. 19.
- 10 Bp, 1932. nov. 24.
- 11 SZH, 1932. ápr. 10.
- 12 Szegeden nem sikerült a könyvnap. SZH, 1931. máj. 5.

- 13 Viharosok, 240.
- 14 Móra Ferenc: Beköszöntő gyanánt. Szsz, 1928. 1. sz. 1.
- 15 Vö. Szabolcsi Miklós: Fiatal életök indulója. Bp. Akadémiai 1963. 393-408.; Péter László: József Attila Szegeden. Szeged. A szegedi Egyetemi Könyvtár kiadványai. 34. sz. Kinyomat az IT 1935. 2. sz.-ból. 19-41.
- 16 Széphalom, 1927. 1. sz. 1.
- 17 Móra: i. m. 1.
- 18 Em, 1932. szept. 27.
- 19 Erkölc és Tudomány. Nemzeti Újság, 1928. dec. 16.
- 20 Ld. Beszámoló a M. Kir. FJTE 1929/30. évi működéséről. Szerk. Györffy István. 334.
- 21 Jegyzőkönyv a FJTE BTK által az egyetemes specializálódás ügyében kiküldött bizottságnak 1930. jan. 28-án tartott értekezletéről. SZAL, 452-1929/30.
- 22 Ld. Schilling Gábor: Szegedi A. földkutató Bizottság. Széphalom, 1928. 6. sz. 462.
- 23 Hibó István: Föladataink. Némk, 1929. 1. sz. 3.
- 24 Bálint Sándor szóbeli közlése.
- 25 Lakó Dezső: i. m. 101.
- 26 Feja Géza: i. m. 255-256.
- 27 Feja Géza: i. m. 253-254.; Bálint Sándor: Szegedi szótár. Bp. Akadémiai 1957. 168, 304, 579.; Bálint Sándor: A szegedi táj mondavilágából. Ethnográfia, 1963. 1. sz. 51-52.
- 28 Vö. Ortutay Gyula: A magyar népköltészeti kutatás története. Giuseppe Cocchiara: Az európai folklór története. Bev. Ortutay Gyula. Bp. Gondolat 1962. 522-523.
- 29 Vö. Kispéter András: Tömörkény István. Tömörkény István Váll. műv. Szerk. Czibor János. Bp. Szépirodalmi 1962. 7-41.

30 Ilia Mihály: "Hisz testvérem a busuló paraszt". Fiszatáj, 1963.
4.sz.6.

31 Ortutay Gyula: i.m. 539.

32

III. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma

1. Szervezeti előzmények: a Bethlen Gábor Kör és az agrársett-
lement mozgalom

1 Ld. Jegyzőkönyv a KJTE Tanácsának 1928. szept. 26-i üléséről. SZÁL,
145-1928/29.

2 Ld. Jegyzőkönyv a KJTE Tanácsának 1929. márc. 8-i üléséről. SZÁL,
1375-1928/29.

3 Ld. Jegyzőkönyv a KJTE Tanácsának 1929. jun. 27-i üléséről. SZÁL,
2270-1928/29.

4 Ld. Lakó Dezső: i.m. 96.

5 Írásait főleg a Magyar Szemle és a Társadalomtudomány közli.
/Középkeletünk a gazdasági társadalom tükrében. MSz, 1927 I. 1. sz. 12-
24.; A "falu jegyzője". MSz, 1927. II. 2. sz. 131-138.; Régi tanyais-
kolák. MSz, 1928. II. 3. sz. 293-295.; A tanyaszerű település je-
lentősége. Társadalomtudomány, 1928. 417-422. stb./

6 Dm, 1928. márc. 21.

7 Ld. Buday György /BGy/: Egyetemi ifjúságunk feladatai a ta-
nyán. Szsz, 1928. 5. sz. 9.

8 Vö. Kardos Tibor: i.m. 1177.

9 Szegedi Új Szemle, 1928. ápr. 20.

10 BGy: Ifjúságunk népművelési feladatai és az alföldi rádióle-
adó. Szeged, a Bethlen Gábor Kör /-BGK/ Kiadványai. 4. 1929. 11-12.

- 11 BGY: A szegedi tanya problémái. Szeged, a BGY Kiadványai. 5. 1930.
6-7.
- 12 i.m. 7.
- 13 i.m. 9.
- 14 Klet és Irodalom, I. évf. 1-5. sz. Előzetesét ld. Nagy Péter: Szabó
Bezső az ellenforradalomban /1919-23/. Bp. Szépirodalmi 1960.
121-134.
- 15 ld. Nagy Péter: i.m. 132.
- 16 ld. Csaplár Ferenc: "Ki a Kaluba!" Tiszatáj, 1963. 1. sz. 1-2.
- 17 BGY: Az agrársettlement mozgalom útja. Bp., 1933. 1. sz. 34.
- 18 i.m. 33.
- 19 ld. Józ Tiber: A tanyai agrársettlement mozgalom Szegeden. MSt,
1929. VII. 3. sz. 377.
- 20 i.m. 376.
- 21 Dm, 1929. máj. 1.
- 22 Józ Tiber: i.m. 377.
- 23 Buday György levele Kner Imréhez 1934. ápr. 20-án. SzAb.
- 24 Balla Gábor szóbeli közlése.
- 25 Ortutay Gyula és Tóthai Gábor szóbeli közlése.
- 26 BGY: Az agrársettlement mozgalom útja. 34-35.
- 27 i.m. 35.
- 28 Dm, 1929. ápr. 20.
- 29 Dm, 1929. nov. 30.
- 30 Dm, 1930. nov. 13.
- 31 Gesztelyi Nagy László: A jövőre magyar intelligencia és a ta-
nyakérdés. 1928.; BGY: Ifjúságunk népművelési feladatai és az
alföldi rádióleadó. 1929.; Hilscher Bezső: A főiskolai szoci-
ális telep tevékenysége és a settlement munka módszere. 1929.;
BGY: A tanyai Agrársettlement. 1929.; Szombatfalvy György: Társa-

dalomrajzi feladatok az Alföldön.1929.;BGy:A szegedi tanya problémái.1930.;Tanyai ügyek.1930.

- 32 Ld.Jancsó Béla:A szegedi Bethlen Gábor Kör tanyamunkája.SF, 1930.6.sz.97.
- 33 Dm,1929.dec.10.
- 34 Schiffert György:Mit eszik a tanya népe.
- 35 Joo Tibor írásain kívül ld.a szerkesztőség állásfoglalása Joo egyik ismertető cikke után.MSz,1929.VI.3.sz.289.;ifj.Könyves Tóth Kálmán:Ifjusági mozgalmak.MSz,1929.VII.4.sz.383.
- 36 Vö.Kovács Endre:A Barlós mozgalom és a magyar irodalom.Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéről.Szerk.Szabolcsi Miklós és László.Bp. Akadémiai 1962.320.
- 37 Ld.Csaplár Ferenc:i.m.;Fábián Dániel és dr.Bálint Sándor szóbeli közlése.Bálint Sándor nem emlékszik határozottan arra, hogy József Attila is részt vett volna a megbeszéléseken.
- 38 BGy:Az agrársettlement mozgalom útja.33.
- 39 i.m.34.
- 40 Ld.Kovács Endre:i.m.310-329.
- 41 Az Erdélyi Fiatalok falusi előadása.SF,1930.8.sz.133.

2. A Művészeti Kollégium megalakítása

- 1 Ortutay Gyula:A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma /-SZFME/ MSz,1934.XX.45.
- 2 Vö.Ortutay Gyula:Radnóti Miklós.Kortárs,1959.5.sz.655.
- 3 Od.Ortutay Gyula SZFME,46.
- 4 SZF,1931.febr.24.
- 5 Ld.Jancsó Miklós:Irodalmi szeminárium.SF,1931.2ksz.35-36.

- 6 Ortutay Gyula: Irók, népek, századok. Bp. Magvető 1960. 123-128.;
Sik Sándor. Kortárs, 1963. 11. sz.
A párbeszéd példája. magyar Nemzet, 1963. dec. 1.
- 7 Péter László: Sik Sándor emlékezete. Tiszatáj, 1963. 11. sz. 10.
- 8 Ortutay Gyula: Irók, népek, századok. 125.
- 9 Vö. Markovits Györgyi: Elidőzött költészet. Bp. Akadémiai 1964.
71-77.
- 10 Ld. Jegyzőkönyv a FJTE BTK Tanácsának 1935 febr. 28-i üléséről.
SZAL, 459-1934/35.; A FJTE BTK-nak beszámoló tervezete. SZAL,
690-1934/35.
- 11 Vö. Péter László: Sik Sándor emlékezete. 10.
- 12 Ld. 5. jegyzetet.
- 13 Ld. Ortutay Gyula: Irók, népek, századok. 115-122.
- 14 Arvay Erzsébet, Balla Sándor, Baróti Dezső, Erdői Ferenc, Gáspár
Zoltán, Ortutay Gyula, Reizler Béla, Tolnai Gábor adatait ille-
tően ld. a FJTE hallgatóinak anyakönyvei. SZAL.
- 15 Herczeli A. Károly: Kék ég alatt. Bp. Tölgyszó 1958. 67-68.; Sza-
bolcsi Miklós: i. m. 396, 407.; Markovits Györgyi: i. m. 57-58.
- 16 Ld. Csaplár Ferenc: Egy magyar író: Buday György. Tiszatáj,
1964.
- 17 Ld. Péter László: József Attila Szegeden. 21.; Szabolcsi Miklós:
i. m. 394-395.
- 18 Tolnai Gábor szóbeli közlése.
- 19 Ortutay István kötetei: Bűnös emberek. A szegedi rendőrség nyo-
mozási esetei. Szeged, 1911.; Barcsay adonék. Szeged, 1913.; József
főherceg élete. Szeged, 1915. Temetésén róla mondott búcsúza-
tót. Ld. SZK, 1918. júli 6.
- 20 Ld. Bm, 1930. okt. 18.

- 21 Ld. Péter László: József Attila Szegeden. 21.; Szabolcsi Miklós: i.m. 394.
- 22 Ld. Tomori Viola: Curriculum vitae, Tomori Viola középiskolai tanár kérése doktori szigorlat tárgyában. A FJTE RTK-nak iratai az 1934/35. évben. SZÁL;
- 23 Ortutay Gyula: SZPMK, 46.
- 24 i.m.

3.1930-1933.

- 1 Vö. Ortutay Gyula: SZPMK, 45.
- 2 Ld. Dm, 1931. febr. 25., 27., márc. 11.
- 3 SzN, 1931. dec. 8.
- 4 Dm, 1932. nov. 15., 29., dec. 13.
- 5 Dm, 1933. jan. 31, febr. 7., 14., 21., ápr. 4., 25., máj. 23.
- 6 Dm, 1933. ápr. 9.
- 7 SzN, 1933. máj. 10., nov. 3., 26., 1934. febr. 16.
- 8 Dm, 1934. febr. 8.
- 9 SzN, 1934. febr. 14.
- 10 SzN, 1933. dec. 20.
- 11 SzN, ~~1934. máj. 23.~~ 1935. febr. 26.
- 12 Ld. Greghy János: Szegedi fiatalok. Dm, 1932. dec. 29.
- 13 SzN, 1933. szept. 7.
- 14 SzN, 1934. okt 23.
- 15 Ld. Buday György levele Kner Terének 1933. dec 20-án. SZÁL;
- 16 Ld. Ortutay Gyula: Költő és népe. Tiszatáj, 1948⁸ 5. sz. 64.
- 17 Csaplár Ferenc: Egy magyar fasetsző: Buday György. Tiszatáj, 1964.

- 18 Kerék Mihály: A magyar mezőgazdasági munkás egészségügye. SZS, 1933. XIX. 4. sz. 352.
- 19 Meghívó a szegedi egyetemi hallgatók tanyai agrársettlemment mozgalomának a békési tanyavilágba rendezett társadalmisrajzi, tanulmányi és népnevelési kiszállásai során tartandó 3 nyilvános tanyai előadására. Dr. Kalmár Lászlóné, Arvay Erzsébet birtokában.
- 20 Dm, 1931. febr. 10., 17., 24.
- 21 Ld. Ádám László: A szegedi egyetemi fiatalság a békési tanyavilágban. SZS, 1931. 9. sz. 13.
- 22 Dm, 1931. olt. 13.
- 23 Vö; Ruday György: A tanyai agrársettlemment mozgalom útja. 35.
- 24 i. m.
- 25 Ld. a 20., 21., 22. sz. jegyzetet.
- 26 Gereblyés László: Az agrársettlemment és "népi" kultúra társadalmi szemlése, 1932. 3. sz. 129.
- 27 Ortutay Gyula: SZFMK, 47.
- 28 i. m. 49-50.
- 29

a. /A népi kultúra gyűjtése és alkotó felhasználása

- 1 Ld. Dobreceni László: Szegedi Kis Kalendárium, Sz, 1931. 5-6. sz. 117.
- 2 Dm, 1931. aug. 1., máj. 23.
- 3 Baróti Bezső szóbeli közlése.
- 4 Nyíri és rétközi nóták. Népsz, 1933. 4-6. sz. 81-82.; 7-9. sz. 129-130.; 10-12. sz. 174-175.; 1934. 4-6. sz. 78-80.
- 5 Hesse Ortutay Gyula "Nyíri és rétközi parasztnesék" c. kötetéből.
- 6 Népsz, 1934. 7-9. sz. 159-167.; 10-12. sz. 211-217.

- 7 Petlehenes játék Nyirből. Közli Ortutay Gyula. ASz, 1935. 1-3. sz. 6-11.
- 8 Vö; Csaplár Ferenc: Egy magyar fenevadász; Buday György.
- 9 A mese géppel írott kéziratát Dr. Kalmár Lászlóné, Arvay Erzsébet őrizte meg; közli Csaplár Ferenc: Ismeretlen Radnóti írás. Tiszatáj, 1964. máj. 7.
- 10 Vö. Berze Nagy János: Magyar népmesetípusok. Pécs, Baranya-megye Tanácsának kiadása 1957. I. köt. 251.
- 11 I. m. II. köt. 104.
- 12 Tolnai Gábor: Radnóti Miklós. ItK, 1962. 5. sz. 599.
- 13 I. m. 600.
- 14 I. m. 600-601.
- 15 Ortutay Gyula-Tömörkény István. Írók, népek, századok. 73.
- 16 I. m. 70-73.
- 17 I. m. 94.
- 18 Baróti Dezsed; Bugonics András. 48-50.

b./ A szociális élmények

- 1 Nagy Sándor: A falu helyzete és kereseti viszonyai. MSz, 1929. VI. 2. sz. 120-125.
- 2 Kerék Mihály: A mezőgazdasági munkás anyagi helyzete. MSz, 1934. XX. 1. sz. 17-27.
- 3 Kerék Mihály: A magyar mezőgazdasági munkás egészségügyi helyzete. MSz, 1933. XIX. 4. sz. 348.
- 4 Kerék Mihály: A magyar mezőgazdasági munkás táplálkozása. MSz, 1933. XIX. 2. sz. 145.
- 5 Vö. Széphalom, 1928. 5. sz. 376.
- 6 Balla Sándor: A tanyai nép lelke. Bm, 1930. júl. 13.

- 7 Vö. Széphalomban, 1928. 5. sz. 376.
- 8 Ld. Ortutay Gyula: Nyíri és rétközi parasztnesék. Szeged. 1935. 9.
- 9 Bgy: Szegedi Fiatalok. BF, 1935. III. 96.
- 10 Ld. a BSK kiadvényai; az agrársejtlenek útja. Ny, 1933. 1. sz. 32-36. stb.
- 11 Ortutay Gyula: Mondotta... 7-14.; Nyíri és rétközi parasztnesék. 9-37.; A magyar lelek alapvonásai népi kultúránkban. Réssy, 1933. 4-6. sz. 107-116.
- 12 Hont Terenc /-BF/ : Szegedi Fiatalok. FSz, 1937. 1. sz. 10.
- 13 Bgy: Szegedi Fiatalok. BF, 98.
- 14 Vö. Róth László: A fényképtől a szocio-fotóig. Korunk, 1934. 1. sz. 46-48.
- 15 Vö. Gyertyán Ervin: Költők és kora. Bp. Szépirodalmi 1963. 271-279.
- 16 Ortutay Gyula: Költő és népe. Tiszatáj, 1948. 6. sz. 172.; Kocsás Sándor bevezetője a "Versek és műfordítások" c. kötetben. Bp. Szépirodalmi 1954. 15-23.; Tolnai Gábor: Radnóti Miklós. ITK, 1962. 5. sz. 596-600.; Vörös Lászlóné: Radnóti Miklós Szegeden. Szakdolgozat. Szeged, 1962. 30-39.
- 17 Ld. Markovits Györgyi: i. m. 73.
- 18 Arany János balladái Buday György képeivel. Kolozsvár, Erdélyi Szépművészeti Céh 1933.
- 19 Buday-Ortutay: Székely népművelődés. Bp. Egyetemi Nyomda 1935.
- 20 Tolnai Gábor: i. m. 602-603.
- 21 BH, 1934. 1. sz. 2.
- 22 Radnóti Miklós: Tam-tam, Monsieur Coty és egy kávéskanálnyi Spengler Párizsban. DM, 1931. aug. 23.
- 23 Tolnai Gábor: i. m. 604.
- 24 Radnóti Miklós: i. m.

- 25 Vö. Mád Aladár: A tudományos szocializmus és a munkásmozgalom története. Bp. Kossuth 1965. 302-308.
- 26 i.m. 305.
- 27 A szegedi munkásmozgalomról ld. Serfőző Lajos: i.m. 28-43.
- 28 i.m. 29.
- 29 i.m. 31.
- 30 i.m. 32.
- 31 i.m. 37.
- 32 Részletesen erről : A H. Kir. BT. 2880/1932. 47. számú ítélete. Dr. Petráhó Molnár István tulajdonában.
- 33 Vö. Serfőző Lajos: i.m. 40-41.
- 34 Szepesi Imre /1886-1933/ Veszprém megyében született, már egyetemista korában tevékenyen részt vesz a munkásmozgalomban. Egy ideig Szegeden a szanklinikán asszisztens. 10 év múlva Kaposvárra nevezik ki szemészfőorvosnak, azonban amikor ismeretes lesz munkásmozgalmi tevékenysége, visszavonják kinevezését. Pelesegével, dr. Szamek Sárával egy évre Berlinbe utazik tanulmányutra, s hogy független lehessen, megtanulja a fogászatot. A tanulmányut után haláláig Szegeden él, egyik baloldali vezetője a helyi szociáldemokrata pártszervezetnek, mint szerint tagja az illegális KMP-nek is. /Dr. Szamek Sára 1963. dec. 11-én kelt hozzá írott levele alapján/
- 35 Serfőző Lajos: A KMP tevékenysége a munkás kultur és sportmozgalomban. /1925-1930/ Acta Universitatis Szegediensis, Sectio Historica. 1959. 61.
- 36 Serfőző Lajos: A KMP tevékenysége a munkás kultur és sportmozgalomban. /1925-1945/ Bp. Akadémiai 1963. 57.
- 37 Bosóki Lajos szóbeli közlése.
- 38 Vö. Serfőző Lajos: A KMP tevékenysége... Acta. 56-61.

- 39 1.m.59.
- 40 1.m.57.
- 41 1.m.57.
- 42 1.m.59.
- 43 1.m.61.
- 44 Bosóki Lajos, Mont Ferenc, Pászti Ferenc szóbeli közlései.
- 45 Vö. Takács János: A szegedi munkás kultur- és sportmozgalom. Szakdolgozat. Szeged, 1962.5-20.
- 46 Péter László: József Attila Szegeden. 17-18.
- 47 Dm, 1931.márc.17.
- 48 Dm, 1931.ápr.14.
- 49 Dm, 193.ápr.21.
- 50 Dm, 1932.márc.12.
- 51 Id. Csapláer Ferenc: József Attila-versváltozat, Lukács László ismeretlen verse egy szavalókórus versgyűjteményében. Vizsataj, 1964 6.sz.7.
- 52 OSzK. Kom.748.
- 53 Baróti Dezső szóbeli közlése.
- 54 Vö. Idézett ítélet 11-17.
- 55 Vö. Serfőző Lajos: A KMP tevékenysége... Acta 71.
- 56 Mont Ferenc szóbeli közlése.
- 57 Perczeli A. Károly szóbeli közlése.
- 58 Vö. Ítélet, 18.
- 59 Dr. Szamek Sára, Mont Ferenc, Bosóki Lajos szóbeli közlése.
- 60 Vö. Erdei Ferenc: Leninről és a nagy forradalomról. Népszabadság, 1963.nov.7.
- 61 Ortutay Gyula: SZPMK, 50.
- 62 Vö. dr. Szamek Sára id. levele.
- 63 Vö. Ítélet, 12.

- 64 Tolnai Gábor:Radnóti Miklós.606.
65 Radnóti Miklós:Kost fölfujom...
66 9.
67 15.
68 27-30.
69 21.
70 Herczeli A.Károly:Ut az új líra és dráma felé.EH,1934.107.
71 1.m.llo.
72 HS:Szava:Ókorus.Dm,1929.jul.14.
73 Vö.Itélet 9.
74 Mont Ferenc és dr.Szamek Sára szóbeli közlése.
75 Serfőző Lajos:A munkásság helyzete...42.
76 Bozóki Lajos szóbeli közlése.
77 Waltner Mihely szóbeli közlése.
78 Vö.Serfőző Lajos:A munkásság helyzete...42.
79 Vö.Itélet,5.
80 Vö.Szegedi Népszava,1945.nov.11.,1946.máj.26.
81 Vö.Serfőző Lajos:A munkásság helyzete...42.
82 Markovits Györgyi:Két vers a rendőrségi jelentések tükrében.
Tiszatáj,1964.5.sz.7.
83 Tolnai Gábor:Radnóti Miklós.608.
84 Vö.Kovács Endre:1.m.335.

85 Id.Péter László:József Attila Szegeden.30-31.
86 Herczeli Anzelm Károly:Ut az új líra és dráma felé.EH,1934.110.
87 Dm,1928.nov.11.
88 A lángész.24.
89 14.
90 66.
91 A lángész.91.

- 92 21.
- 93 56.
- 94 99.
- 95 Az ^pexpresszionista drámról ld. Koczogh ~~elész~~ ^{Akos} A expresszioniz-
mus. Bp. Gondolat 1964. 60-67.
- 96 Herczeli Anzelm Károly: A személyiség alkonya. Dm, 1930. jan. 12.
- 97 Herczeli Anzelm Károly: Néhány szó az "Isteni színjáték" be-
mutatója előtt. Dm, 1930. jan. 26.
- 98 71-72.
- 99 21.
- 100 94.
- 101 A lángész. Herczeli Anzelm Károly új darabja a szegedi szin-
házban. SZSZ, 1931. dec. 1. 16.
- 102 i.m.
- 103 A mítoszalkotásról ld. Hermann István: Az őszibarack mitizálása
a pszichoanalízisban. Valóság, 1964. 1. sz. 41-45.
- 104 A lángész. Herczeli új darabja a szegedi színházban. 16.
- 105 i.m.
- 106 Vö. Gemier: Színház és világnézet. Ford. Baróti Dezso. Színháztu-
dományi Intézet 1960. 7.
- 107 HF: Szabadtéri színjáték. Dm, 1931. jun. 14.
- 108 Gemier: Színház és világnézet. 6.
- 109 ld. HF: Szabadtéri színjáték.
- 110 Gemier: Színház és világnézet. 7.
- 111 ld. HF: A szabadtéri színjáték.
- 112 i.m.
- 113 ld. A munkásolimpiász megnyitó ünnepsége a bécsi stadionban.
Dm, 1931. jun. 21.
- 114 i.m.

- 115 HF: A színjáték. Szeged A szegedi fiatalok művészeti Kollegiuma
1932.
- 116 i.m. 32.
- 117 HF: Szabadtéri színjáték.
- 118 Gemier: Színház és világnézet. 6.
- 119 HF: A színjáték. 41.
- 120 Id. Lugosi Döme: A szegedi szabadtéri játékok története. /1931-
1937/. Bp. "A színpad" 1938. 13.
- 121 HF: A vidéki színpadművészetéről. Széphalom, 1929. 1. sz. 47.
- 122 Lugosi Döme: i.m. 13.
- 123 Id. Herczeli Anzelm Károly: Kont Ferenc. Szeged, 1928. okt. 27. 12.
- 124 Dm, 1931. okt. 21.
- 125 Kont Ferenc szóbeli közlése.
- 126 Dm, 1930. febr. 1.
- 127 Őn és a színház. Dm, 1931. máj. 10.
- 128 Dm, 1931. dec. 10.
- 129 SZK, 1931. dec. 8.
- 130 Herczeli Anzelm Károly szóbeli közlése.
- 131 no.
- 132 Vö. Magyar Irodalmi Lexikon. Főszerk. Benedek Marcell. Bp. Akadé-
miai 1963. 636. *2 köf !*
- 133 A szegedi szabadtéri játékok történetéről Id. Lugosi Döme:
i.m.; Pásztor József: A szegedi szabadtéri játékok története.
Szeged, 1938.
- 134 HF: Ünnepi játékok Szegeden. Széphalom, 1929. 7-8. sz. 264.
- 135 i.m. 264.
- 136 i.m. 264.
- 137 Klebeisberg Kunó: Munka, tőke, tudás. Pesti Napló, 1929. júl. 25.
- 138 Lugosi Döme: i.m. 28.

- 139 HF:Visza-parti élm. Visszatáj, 1965. 6. sz. 4.
- 140 i.m.
- 141 i.m.
- 142 V8.HF:Az ötvenéves Jessner. Dn, 1923. aug. 5.
- 143 A Tragédia felújításokon kívül a Madách-irodalom rehamos nő-
vekedéséről ld. Kozessa Sándor: Irodalomtörténet repertórium.
IT, 1934. 332-333. ; 1935. 330-333.
- 144 V8.HF: A rendező alkotása. ASz, 1936. 1-2. sz. 69.
- 145 i.m.
- 146 i.m.; Színházi kalauz. Szerk. Vajda György Mihály. sp. Gondolat
1962. 2. kiad. 705.
- 147 V8.HF: Az ötvenéves Jessner.
- 148 ld. Pünköszt Andor: Valóságos tér, szimbólikus játékok. ASz, 1937.
1. sz. 43.
- 149 lugosi Döme: i.m. 36.
- 150 ld. Buday György levele Kner Imréhez 1935. febr. 8-án. Szál;
- 151 ld. HF: Társadalomraja és köznevelőszervezés. ASz, 1936. 1-2. sz. 83.
- 152 ld. HF: Színházbarátok társaságát. Dn, 1933. jan. 22.
- 153 ld. Ortutay Gyula: A magyar népi színháztípusokról szokások gyűj-
tése. ASz, 1936. 99-101.; HF: Szegedi Piatalok. FSz, 1937. 1. sz. 10.
- 154 Baróti Dezső: Juhász Gyula. Szeged, Szegedi Piatalok művészeti
Kollégiuma 1933. 53.
- 155 i.m. 59.
- 156 i.m. 62.
- 157 Ortutay Gyula: Tömörkény István. Szeged, Szegedi Piatalok mű-
vészeti Kollégiuma 1934.
- 158 i.m. 77.
- 159 i.m. 78.
- 160 Radnóti Miklós: Kafka Margit művészeti fejlődése. Szeged, Szeg-

gedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma 1934.83.

161 no.

162 Tolnai Gábor: Erdély magyar irodalmi élete. Szeged, Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma 1933.130.

163 79.

164 Ortutay Gyula: SZPMK, 45.

165 Ad. Főváros és vidék. Bm, 1931. máj. 1.

166 Ad. Tolnai Gábor: A vidéki irodalom kérdése. SZSz, 1934. XXII. 1. sz. 76.

167 VC. Bata László: A Válasz indulása. Aiköld, 1963. 11. sz. 65.

168 8.

169 9.

170 69-80.; 14.

171 Bercselli Anzelm Károly: Inter arse silent musae. SZSz, 1930. 10. sz. 1.

172 Ortutay Gyula: Tömörkény István. 64.

173 Tolnai Gábor: A vidéki irodalom kérdése. 75.

174 Bercselli Anzelm Károly: Irótelep. Bm, 1933. márc. 23.

175 Tolnai Gábor: Erdély magyar irodalmi élete. 32.

176 Tolnai Gábor: A vidéki irodalom kérdése. 77.

177 1.m.

178 A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának vitacstje. Bm, 1932. dec. 13.

179 Baróti Dezső: Juhász Gyula. 64.

180 1.m. 56.

181 Bercselli Anzelm Károly: Monoteizmus. Bm, 1929. szept. 1.

182 Magyar László: Csendes beszélgetés Juhász Gyulával, aki teljesen fejezték, mert nem tudott beteg lenni. Bm, 1931. okt. 31.

- 183 Ld. Péter László: A Szegedi Fiatalok Juhász Gyulánál. IT. 1962.
2. sz. 305-308.
- 184 Tolnai Gábor: Emlékek Juhász Gyuláról. Kortárs, 1958. 4. sz. 545-552.
Megjelent még Tolnai Gábor: Évek-századok. mp. Megvető 1958. 10-23.
- 185 Vö. Kispéter András: i. m.
- 186 Ortutay Gyula: Tömörkény István. 116.
- 187 Vita Eszmond: Ortutay Gyula: Tömörkény István. MN, 1935. 784.
- 188 Tolnai Gábor szóbeli közlése.
- 189 Ld. Erdélyi irodalmi est. DM, 1931. nov. 20.
- 190 Ligeti Ernő: Az erdélyi magyar irodalom. DM, 1931. dec. 25.
- 191 DM, 1933. febr. 21. Ld. Péter László: Radnóti Miklós a szegedi egyetemen. Kortárs, 1961. júl. 130.
- 192 Péter László: Radnóti Miklós a szegedi egyetemen. 130.

~~193~~

4. 1933-1934.

- 1 Herczeli Anzelm Károly, Ortutay Gyula és Tolnai Gábor szóbeli közlése.
Bevezető sorok. Izenet. 1934. máj. 1.
- 3 Herczeli Anzelm Károly: Parasztlás. Izenet. 1934. aug. 110-114.
- 4 Ortutay Gyula: Költő és népe. Tisz. táj, 1948. 6. sz. 203.; Koczás Sándor: Radnóti Miklós és Radnóti Miklós versei és műfordításai. Bp. Szépirodalmi 1954. 20-24.; Tolnai Gábor: Radnóti Miklós. ITK, 1962. 5. sz. 607-609.
- 5 i. m. 607-608.
- 6 A szegedi FJTE ETK-nak iratai. 1931/32. évi.

- 7 Horogkereszttes mozgalom Szegeden. SZH, 1933. jun. 4.
- 8 Raci Propaganda a szegedi egyetemen. Bm, 1932. okt. 7.
- 9 Jegyzőkönyv a FJTE Tanácsának 1933. dec. 14-i üléséről. 439-1933/34. SZAL.
- 10 Bm, 1933. dec. 9.
- 11 Berczeli Anzelm Károly: Harmadik Paradicsom. Bm, 1933. márc. 2.
- 12 Berczeli Anzelm Károly: Pszichológia. Bm, 1933. apr. 13.
- 13 Berczeli Anzelm Károly: Harmadik Paradicsom.
- 14 Berczeli Anzelm Károly: Parasztzenék. Bm, 1933. máj. 20.
- 15 Tolnai Gábor: Radnóti Miklós. 607.
- 16 Berczeli Anzelm Károly: Jéssziv és erőszak. Bm, 1931. jun. 10.
- 17 HF: A hetvenöt éves Shaw. Bm, 1931. okt. 18.
- 18 Józ Tibor: A nemzedék fogalma. Válassz, 1935. 1. sz. 53.
- 19 Ortutay Gyula: Költő és népe. 203.; Koczka Sándor: Radnóti Miklós. 20-24.; Tolnai Gábor: Radnóti Miklós. 613.
- 20 Ortutay Gyula: Költő és népe. 203.
- 21 Tolnai Gábor: Radnóti Miklós. 613.
- 22 Vö. az új könyvek könyve. Bp. 1937. 267-268. Közli a "Tanulmányok, cikkek" c. Radnóti válogatás; Batári Gyula: Radnóti Miklós vallomása olvasmányairól. ItK, 1963. 6. sz. 729-730.
- 23 5.
- 24 Radnóti Miklós: Kaffka Margit művészi fejlődése. 7-14.
- 25 Tolnai Gábor: Radnóti Miklós. 613.
- 26 55-56., 59-60., 72., 102.
- 27 Radnóti Miklós: Palihódia. Tanulmányok, cikkek. Szerk. Rész Pál. Bp. Megvetés. 1956. XXXX242.
- 28 103-104.
- 29 Mondotta... 7.
- 30 Nyíri és rétkői parasztnézők. 36.

- 31 Némky, 1934. 7-94 sz. 159-167., 10-12. sz. 211-217.
- 32 Némky, 1935. 1-3. sz. 34-41.
- 33 Radnóti Miklós: Ortutay-Ruday: Nyíri és rétközi parasztmesék. Gondolat, 1936. 6-7. sz. 409.
- 34 Némky, 1935. 1-3. sz. 35., 38.
- 35 Nyíri és rétközi parasztmesék. 19-20.
- 36 i. m. 23.
- 37 Vö. Giuseppe Cecchiara: Az európai folklór története. Bp. Gondolat 1962. 365-444.
- 38 26.
- 39 Vö. Asadovszkij: Eine sibirische Märchenrezension. Helsinki, 1926. FC. 68. 167.
- 40 35.
- 41 Ortutay-Ruday: Székely népballadák. Bp. Királyi Magyar Nyomda 1935. 25.
- 42 Vö. Giuseppe Cecchiara: i. m. 503.
- 43 26
- 44 29., 40.
- 45 40.
- 46 Vö. Ortutay Gyula: A szovjet néprajz jelentősége a magyar néprajzi kutatás számára. Magyar Tudomány, 1954. 4-6. sz. 170.
- 47 A Korunkban 1929-31-ben vita zajlik le a modern lélektan problémáiról és foladatairól. ld. Emil Uitz: Napjaink lélektani problémái. 1929. 618-625.; Kahána Erő: A modern pszichológia és a szocializmus. 1930. 797-805.; Totisz Béla: A barmunkás lélektanához. 1931. 611-614.; Földi Erzsébet: A munkanélküliség és szociálhigiéniai és lélektani értelme. 1932. 276-282.
- 48 A magyar lélek alapvonásai népi kultúráinkban. Némky, 1933. 4-6. sz. 109.

- 49 i.m.109.
- 50 i.m.110.
- 51 Ortutay Gyula:A magyar lélek alapvonásai népi kultúránkban.
Népsz,1933.10-12.sz.167.
- 52 14-34.
- 53 Vö.Ortutay Gyula:A magyar falu-kutatás új útjai.Vigilia,1935.
II.köt.110-113.
- 54 i.m.114.
- 55 uo.
- 56 i.m.116-117.
- 57 A makói tanyarendszer.Népsz,1932.4-6.sz.81-91.,7-10.sz.140-148.,
11-12.sz.193-198.
- 58 Egy parasztváros társadalmi szerkezete.Népsz,1934.4-6.sz.89-100.
- 59 Id.Ortutay Gyula:Népmese gyűjtés közben.MSz,1935.XXIII.4.sz.
364-372.;Mondotta...9-10.;Nyiri és rétközi parasztnesék.36-37.
- 60 Dn,1933.febr.14.
- 61 Kodolányi János:A hazugság el. Röpirat.;Illyés Gyula:Fusztulás.
Ny,1933.17-18.sz.189-205.;A Nyugat ankétja "Elfogy a magyarság?"
címmel:1933.19.sz.:Sabitó Mihály:Elfogy a magyarság:269-272.;
Schöpfung Aladár:A nép,a nyelv és a főváros.272-273.;Harsányi
Gréte:Egyke.274-278.;Braun Róbert:A hivatalos statisztika.279-
281.;Fülöp Lajos:Mit mond a szentass?281-289.
- 62 Népmese gyűjtés közben.371.;Nyiri és rétközi parasztnesék.36-37.
- 63 Erdel Ferenc:Egy parasztváros társadalmi szerkezete.Népsz,1934.
4-6.sz.100.
- 64 i.m.7-9.sz.168.
- 65 25.
- 66 71.
- 67 Agoston György:Pedagógia.i.sz.Fankönyvkiadó 1963. 51.

68 16.

69 Agoston György: i.m. 51.

70 38.

71 71.

5. 1935-38.

1 ~~Károlyi Mihály~~ Gondos Ernő: A Gondolatról. Párttörténeti Közlemények, 1964. I. 99.

2 Halász Péter András: A "munkásirok" csoportja. Forradalmi magyar irodalom. Szerk. Szabolcsi Miklós és Illés László. ap. Akadémiai 1963. 347.

3 i.m. 327.

4 Hf: Színpad és munkáosztály. ASz, 1935. I. sz. 79-82.

5 Kulcsár Ernő: A színpad. Kerkut. 1935. 326.

6 Buday György 1934. dec. 29-én kelt levele Szalatnai Rezsőhöz. Szalatnai Rezső birtokában.

7 Buday György 1936. máj. 11-én kelt levele Szalatnai Rezsőhöz. Szalatnai Rezső birtokában.

8 Birkin Genier sorai. ASz, 1935. I. sz. 3.

9 Piscator: A politikai színház. ASz, 1935. I. sz. 64-65.

10 Brecht és Suhrkamp: Megjegyzések a "Mahagonny városának virágzása és pusztulása" című operához. ASz, 1935. I. sz. 31-36.

11

12 Hf: Színház és munkáosztály. 82.

13 Ortutay Gyula: Magyar népi szabadtéri játék. ASz, 1935. I. sz. 48.

14 i.m. 55.

15 Esti chimes játék Nyírből. Közli Ortutay Gyula. ASz, 1935. I. sz. 6-11.

16 Erdei Ferenc: Színpad és parasztság. ASz, 1935. I. sz. 92.

- 17 Széll István: Taps és füttty.; Sós Endre: A füttty mellett.; Julius Bab: A színházszociológus véleménye. ASz, 1935. 1. sz. 84-91.
- 18 Ankét. ASz, 1935. 1. sz. 58.
- 19 A magyar színháztudományi és színpadművészeti Társaság megalakulása. ASz, 1936. 3-4. sz. 202.
- 20 i. m. 205-206.
- 21 Buday György 1936. máj. 11-én kelt levele Szalatnai Rezsőhöz. Szalatnai Rezső birtokában.
- 22 Benedek Marcell: A tragikum tragédiája. ASz, 1936. 1-2. sz. 8-18.; Kárpáthy Aurél: Színház és üzlet. ASz, 1936. 1-2. sz. 1-7.; Márkus László: A színház ellenségei. ASz, 1936. 7-8. sz. 325-329.; Bálint György: A színház tragédiája. ASz, 1936. 7-8. sz. 329-330. stb.
- 23 Tonori Viola: Dr. E. Rich János und dr. Edmund Schnieder; Der Berufstypus des Schauspielers im Zusammenhang mit den allgemeinen Kunst- und Kulturfragen der Gegenwart. ASz, 1936. 3-4. sz. 216.
- 24 HF: A színésszi képzelet fejlesztése. ASz, 1936. 3-4. sz. 135-136.
- 25 HF: A színésszi magatartás társadalmi típusai. ASz, 1936. 1-2. sz. 73.
- 26 Ad. Ortutay Gyula: A magyar népi színjátékszerű szokások kérdése. ASz, 1935. 1-2. sz. 99-101.
- 27 HF: Cenodoxus, az ideális szabadteri dráma. Sz, 1935. dec. 25.
- 28 i. m.
- 29 i. m.
- 30 i. m.
- 31 i. m.
- 32 Ad. Jovanovics Jenő: A szegedi szabadteri játékok jövője. ASz, 1937. 1. sz. 27-30.; Bálint Rajos: Szabadter és színpad. uo. 34-36.; Fünkös Andor: Valóságos tér, szimbolikus játék. uo. 40-42.

- 33 Ld. K. Nagy Magda: A Válasz. mp. Szépirodalmi 1963.
- 34 Kemeth László: Egy Hungarológiai Társaság terve. Válasz, 1934. 1. sz. 69.
- 35 Kemeth László: Függelék. Tass, 1935. 1. sz. 25.
- 36 Erdei Ferenc: Magyar gazdaságtudomány. MT, 1935, nov. 148.
- 37 Kemeth László: A Magyarországtudomány feladatai. MT, 1935. júl. 8.
- 38 i. m. 13.
- 39 Erdei Ferenc: Magyar gazdaságtudomány. 143.
- 40 i. m. 145.
- 41 i. m. 145.
- 42 i. m. 147.
43. i. m. 147.
- 44 Radóti Dezső: A közép-európai irodalomtörténet problémája. MT, 1935. júl. 40.
- 45 Vd. K. Nagy Magda: i. m. 82.
- 46 Erdei Ferenc: Keszedeckproblémák egy mezőváros társadalmában. MT, 1935. júl. 43-49.
- 47 Erdei Ferenc: Egy parasztváros társadalmi szerkezete. Készy, 1934. 4-6. sz. 89-100.
- 48 Buday György 1936. máj. 11-én kelt levele Szalatnai Keszőhöz. Szalatnai Kesző birtokán.
- 49 Ortutay Gyula: A Magyarországtudomány előfizetőihez és olvasóihoz. MT, 1937. 1-4. sz. 1.
- 50 Ortutay Gyula: Magyarország felfedezése. Válasz, 1936. 2. sz. 74.
- 51 Ld. Vértess György: A Radóti-kérdéshez. Élet és Irodalom., 1962. február 5. sz. 7.
- 52 Forgács Antal: Radóti Miklós új versei. Gondolat, 1935. 5. sz. 374-375.
- 53 347.

- 54 Szabó Zoltán: Parbas tudomány. Válasz, 1935. 7-8. sz. 460-462.
- 55 i.m. 461.
- 56 Vértos György: A Radnóti-kérdéshez.
- 57 Koczka Sándor: Radnóti költészetének értékeléséhez. Ilet és Irodalom, 1962. 10. sz. 3-4.
- 58 i.m. 3.
- 59 i.m. 3.
- 60 Ortutay Gyula: Magyarország felfedezése. Válasz, 1936. 2. sz. 70-75.
- 61 Erdei Ferenc: Futóhomok. 53.
- 62 i.m. 111.
- 63 Darvas József: Magyarország felfedezése. Gondolat, 1937. 3-4. sz. 173.
- 64 Révai József: Marxizmus, népiség, magyarság. Bp. 1949. 232.
- 65 i.m. 245-248.
- 66 51.
- 67 312.
- 68 Ld. K. Nagy Magda: i.m.
- 69 Mit kíván a magyar nép? Válasz, 1938. 3. sz. 122.
- 70 Erdei Ferenc: Szövetkezeti mozgalmak. Válasz, 1937. 7-8. sz. 427.
- 71 Vö. Erdei Ferenc: Szövetkezeti uton. Bp. Szikra 1956. 7.
- 72 Válasz, 1937. 12. sz. 717.
- 73 Válasz, 1938. 4. sz. 232.
- 74 i.m. 22.
- 75 Mit kíván a magyar nép? 122-124.
- 76 A Független Színpad hírei. VSz, 1937. 1. sz. 20.
- 77 Serfőző Lajos: A KNP tevékenysége a munkás kultur- és sportmozgalomban /1925-1944/. 88.
- 78 Mit akar a Független Színpad? VSz, 1937. 1. sz. 1.
- 79 i.m.

- 80 i.m.
- 81 Serfőző Lajos:A KMP tevékenysége,/1925-1944/89.
- 82 Miért nem járunk színházba.A Főszinkretja.FSz,1937.1.sz.3-5.
- 83 Serfőző Lajos:A KMP tevékenysége,/1925-1944/.92.
- 84 Lengyel Vilma:Az ember tragédiája.SzF,1937.aug.1.
- 85 Mont Ferenc szövegi közlése;A jelzett cikkre nem sikerült rábukkannunk.
- 86 Szerző,komponista a Fekete Máriáról.SzF,1937.aug.4.
- 87 Ad.Élinc Sándor:A szegedi táj mondavilágából.Ethnographia, 1963.1.sz.51-52.
- 88 Lugosi Döme:i.m.70.
- 89 Ortutay Gyula:Színház és parasztság.FSz,1937.1.sz.9.
- 90 Erdi Ferenc:Parasztélemlékek.FSz,1938.4-5.sz.7.
- 91 Fsz,1938.4-5.sz.5.
- 92 HF:A legrégibb magyar dráma ^{mai} színpadon.FSz,1938.4-5.sz.10.
- 93 HF:Költészet a dobogón.Sp.1942.17.
- 94 Tolnai Gábor:Kecsonya Mihály házassága.FSz,1938.8.sz.6.
- 95 Irók a Kéltel Terepéről.FSz,1938.6-7.sz.14-14.
- 96 HF:Képi játékok mai színpadon.FSz,1938.6-7.sz.7.
- 97 i.m.
- 98 i.m.8.
- 99 HF:A legrégibb magyar dráma mai színpadon.FSz,1938.3-4.sz.10.
- 100 HF:A költő és a színház.Magyar Nemzet,1929.máj.6.
- 101 uo.
- 102 Serfőző Lajos:A KMP tevékenysége,/1925-1944/.92.
- 103 uo.
- 104 Függetlenül és tántoríthatatlanul tovább.FSz,1938.6-7.sz.2.
- 105 HF:Költészet a dobogón.3.
- 106 i.m.31.

- 107 Kelt Londonban 1938.jun.20-án.Dr.Kalmár Lászlóné,Arvay Er-
zsébet birtokában.
- 108 no.
- 109 no.
- 110 Id.Vértes György:A Radnóti-kérdéshez.
- 111 Id.Serfőzős Lajos:A EKF tevékenysége,/1925-1944/.110-113.
- 112 Id.K.Nagy Magda:i.m.233.
- 113 Id.Magyarságtudomány,1942.3.sz.452.
- 114 Id.Csaplár Ferenc:Egy magyar fanatikus:Ruday György.Riszatáj,
1964.
- 115 K.Nagy Magda:i.m.32.

R ö v i d í t é s e k j e g y z é k e

ASz	A szinpad
BGy	Buday György
Dm	Délmagyarország
EF	Erdélyi Fiatalok
EH	Erdélyi Helikon
FSz	Független Szinpad
HF	Hont Ferenc
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
mSz	Magyar Szemle
MT	Magyarságtudomány
NésNy	Népünk és Nyelvünk
SzAL	Szegedi Állami Levéltár
SzN	Szegedi Napló
SzSz	Szegedi Szemle

T a r t a l o m

I. Értel telmiségi-ifjúsági mozgalmak az 1920-as évek végén, a 30-as évek elején.....	2
II. Magyar vidéki város 1920-30-ban.....	8
III. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma.....	16
1. Szervezeti előzmények: a BGK és a settlement mozgalom ..	16
2. A Művészeti Kollégium megalakulása.....	27
3. 1930-1933.....	36
A Kollégium tevékenységi formái.....	36
A paraszti kultúra gyűjtése és alkotó felhasználása	44
Szociális élmények.....	54
Fotóművészet.....	58
Lira, képzőművészet.....	59
A munkásmozgalomban.....	64
A színpadművészet.....	90
Irodalomtörténet.....	106
4. 1933-34.....	117
Lira, képzőművészet.....	118
Néprajzi kutatások.....	126
Szociológia.....	132
5. 1935-1938.....	136
A színpadmozgalom.....	139
Magyarságtudomány.....	146
A Kollégium és a Gondolat.....	152
A Kollégium és a Válasz.....	157
A Független Színpad.....	160
A Kollégium feloszlása, értékelés.....	167
Jegyzetek.....	170
Rövidítések jegyzéke.....	198

